

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Міністерство освіти і науки України

Львівський національний університет імені Івана Франка

Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГОНТАРЕНКО НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 811.111:81'37

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СЕМАНТИКИ
ДІЄСЛІВ ПРОСТОРОВОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ЛЮДИНИ
У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Н.М.Гонтаренко

Науковий керівник: **Бистров Яків Володимирович**, доктор філологічних
наук, професор

Івано-Франківськ – 2019

АНОТАЦІЯ

Гонтаренко Н.М. **Лінгвокогнітивне моделювання семантики дієслів просторового переміщення людини у сучасній англійській мові.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 «Германські мови». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»; Львівський національний університет імені Івана Франка, Івано-Франківськ – Львів, 2019.

Дисертаційна робота є спробою комплексного дослідження когнітивної семантики англійських дієслів просторового переміщення людини.

Обсяг поняття *просторового переміщення людини* включає послідовну зміну місцезнаходження людини внаслідок застосування власної м'язової сили або технічних засобів, що переміщуються за допомогою її м'язової сили.

Дисертацію виконано в рідчизні сучасної антропоцентричної парадигми лінгвістики, зорієнтованої на пояснення того, як людина сприймає та усвідомлює навколишню дійсність і як цей досвід пізнання об'єктивується у значеннях мовних одиниць. Засадничим положенням у цій праці є розгляд значення мовної одиниці як конструкту, в основі якого лежить когнітивна модель як модифікація певної концептуальної моделі.

Актуальність дисертації пояснюється потребою у системних, багатоаспектних дослідженнях відображення значення дієслова у ментальному лексиконі та у лексичній системі мови, що сприятиме розширенню наукових уявлень щодо принципів структурування мовних і концептуальних систем.

Матеріалом дослідження слугують дієслова просторового переміщення людини в сучасній англійській мові обсягом 406 одиниць, відібраних з лексикографічних джерел; 1000 синтаксичних конструкцій, вилучених із синтагматичного тезаурусу FrameNet; а також 2836 текстових фрагментів з цими одиницями, відібраних з міжнародних випусків часописів «The Economist» та «The New York Times» (2010 – 2014 pp.).

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що у роботі здійснено наближено повну інвентаризацію дієслів просторового переміщення людини, для чого розроблено *нову*, комплексну методика виокремлення цих одиниць. *Новизною* відзначається реконструкція концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION, на фоні якої розуміється значення дієслів переміщення людини; на основі модифікацій концептуальної моделі продемонстровано утворення когнітивних (метафоричних) моделей, що активуються досліджуваними одиницями; виявлено типи концептуальних метафор, що слугують основою метафоричних значень дієслів; продемонстровано взаємозалежність різних рівнів репрезентації знань - концептуального, семантичного і синтаксичного.

Теоретична значущість дослідження визначається його внеском у когнітивну семантику, зокрема у розробку принципів структурування мовних і концептуальних систем (на прикладі моделювання поняттєвих сфер, співвідносних з дієсловами переміщення людини). **Практична цінність** дослідження полягає у можливості використання його результатів та ілюстративного матеріалу в навчальному процесі, зокрема для лекційних курсів і практичних занять з лексикології та стилістики англійської мови, спецкурсів із когнітивної семантики, а також у лексикографічній практиці.

Теоретико-методологічною основою дослідження слугують праці з лексичної семантики (Я. Ікегамі, І.В. Сентенберг), семасіології (З. Д. Попова, Й. А. Стернін), семантичного синтаксису (А. Голдберг, Р. Джекендофф, Б. Левін, М. Раппапорт-Ховав), когнітивної лінгвістики (М. М. Болдирев, Ф. Джонсон-Лерд, С. А. Жаботинська, О. С. Кубрякова, Дж. Лакофф, Р. Ленекер, Дж. Міллер, М. В. Нікітін, Л. Талмі, Ч. Філмор).

Методологічний апарат дослідження містить поняття і методики, розроблені у традиційних і новітніх лінгвістичних парадигмах. *Методи дефініційного та компонентного аналізу* націлені на виявлення семантичної структури дієслів просторового переміщення людини. *Логічні операції* над обсягом і змістом понять було використано для виведення і систематизації концептуальних ознак просторового переміщення людини. Положення

конструкційної граматики (А. Голдберг, Р. Джекендофф) надали можливість з'ясувати, що слугує об'єктиватором просторового переміщення людини – дієслово чи синтаксична конструкція. Концептуальне моделювання поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION здійснено із застосуванням *семантики лінгвальних мереж*, розробленої С. А. Жаботинською на основі теорії доменів (Р. Ленекер) та фреймової семантики (Ч. Філлмор). Інструментарій *теорії концептуальної метафори* (М. Джонсон, Дж. Лакофф) застосовувався для виокремлення концептуальних референтів та корелятив субстантивних метафор, що лежать у підґрунті дієслівних метафор переміщення людини. *Кількісний аналіз* фактичних даних слугував засобом виявлення щільності об'єктивації конститuentів поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION, співвідносної з дієсловами у прямому і метафоризованому значеннях; визначення частотності чинників метафоричної інтерпретації тощо. Як результат, запропоновано інтегративний підхід до моделювання структур знання, якщо об'єктивуються дієсловами переміщення людини на різних рівнях мови. Результати застосування цього підходу можливо узагальнити у таких висновках:

У значенні слова представлено як концептуальний зміст, так і специфічні способи його конструювання за допомогою когнітивних операцій.

Семантична структура дієслова просторового переміщення людини ідентифікується на фоні поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION, яку можна представити за допомогою багаторівневої концептуальної моделі, що утворена доменами, а домени утворені парцелями і субпарцелями і містять концепти, співвідносні із дієсловами просторового переміщення людини. Конституенти концептуальної моделі виводяться шляхом компонентного аналізу дієслів просторового переміщення людини з подальшою когнітивною інтерпретацією виокремлених сем (З. Д. Попова, Й. А. Стернін). На усіх концептуальних рівнях побудова мережі здійснюється за допомогою базисних пропозиційних схем – універсальних поняттєвих структур, які відображають моделі основних категорій мислення (С. А. Жаботинська).

Концептуальна модель поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION представлена мережею із 132 конститuentів, об'єднаних у домени PERSON, CHANGE IN LOCATION, MEANS OF SELF-PROPULSION, MEDIUM OF LOCOMOTION і MANNER OF LOCOMOTION за допомогою схем класифікації (ідентифікаційний фрейм), що представляють родо-видові відношення, а також квалітативними схемами (предметний фрейм), які представляють якісні, кількісні, буттєві, локативні й темпоральні характеристики. Домени CHANGE IN LOCATION, MEANS OF SELF-PROPULSION та MEDIUM OF LOCOMOTION відображають конститутивні ознаки просторового переміщення людини, виведені на основі відповідного логічного поняття. Домен PERSON відображає фізіологічні характеристики, емоційні стани і наміри суб'єкта переміщення, навантажені здебільшого негативно-оцінними ознаками. Найбільшою розгалуженістю характеризується домен MANNER OF LOCOMOTION (зокрема його субдомен LEG MOVEMENTS), а найменшою – MEDIUM OF LOCOMOTION.

Аналіз засвідчив, що мережа конститuentів концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION зумовлює комбінаторну семантику дієслів просторового переміщення людини. Ці конститuentи отримують оформлення у семантичних ролях предикатів просторового переміщення людини шляхом тавтологізації, схематизації, асоціації, зміни семантичної ролі та специфікації.

Прямі і метафоризовані значення просторового переміщення людини є когнітивними моделями, у яких об'єктивовано лише певні фрагменти концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION, які акцентуються у результаті застосування когнітивних операцій, серед яких переважають фокусування і промінантність. Продемонстровано, що механізм метафоризації дієслова просторового переміщення людини ґрунтується на імпліцитній субстантивній метафорі, яка імплікує типового носія ознаки, вираженої дієсловом у прямому значенні. Переходячи на нову субстантивну базу, ця ознака переосмислюється відповідно до мотиваційного контексту, внаслідок чого метафори з дієсловами просторового переміщення людини є амбівалентними. Виявлено три чинники метафоричної інтерпретації: зміна семантичної валентності, зміна семантичної і

синтаксичної валентності та контекстуальна релевантність. Продемонстровано, що у медійних текстах найбільш рекурентною є метафорична модель HUMAN LOCOMOTION IS ACTION, навантажена негативно-оцінними асоціаціями.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у виявленні ієрархії смислових ознак у семантичній структурі дієслів просторового переміщення людини і реконструкції когнітивних ономасіологічних моделей, співвідносних з цими дієсловами.

Ключові слова: дієслівна метафора, дієслово просторового переміщення людини, когнітивна модель, когнітивна семантика, концептуальна модель.

ABSTRACT

Gontarenko N.M. **Modelling the semantics of English human locomotion verbs from a cognitive linguistics perspective.** – Dissertation Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: Specialty 10.02.04 – Germanic Languages. – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University; Ivan Franko National University of Lviv, Ivano-Frankivsk – Lviv. 2019.

This dissertation is an attempt to develop an integrated approach to studying the semantics of English human locomotion verbs from a cognitive linguistics perspective.

Human locomotion refers to the movement of a human being from one place to another by means of their their own muscle energy with or without the use of self-propelled equipment.

In the dissertation, language phenomena are explained from an anthropocentric perspective with a focus on how the human mind perceives and processes the surrounding world and how this cognitive experience is reflected in the meaning of language units. The underlying principle of this research is that meaning is a construal emerging as a cognitive model through the modification of a conceptual model.

The *topicality* of the subject matter arises from the need to conduct comprehensive, multi-faceted research on the representation of verb meaning in the

mental lexicon and the lexical system, which will contribute to a more profound understanding of the general principles underlying linguistic and conceptual structuring systems.

The *dataset* is composed of 406 human locomotion verbs selected from English dictionaries, 1000 syntactic constructions from FrameNet and 2836 excerpts containing human locomotion verbs obtained from international English editions of “The Economist” and “The New York Times” (2010-2014).

This research offers the following *novel contributions*: compiling a near-complete inventory of human locomotion verbs on the basis of a novel, integrated methodological framework; constructing a HUMAN LOCOMOTION conceptual model underlying the meaning of human locomotion verbs; modifying the conceptual model into cognitive (metaphoric) models profiled by the verbs under study; identifying types of conceptual metaphors underlying metaphorical verbs; suggesting generalizations about the interface between conceptual, semantic and syntactic levels of knowledge representation.

The *theoretical significance* of this research is that it makes a contribution to cognitive semantics by exploring the principles which underlie linguistic and conceptual structuring systems (which is illustrated by modelling spheres of knowledge profiled by human locomotion verbs). The *practical importance* of this research is that its findings and dataset can be used for academic purposes (developing courses in lexicology, stylistics, cognitive semantics, etc.) as well as in lexicographic practice.

This dissertation employs the *theoretical framework* of lexical semantics (Yo. Ikegami, I.V. Sentenberg), semasiology (Z. Popova, I. Sternin), syntax-semantics interface (A. Goldberg, R. Jackendoff, B. Levine, M. Rappaport-Hovav) and cognitive linguistics (N. Boldyrev, Ch. Fillmore, Ph. Johnson-Laird, E. Kubriakova, G. Lakoff, R. Langacker, G. Miller, M. Nikitin, S. Zhabotynska).

The *methodological framework* involves a combination of approaches and notions developed in both traditional and novel linguistic paradigms. The componential and definitional approaches to semantic analysis are applied to explore

the semantic structure of human locomotion verbs. Logical operations are used to perform a semantic stratification of the verbs as well as infer and systematize their conceptual properties. The basic principles of construction grammar (A. Goldberg, R. Jackendoff) help to determine whether the meaning of locomotion is attributed to the verb or the syntactic construction. The HUMAN LOCOMOTION conceptual model is built with the help of the semantics of lingual networks developed by S. Zhabotynska on the basis of R. Langacker's theory of domains and Ch. Fillmore's frame semantics. The conceptual Metaphor theory is employed to identify the target and source domains of substantive metaphors underlying metaphorical verbs of human locomotion. A quantitative analysis of the research data is used to summarize trends in profiling certain fragments of the HUMAN LOCOMOTION conceptual model, to represent the frequency of factors which trigger metaphorical interpretation, etc. As a result, the author offers an integrated framework for modelling the knowledge structures profiled by human locomotion verbs at different levels of the linguistic system. The results of this approach can be summarized in the following conclusions:

Linguistic meaning involves both conceptual content and the construal imposed on it.

The semantic structure of a human locomotion verb is identified against the background of the HUMAN LOCOMOTION conceptual model which can be represented as a multi-level network composed of domains constituted by parcels and sub-parcels which comprise concepts profiled by human locomotion verbs. The constituents of the conceptual model are identified on the basis of a componential analysis of human locomotion verbs followed by a cognitive interpretation of the semes (Z. D. Popova and I. A. Sternin's approach). The resulting conceptual components of human locomotion are grouped into a network by means of basic propositional schemas – universal conceptual structures which reflect basic mental categories (S. A. Zhabotynska).

The HUMAN LOCOMOTION conceptual model is composed of 132 information spheres grouped into domains (CHANGE IN LOCATION, MEANS OF SELF-PROPULSION, PERSON, MEDIUM OF LOCOMOTION and MANNER OF LOCOMOTION) linked by schemas of

classification (the frame of identification) representing taxonomic relations and schemas of quality (the nominative frame) representing qualitative, quantitative, existential, locative and temporal characteristics. CHANGE IN LOCATION, MEANS OF SELF-PROPULSION and MEDIUM OF LOCOMOTION reflect constitutive properties of human locomotion inferred from the properties of the corresponding logical notion. The domain of PERSON reflects the physiological characteristics, emotional states and intentions of the agent and is loaded with negative connotations. The domain of MANNER OF LOCOMOTION (more specifically, its subdomain of LEG MOVEMENTS) has the most elaborate structure in contrast to the domain of MEDIUM OF LOCOMOTION.

The analysis shows that the constituents of the HUMAN LOCOMOTION conceptual model impose selection restrictions on the semantic roles of human locomotion verbs. The removal of selection restrictions is possible by means of tautologization, schematization, association, change of semantic roles and specification.

It is argued that both literal and metaphoric meanings of verbs are cognitive models construed by applying cognitive operations (mainly focusing and prominence) to certain fragments of conceptual models. It is shown that verb metaphors are based on implicit substantive metaphors, which imply a typical property of the entity referred to by the verb in its direct meaning. When transferred to a new substantive base, this property is reinterpreted in line with motivating context; as a result, metaphors involving human locomotion verbs are ambivalent.

Metaphorical interpretation is triggered by semantic valence change, semantic and syntactic valence change, and contextual relevance. In mass media texts, the most common metaphorical pattern is HUMAN LOCOMOTION IS ACTION, which carries derogatory associations.

Avenues for further research may involve identifying a hierarchy of conceptual components profiled by human locomotion verbs and reconstructing onomasiological models associated with them.

Key words: cognitive model, cognitive semantics, conceptual model, human locomotion verb, verb metaphor.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ РОБОТИ ВІДОБРАЖЕНО У ПУБЛІКАЦІЯХ:***Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:***

1. Гонтаренко Н.М. Актуалізація темпорально-локативних маркерів дієслів руху у дискурсі. *Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: всеукр. зб. наук. пр. у 2 т.* Черкаси: ЧДГУ, 2006. Число 10. Т. 2. С. 244–246.
2. Гонтаренко Н.М. Дієслова просторового переміщення: діагностичний контекст. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* Кіровоград: ВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Вип. 105 (1). С. 395–398
3. Гонтаренко Н.М. Когнітивна модель семантики дієслів просторового переміщення. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 118. С. 486–490.
4. Гонтаренко Н.М. Поняттєвий простір корелятивів концептуальної метафори POLITICS IS HUMAN LOCOMOTION. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* Одеса, 2014. Вип. 11. С. 7–9.
5. Гонтаренко Н.Н. Когнитивные модели репрезентации пространственного перемещения человека (на материале английской глагольной лексики). *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сб. ст. по материалам XLII междунар. науч.-практ. конф. (г. Новосибирск, 25–27 мая, 2014 г.)* Новосибирск: Изд-во «СибАК», 2014. № 11 (42). С. 40–45.
6. Gontarenko N. Fictive motion verbs in English: a cognitive linguistics perspective. *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences.* “East West” Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna, 2014. Vol. 9–10. P. 46–48.
7. Гонтаренко Н.М. Метафоричні моделі з дієсловами просторового переміщення людини у сучасній англійській мові. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету. Серія “Філологічні науки”:* зб. наук. пр. 2015. Вип. 3. С. 72–76.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Гонтаренко Н.М. Семантична геометрія дієслів руху сучасної англійської мови. *Актуальні проблеми германської філології*: матеріали III Міжнародної наук. конф., присвяченої 70-річчю від дня народж. проф., д-ра філол. наук В. В. Левицького (м. Чернівці, 10–12 квітня 2008 р.). Чернівці: Книги XXI, 2008. С. 75–78.

9. Гонтаренко Н.М. Рух, місцезнаходження, переміщення: до проблеми співвідношення понять. *Дискурсні стратегії лінгвістики XXI століття*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24–25 листопада 2011 р.). Львів: Вид-во Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2011. С. 297–298.

10. Gontarenko N.M. Motion verbs from the frame semantics perspective. *Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2013)*: матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Івано-Франківськ, 13 березня 2013 р.). Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2013. С. 105–107.

11. Гонтаренко Н.М. Лексико-семантичні та синтаксичні критерії виокремлення дієслів просторового переміщення людини у сучасній англійській мові. *Сучасна філологія: теорія та практика*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 7–8 листопада 2014 р.). Одеса: Міжнар. гуман. ун-т. 2014. С. 62–64.

12. Гонтаренко Н.М. До уточнення понять “зміна місцезнаходження”, “рух” і “просторове переміщення”. *Wiadomości o postępie naukowym i rzeczywistych badaniach naukowych współczesności*: kolekcja prac naukowych «ΛΟΓΟΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, (Kraków, 17 czerwca 2019 r.). Kraków: OP «Europejska platforma naukowa», 2019. T. 3. S. 14–19.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

13. Гонтаренко Н.М. Реалізація інкорпорованих аргументів дієслів просторового переміщення людини у сучасній англійській мові. *Інтернаука: міжнар. наук. журн.*, 2019. Вип. 10. С. 67–69.

14. Гонтаренко Н.Н. Методика и методология концептуального моделирования семантики глагола (на материале английских глаголов пространственного перемещения человека). *Молодий вчений*. 2019. Вип. 6. С. 44-49.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛІНГВОКОГНІТИВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЄСЛІВ ПРОСТОРОВОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ.....	25
1.1. Просторове переміщення у філософській традиції.....	25
1.2. Лінгвістична інтерпретація просторового переміщення.....	28
1.3. Напрями й підходи до вивчення дієслів просторового переміщення.....	36
1.3.1. Дієслова переміщення у структурно-семантичному аспекті.....	36
1.3.2. Дієслова переміщення крізь призму семантичного синтаксису.....	39
1.3.3. Дієслова переміщення у світлі когнітивної лінгвістики.....	43
1.4. Основні положення когнітивної семантики.....	49
1.5. Моделі репрезентації знань у когнітивній семантиці	55
1.5.1. Домен як фон для інтерпретації лексичного значення.....	55
1.5.2. Фрейм як засіб структурування знань.....	60
1.5.3. Концептуальна vs. когнітивна модель.....	63
1.6. Типологічні особливості дієслівної метафори.....	65
Висновки до розділу 1.....	69
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА МОДЕЛЮВАННЯ СЕМАНТИКИ ДІЄСЛІВ ПРОСТОРОВОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ЛЮДИНИ.....	72
2.1. Принцип антропоцентризму у когнітивній семантиці	72
2.2. Концептуальний аналіз у когнітивній семантиці.....	73
2.3. Критерії виокремлення дієслів просторового переміщення людини.....	80
2.4. Алгоритм лінгвокогнітивного моделювання семантики дієслів просторового переміщення людини	85
2.4.1. Концептуальна семантика дієслів переміщення людини.....	86
2.4.2. Комбінаторна семантика дієслів переміщення людини.....	88
2.4.3. Метафорична семантика дієслів переміщення людини.....	90
Висновки до розділу 2.....	95

РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОНЯТТЄВОЇ СФЕРИ HUMAN LOCOMOTION.....	97
3.1. HUMAN LOCOMOTION як логічне поняття.....	97
3.2. Корпус дієслів просторового переміщення людини.....	102
3.3. Конституенти поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION.....	106
3.3.1. Домен PERSON.....	107
3.3.2. Домен CHANGE IN LOCATION.....	111
3.3.3. Домен MEDIUM OF LOCOMOTION	118
3.3.4. Домен MEANS OF SELF-PROPULSION.....	120
3.3.5. Домен MANNER OF LOCOMOTION.....	123
3.4. Вияв семантики дієслів просторового переміщення людини на синтаксичному рівні.....	129
Висновки до розділу 3.....	139
РОЗДІЛ 4. КОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОНЯТТЄВОЇ СФЕРИ HUMAN LOCOMOTION.....	142
4.1. Імпліцитна субстантивна метафора як складник дієслівної метафори HUMAN LOCOMOTION	143
4.1.1. Поняттєва сфера референтів субстантивної метафори.....	144
4.1.2. Поняттєва сфера корелятивів субстантивної метафори.....	152
4.2. Чинники метафоризації дієслів просторового переміщення людини.....	160
4.2.1. Зміна семантичної валентності.....	160
4.2.2. Зміна семантичної і синтаксичної валентності.....	163
4.2.3. Контекстуальна релевантність	166
4.3. Моделі метафоризації дієслів просторового переміщення людини.....	169
Висновки до розділу 4.....	175
ВИСНОВКИ.....	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	183
ДОДАТКИ.....	212

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ІКМ – ідеалізована когнітивна модель

ЛСВ – лексико-семантичний варіант

ЛСП – лексико-семантичне поле

ППЛ – просторове переміщення людини

ВСТУП

Дисертаційна робота є спробою комплексного дослідження когнітивної семантики дієслів просторового переміщення людини (далі – ППЛ) у сучасній англійській мові.

У дослідженні прийняте тлумачення поняття ППЛ як послідовної зміни місцезнаходження людини внаслідок застосування власної м'язової сили або технічних засобів, що переміщуються за допомогою її м'язової сили.

Грунтовні дослідження семантики дієслова англійської мови представлено у працях з функціональної граматики (В.Г. Гак), лексичної семантики (Я. Ікегамі, І.В. Сентенберг), семантичного синтаксису (А. Голдберг, Р. Джекендофф, Б. Левін, О. В. Падучева, М. Раппапорт-Ховав), когнітивної семантики (М. М. Болдирєв, Ф. Джонсон-Лерд, Дж. Лакофф, В. Левелт, Дж. Міллер, Л. Талмі, Ч. Філлмор), логічної семіотики (М.Е. Білинський, Дж. Руппенгофер, К. Фельбаум).

У сучасних мовознавчих студіях увага приділялася дослідженню дієслів просторового переміщення у структурно-семантичному (В.І. Кожем'яка, О.А. Перцева, В.Г. Ручкіна, Н.А. Серебрянська, Т.С. Сидорович, Ю.І. Смородінова, М. Снелл-Хорнбі, Х.М. Хачересова, Дж. Х'юбер, А.К. Чокубаєва, О.В. Ярема), семантико-синтаксичному (М.М. Булініна, Б. Герка, І.В. Логінова, Е.І. Омарова, Є.Г. Пашкевич, А. Роуді, К. Тенні, С.В. Тищенко, Н.М. Фьодорова), когнітивно-семантичному (К.Є. Алтухова, М.Ю. Белау, Я. Возні, К. Годдард, І. О. Долгова, Ш.Е. Казарян, Д. Ковалік, Т. Метлок, С. Ошкеліскен, А.О. Поддубний, Г. Радден, П. Фейїз), лексико-типологічному (К.Є. Голубкова, Т. А. Майсак, В. О. Плунгян, К.В. Рахіліна) і психолінгвістичному (Ю. Бонемаєр, С. Джіннарі, Дж. Златев, Б. Малт, А. Папафрагоу, С. Пурсель, Д. Слобін) аспектах.

Незважаючи на вагомий дослідницький доробок, чимало питань залишаються нез'ясованими або дискусійними. Відсутність валідно інвентаризованого емпіричного корпусу дієслів просторового переміщення

пояснюється не лише гетерогенністю та недискретністю принципів добору фактологічного матеріалу, метою і методами конкретного дослідження, а й неоднозначністю поглядів на обсяг поняття просторового переміщення і на природу лексичного значення, унаслідок чого окремі одиниці дотепер залишаються поза увагою дослідників. Щодо дієслів ППЛ, то впродовж останніх десятиліть вони описувалися фрагментарно, переважно з позицій структурно-семантичного підходу, який обмежувався констатуючим описом відмінностей у їх семантичній структурі. В окремих працях дієслова ППЛ потрапляли у фокус уваги у зв'язку з вирішенням ширших проблем семантики (Дж. Тейлор), психолінгвістики (С. Ошкеліскен, Д. Слобін, С. Чой), лексичної типології (П. Ферез), нейролінгвістики (Д.Додж, Дж.Лакофф).

Актуальність обраної теми дисертації пояснюється її відповідністю проблематиці антропоцентричних досліджень, зорієнтованих на пошук ефективних способів з'ясування впливу людського фактора на процеси концептуалізації та категоризації у мові. Актуальною для сучасних мовознавчих студій є також подальша розбудова теорії та методології дослідження словникової і комбінаторної семантики дієслова, а також механізмів його метафоризації, що сприятиме виявленню спільних принципів структурування мовних і концептуальних систем.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертації відповідає профілю досліджень, які проводяться на кафедрі англійської філології факультету іноземних мов ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» у межах держбюджетної наукової теми «Концептуальна і мовна картини світу» (номер державної реєстрації 0113U001963). Тему дисертації затверджено Вченою радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 12 від 28 грудня 2010 року). Тема роботи уточнена на засіданні Вченої ради ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 3 від 24 лютого 2015 року).

Мета дисертації полягає у розкритті специфіки лінгвокогнітивного моделювання семантики дієслів ППЛ в сучасній англійській мові.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- уточнити зміст та обсяг поняття ППЛ;
- обґрунтувати критерії виокремлення дієслів ППЛ;
- окреслити провідні положення когнітивної семантики, релевантні для побудови концептуальних і когнітивних моделей;
- описати методика лінгвокогнітивного моделювання семантики дієслів ППЛ;
- побудувати концептуальну модель поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION, співвідносно з дієсловами ППЛ;
- застосувати концептуальну модель HUMAN LOCOMOTION для виявлення когнітивних (метафоричних) моделей з дієсловами ППЛ;
- зіставити семантичні і синтаксичні характеристики дієслів ППЛ з метою виявлення їх взаємозалежності.

Об'єктом дослідження виступають дієслова ППЛ в сучасній англійській мові, а *предметом* – їхні когнітивно-семантичні властивості.

Матеріалом дослідження слугують дієслова ППЛ в сучасній англійській мові обсягом 406 одиниць, відібраних з лексикографічних джерел; 1000 синтаксичних конструкцій, вилучених з електронного тезаурусу FrameNet; а також 2836 текстових фрагментів з цими одиницями, відібраних з міжнародних випусків часописів «The Economist» та «The New York Times» (2010 – 2014 pp.).

Дисертацію виконано в рідчизі сучасної антропоцентричної парадигми лінгвістики, зорієнтованої на урахування чільної ролі мислення людини в процесі світопізнання, що реалізується в мові й мовленні (Н. І. Андрейчук, І. А. Бехта, Я. В. Бистров, Н. Г. Єсипенко, С. А. Жаботинська, А. П. Мартинюк, О. І. Морозова, В. Г. Ніконова). Засадничим положенням у цій праці є розгляд значення мовної одиниці як конструкту, в основі якого лежить когнітивна модель як модифікація певної концептуальної моделі (С.А. Жаботинська).

Теоретико-методологічною основою дослідження слугують праці з семасіології (З. Д. Попова, Й. А. Стернін), семантичного синтаксису (А. Голдберг, Р. Джекендофф, Б. Левін, О. В. Падучева, М. Раппапорт-Ховав), когнітивної лінгвістики (М. М. Болдирєв, Ф. Джонсон-Лерд, С. А. Жаботинська, О. С. Кубрякова, Дж. Лакофф, Р. Ленекер, Дж. Міллер, М. В. Нікітін, Л. Талмі, Ч. Філмор).

Мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження визначають його **методологічний апарат**, до складу якого входять поняття і методики, розроблені у традиційних і новітніх лінгвістичних парадигмах. *Компонентний аналіз* номінантів логічного поняття ППЛ дав змогу спочатку виокремити його сутнісні ознаки, а потім виявити їх наявність у семантичній структурі дієслів. На цьому етапі дослідження додатково застосовано положення *конструкційної граматики* (А. Голдберг, Р. Джекендофф), які надали можливість з'ясувати, що слугує об'єктиватором переміщення – дієслово чи синтаксична конструкція. *Логічні операції* над обсягом і змістом понять було використано для семантичної стратифікації дієслів, а також для виведення і систематизації концептуальних ознак ППЛ. Виведення концептуальних ознак ППЛ здійснено у результаті *когнітивної інтерпретації* виокремлених сем (З. Д. Попова, Й. А. Стернін). У процесі структурування концептуальної моделі поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION застосовано *семантику лінгвальних мереж*, розроблену С. А. Жаботинською на основі *теорії доменів* Р. Ленекера з урахуванням положень *фреймової семантики* Ч. Філмора. *Інструментарій теорії концептуальної метафори* (М. Джонсон, Дж. Лакофф) забезпечив виокремлення концептуальних референтів та корелятивів субстантивних метафор у складі дієслівних метафор. Елементи *кількісних підрахунків* залучено як допоміжні дослідницькі процедури для з'ясування метафоричного потенціалу референтного і корелятивного доменів, представлення концептуальних ознак ППЛ, відображених у семантичній структурі дієслів, а також чинників метафоричної інтерпретації. Як результат, випрацьовано комплексну методику вивчення системної, комбінаторної і метафоричної семантики дієслів ППЛ.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що у ньому *вперше* на матеріалі англійської мови здійснено наближено повну інвентаризацію дієслів ППЛ. Запропоновано комплексну методичку реконструкції концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION, яка слугує поняттєвим підґрунтям дієслів ППЛ; на основі концептуальної моделі запропоновано стратифікацію дієслів у відповідних когнітивних (метафоричних) моделях; розкрито закономірності метафоризації дієслів ППЛ. У результаті аналізу виявлено *нові* кореляційні зв'язки між концептуальними, семантичними і синтаксичними характеристиками дієслів ППЛ у сучасній англійській мові.

Наукова новизна роботи може бути узагальнена в таких **положеннях, що виносяться на захист**:

1. Концептуальна модель поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION – упорядкована інформаційна система, відносно якої характеризується семантична структура дієслова ППЛ. Вона утворена мережею доменів CHANGE IN LOCATION, PERSON, MEANS OF SELF-PROPULSION, MEDIUM OF LOCOMOTION та MANNER OF LOCOMOTION, які представлені мережею із 132 інформаційних сфер різного рівня (субдоменів, парцел, концептів). Зв'язки між ними конститууються переважно схемами класифікації (ідентифікаційний фрейм), що представляють родо-видові відношення, а також квалітативними схемами (предметний фрейм), які представляють якісні, кількісні, буттєві, локативні й темпоральні характеристики. Концепти у складі парцел представлені мережею ознак, співвідносних із семами дієслів ППЛ.

2. Домени CHANGE IN LOCATION, MEANS OF SELF-PROPULSION та MEDIUM OF LOCOMOTION відображають конститутивні ознаки ППЛ, виведені на основі відповідного логічного поняття. Домен PERSON відображає фізіологічні характеристики, емоційні стани і наміри суб'єкта переміщення, навантажені здебільшого негативно-оцінними ознаками. Найбільшою щільністю об'єктивації характеризується домен MANNER OF LOCOMOTION (зокрема його субдомен LEG MOVEMENTS), а найменшою – MEDIUM OF LOCOMOTION.

3. Прямі і метафоризовані значення дієслова ППЛ є когнітивними моделями, у яких об'єктивовано лише певні фрагменти концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION, які потрапляють у фокус уваги у результаті застосування когнітивних операцій.

4. Мережа конститuentів концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION зумовлює комбінаторну семантику дієслів ППЛ. Ці конституенти отримують оформлення у семантичних ролях предикатів ППЛ шляхом тавтологізації, схематизації, асоціації, зміни семантичної ролі та специфікації.

5. Процес метафоризації дієслова ППЛ відбувається у два етапи. На першому етапі утворюється субстантивна метафора, яка імплікує прототипового носія ознаки, вираженої дієсловом у прямому значенні. Другим кроком є виведення імпліцитних ознак, що асоціюються з власне переміщенням, його результатом чи носієм. Переходячи на нову субстантивну базу, ці ознаки переосмислюються відповідно до її природи і мотиваційного контексту, внаслідок чого метафори з дієсловами ППЛ є амбівалентними.

6. Увесь корпус метафоризованих дієслів ППЛ поділяється на три групи, залежно від чинників метафоричної інтерпретації: зміни семантичної валентності, зміни семантичної і синтаксичної валентності та контекстуальної релевантності. Найбільш рекурентною є модель HUMAN LOCOMOTION IS ACTION із концептуальними векторами відхилення від природного стану речей, занепокоєння, агресивності, непрофесіоналізму, безвідповідальності.

Теоретична значущість дисертації полягає у доповненні теоретичної та емпіричної бази досліджень із когнітивної семантики (реконструкція моделі HUMAN LOCOMOTION, співвідносної із дієсловами ППЛ, і виявлення особливостей метафоризації дієслів ППЛ).

Практична цінність роботи полягає у можливості використовувати її основні положення й ілюстративний матеріал у навчальному процесі, зокрема у курсах лексикології (розділи «Семантична структура слова», «Лексикографія»), стилістики (розділ «Стилістична семасіологія»), теоретичної граматики (розділи «Граматичні класи слів», «Дієслово») англійської мови, дисциплін за

вибором із когнітивної лінгвістики, а також укладанні підручників і навчальних посібників з лексичної і когнітивної семантики. Дисертаційні положення можуть бути придатні для подальших наукових розвідок студентів та аспірантів. Опрацьований фактичний матеріал можливо використати у лексикографічній практиці для укладання ідеографічних і тематичних словників, що стосуються сфери «Людина».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Теоретичні положення, висновки, а також практичні результати отримані й сформульовані автором особисто. Статей, написаних у співавторстві, немає.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та результати проведеного дослідження були оприлюднені на таких національних та міжнародних наукових конференціях: «Актуальні проблеми германської філології» у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (Чернівці, 10–12 квітня 2008 р.); «Дискурсні стратегії лінгвістики XXI століття» у Львівському національному університеті імені Івана Франка (Львів, 24–25 листопада 2011 р.); «Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC)» у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, 13 березня 2013 р.); «Сучасна філологія: теорія та практика» у Міжнародному гуманітарному університеті (Одеса, 7–8 листопада 2014 р.); «Новини про науковий прогрес і актуальні наукові дослідження» (Краків, 17 червня 2019 р.). Обговорення отриманих результатів дисертації здійснювалось також щорічно на засіданнях кафедри англійської філології та на звітних наукових конференціях викладачів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (2008–2019 рр.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 14 одноосібних публікаціях автора: 9 статтях (5 – у фахових виданнях України, 2 – у виданнях інших держав, 2 – у нефахових виданнях України) і 5 тезах доповідей на наукових конференціях.

Обсяг і структура роботи. Робота складається з анотацій двома мовами, інформації про публікації автора, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів із висновками, загальних висновків, списку використаних джерел і одного додатка. Список використаних джерел налічує 310 позицій, із них: наукова література – 292 (у тому числі 141 іноземними мовами), довідкова література та лексикографічні джерела – 18 позицій. Загальний обсяг дисертації становить 219 сторінок, а основний текст – 171 сторінку. У додатку міститься глосарій ужитих термінів когнітивної лінгвістики.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми та висвітлено її актуальність; визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження; схарактеризовано теоретико-методологічні засади та джерельну базу дисертації; розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів; сформульовано основні положення, винесені на захист; наведено відомості про апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі** «Теоретичні засади лінгвокогнітивного дослідження дієслів просторового переміщення» узагальнено витоки й тенденції розвитку сучасних філософських поглядів на обсяг понять руху і переміщення; систематизовано мовознавчі традиції у тлумаченні просторових відношень та вивченні дієслів переміщення; розглянуто контроверсійні питання семантики дієслів переміщення; окреслено провідні положення когнітивної семантики, релевантні для реконструкції концептуальних і когнітивних моделей, що співвідносяться зі значенням мовних одиниць; розглянуто сутнісні характеристики субстантивної та дієслівної метафор.

У **другому розділі** «Методологія і методика моделювання семантики дієслів просторового переміщення людини» викладено загальнометодологічні та конкретнонаукові засади дослідження; обґрунтовано евристичний потенціал когнітивної семантики у моделюванні концептуального простору, що відбивається у значеннях мовних одиниць; запропоновано критерії виокремлення дієслів ППЛ та процедуру добору ілюстративного матеріалу; деталізовано алгоритм лінгвокогнітивного моделювання семантики дієслова.

У **третьому розділі** «Концептуальне моделювання поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION» подано поетапний опис реконструкції концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION. Її конституенти проаналізовано на предмет об'єктивації дієсловами ППЛ. Схарактеризовано розподіл інкорпорованих семантичних ролей дієслів ППЛ за способами актуалізації на синтаксичному рівні. Запропоновано висновки про взаємозалежність концептуальних, семантичних і синтаксичних характеристик дієслів ППЛ.

У **четвертому розділі** «Когнітивне моделювання поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION» досліджено механізм метафоризації дієслів ППЛ. Виділено і систематизовано референти та кореляти субстантивних імпліцитиних метафор, що слугують основою утворення метафоричних значень дієслів ППЛ. Проаналізовано метафоричний потенціал конститuentів поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION. З'ясовано чинники метафоричної інтерпретації й виокремлено метафоричні моделі з дієсловами ППЛ.

У **висновках** сформульовано основні результати проведеного дослідження та окреслено його подальші перспективи.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛІНГВОКОГНІТИВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЄСЛІВ ПРОСТОРОВОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ

Обґрунтування теоретичних засад дослідження дієслів просторового переміщення з позицій когнітивно-семантичного підходу передбачає розгляд лінгвофілософського осмислення переміщення і його відмежування від суміжних понять; критичне узагальнення лінгвістичних підходів до виокремлення та опису дієслів переміщення в сучасній англійській мові; систематизацію провідних положень когнітивної семантики та уточнення поняттєвого апарату, що насамперед стосується моделювання значення мовних одиниць; аналіз і синтез типологічних ознак субстантивної та дієслівної метафор.

1.1. Просторове переміщення у філософській традиції

Завдяки унікальному онтологічному статусу і поліаспектності просторове переміщення перебуває у фокусі філософських розвідок впродовж багатовікової історії. Тракткування просторового переміщення у філософії має багатовекторний характер, що зумовлено розбіжностями у розумінні його співвідношення з рухом, матерією, часом і простором.

Простір як фундаментальна онтологічна категорія відображається у різноманітних галузях пізнання. У системі категорій філософії *простір* визначається як «форма буття матерії, що характеризує її протяжність, структурованість, співіснування та взаємодію елементів в усіх матеріальних системах» [296, с. 540].

Фундаментальною характеристикою простору є *тривимірність*, яка полягає у можливості представити положення будь-якого об'єкта за допомогою трьох параметрів (довжини, ширини, висоти/глибини), які функціонують у вертикальній та горизонтальній площинах. «Падіння предметів, прямоходіння людини, ріст рослин, співвідношення голова – ноги, земля – небо дозволяють

пізнати вертикальність. Розташування наших органів сприйняття вказує на роль горизонтальності: кут зору по горизонталі ширший, ніж по вертикалі, за допомогою слуху сприймаються стереоефекти, ехо, здійснюється орієнтування і визначення просторового розташування» [149, с.21].

Отже, простір антропоцентричний за своїми ознаками, оскільки людина уявляє його у зв'язку зі своїм візуальним і тактильним досвідом, який структурується у свідомості у вигляді образ-схем БЛИЗЬКО-ДАЛЕКО (NEAR-FAR), ВСЕРЕДИНИ-ЗОВНІ (IN-OUT), СПЕРЕДУ-ЗЗАДУ (FRONT-BACK), ЗЛІВА-СПРАВА (LEFT-RIGHT), ВВЕРХУ-ВНИЗУ (UP-DOWN) [163, с.15; 220, с.126; 228, с.267; 241, с.67] та ін.

Протяжність простору становить єдність *континуальності* (наприклад, просторове переміщення об'єктів з однієї точки в іншу) і *дискретності* (наприклад, наявність у об'єктів розмірів та меж). Протяжність характеризує взаємне розташування та існування різноманітних матеріальних об'єктів і виявляється у *структурованості*, що виражається у поняттях відстані, поворотів, паралельності, точок відліку, межі, місцезнаходження, орієнтирів тощо. Просторове переміщення осмислюється у термінах образ-схеми ДЖЕРЕЛО – ШЛЯХ - МЕТА (SOURCE-PATH-GOAL), що свідчить про те, що структурованість є важливим чинником сприйняття понять простору, руху і переміщення.

Філософський зміст категорії руху зазнав тривалої еволюції, що супроводжувалася протистоянням низки концепцій, основними з яких є метафізика і діалектика. Так, у метафізиці, що сформувалася у XVII-XVIII століттях під впливом досягнень механіки, рух розглядався переважно як просторове переміщення [29, с.151; 47, с.503; 78, с.496]. Природничо-наукові відкриття XIX століття показали обмеженість механістичної картини світу й слугували підґрунтям для розробки більш цілісної філософської концепції, у якій рух тлумачиться широко – як будь-які види змін і взаємодій матеріальних об'єктів, до яких, зокрема, належить просторове переміщення, звукові

коливання, рух елементарних часток, обмін речовин, діяльність людини, спрямована на перетворення дійсності [21, с. 179-198; 296, с.138].

Однак на сучасному етапі розвитку філософії діалектико-матеріалістична концепція руху зазнала якісних змін. У цьому плані доцільно згадати теоретичні напрацювання Л. Балашова, який вважає логічно некоректним положення про те, що рух — це будь-які види змін і взаємодій матеріальних об'єктів, оскільки з цим пов'язане надмірне розширення поняття руху шляхом включення у нього понять, які не є окремими видами чи формами руху, а мають особливий категорійний статус (мова йде про поняття протиріччя, взаємодії, діяльності та ін.). Наприклад, зіткнення більярдних куль неможна розглядати ні як рух, ні як матеріальне тіло. Це – явище, зовнішня взаємодія, у якій наявні і матерія, і рух [5, с.60].

Реалізація концепції руху Л. Балашова відкриває нові перспективи для конструктивного поєднання вчення про матерію і рух з вченням про категорії. Концепція базується на положенні про те, що «рух – не спосіб існування матерії, а сторона світу, що разом із матерією утворює основне протиріччя світу. Світ – не матерія, що рухається, а матерія і рух» [там само]. З цього положення слідує, що матерія і рух становлять ядро категорійної картини світу і мають однаковий рівень загальності й фундаментальності, а усі інші категорії є лише конкретними виявами матерії та руху (матерії окремо, руху окремо та їх єдності).

За спостереженнями Л. Балашова, простір і час не існують поза рухом — вони є сторонами руху. Розглядаючи рух як єдність простору і часу, дослідник доходить висновку, що видами руху мають бути такі, у яких виявляється відмінність між простором і часом: рух у просторі (переміщення + спокій) і рух у часі (зміна + збереження) [5, с.126]. Наприклад, рух у просторі представлено субкатегоріями переміщення, спокою, положення і поведінки. *Положення* — це перебування матеріального об'єкта в певному місці простору. *Місце* визначається як частина простору, де знаходиться або відбувається щось, звідки або куди щось рухається. *Переміщення* — це перехід з одного положення в

інше. *Спокій* – це перебування у тому самому положенні. *Поведінка* — складний рух у просторі, органічна єдність переміщення і спокою, що притаманна живим істотам. Наприклад, танець людини – це комплекс поступальних, обертальних рухів, зупинок, прискорень та сповільнень.

Ми поділяємо точку зору Л. Балашова, що поза межами руху в просторі й руху в часі не існує ніяких інших видів. Конкретнонаукові поняття руху, що використовуються, зокрема, у лінгвістиці, біомеханіці або кінезіології, слід розглядати як підвиди руху в просторі, руху в часі або як види руху, в яких має місце органічний синтез, взаємопроникнення переміщення і спокою (у межах руху в просторі) або зміни і збереження (у межах руху в часі) [5, с.129].

На основі вищевикладеного розглядаємо *рух* як базову онтологічну категорію, що становить діалектичну єдність простору і часу та виявляється у двох універсальних формах – переміщенні (рух у просторі) та зміні (рух у часі). *Переміщення* розглядаємо як вид руху і сукупність рухів, за якого відбувається перехід тіла з одного положення в інше.

1.2. Лінгвістична інтерпретація просторового переміщення

У сучасній лінгвістичній науці існує полеміка щодо різноманітних аспектів дослідження просторових відношень. Так, дотепер не запропоновано єдиного витлумачення сутності та обсягу поняття просторового переміщення. Доволі проблемним, як засвідчують виконані дослідження, залишається питання про співвідношення просторового переміщення і руху. У низці праць рух ототожнюється з переміщенням і протиставляється спокою, на основі чого дієслова руху і переміщення об'єднуються в одну лексико-семантичну групу [76; 81; 92; 106; 112; 123; 132; 147; 150; 151; 164; 204].

Окрім того, деякі класифікації базуються на дихотомічному протиставленні руху і переміщення. Наприклад, рух може тлумачитися як зміна місцезнаходження суб'єкта, здатного рухатися самостійно, а переміщення – як дії на позначення каузативної зміни місцезнаходження об'єктів, нездатних рухатися самостійно (*wheel, pour, drag*) [77]. Рух також може розглядатися як

частина більш широкого поняття (переміщення), що виражає аспектуальну опозицію односпрямованості / різноспрямованості (*йти / ходити*) [110].

Додаткову складність становить термінологічна невизначеність. Наприклад, а англомовних наукових працях вживаються різноманітні терміни на позначення просторового переміщення: *spatial motion* (просторовий рух) [231, с.167], *translational motion* (поступальний рух) [278, с.25-26; 308], *translocation* (транслокація) [236, с.18; 292, с.394], *relocation* (релокація) [273, с.73], *motion activity* (рухова діяльність) [259, с.423], *linear motion* (лінійний рух) [184, с.217], *self-motion* (самостійний рух) [308], *locomotion* (локомоція) [184, с.217], *self-propelled movement* (самостійне переміщення) [308], *displacement* (пересування, зсув з місця) [235, с.15], *transposition* (транспозиція) [234, с.139] та ін.

Примітно також, що деякі дослідники, хоча й розмежовують рух і переміщення, вживають один термін на позначення обох понять: *motion* [228, с.275; 250, с.528], *movement* [288, с.97]. Окрім того, той самий термін може охоплювати різний обсяг поняття переміщення. Наприклад, у концепції Л.Талмі термін *motion event* охоплює усі види просторових відношень (місцезнаходження, рух і переміщення) [278], а в концепції С. Пурсель – лише спрямоване переміщення [259, с.424].

Аналіз наукової літератури засвідчує, що численні різновиди руху і просторового переміщення, що виокремлюються науковцями, неможливо звести в єдину класифікацію унаслідок часткового збігу або взаємозамінності. У кожному окремому випадку автори орієнтуються лише на певну сукупність ознак і використовують різні критерії виокремлення дієслів просторового переміщення. Спільним у цих визначеннях є трактування просторового переміщення як зміни місцезнаходження. Проте щодо наповненості поняття зміни місцезнаходження, існують дві протилежні позиції.

Згідно з першим підходом, місцезнаходження тлумачиться як розташування об'єкта у певній частині простору, що розуміється як точка, яку займає об'єкт, і позначається термінами *місце* (*place*) [66, с.45; 69, с.27; 184,

с.219; 250, с.528], *locus* (локус) [214; с.1], *location* (локація) [231, с.166; 278, с.25; 308], *point* (точка) [278, с.35].

Перехід об'єкта з однієї точки в іншу вважається зміною місцезнаходження і позначається термінами *переміщення* [113, с.242; 19, с.181], *поступальний рух* (*translational motion*) [278, с.25–26; 308], *транслокація* (*translocation*) [236, с.18], *самостійний рух* (*self-motion*) [308], *просторовий рух* (*spatial motion*) [231, с.167], *лінійний рух* (*linear motion*) [184, с.217], *локомоція* (*locomotion*) [184, с.217; 250, с.528], *транспозиція* (*transposition*) [234, с.139], *зсув з місця* (*displacement*) [235, с.15], *self-propelled movement* (*самостійне переміщення*) [308].

Таке тлумачення просторових відношень сформоване на основі **когнітивного підходу**, спрямованого на виявлення концептуальних компонентів, що відображають базові механізми сприйняття просторового переміщення, та їх співвідношення з морфосинтаксичними структурами. Як зазначає Л.Талмі, ми концептуалізуємо і, напевно, сприймаємо складні процеси просторових відношень як комплекс, що складається з двох автономних концептуальних компонентів: основної події – переміщення (MOVE) або місцезнаходження (BE_{LOC}) і супутньої події – способу дії (WITH-THE-MANNER-OF) або причини (WITH-THE-CAUSE-OF) [278, с.36].

Так, будь-який процес переміщення (*translational motion*) складається з Фігури (Figure), тобто сутності, яка переміщується; Фону (Ground), відносно якого переміщується Фігура; Переміщення (Motion) і Шляху (Path), яким рухається Фігура і який вказує на її розташування відносно Фону. Під час переміщення місцезнаходження Фігури змінюється протягом певного періоду часу [278, с.25-26].

Подібні визначення переміщення знаходимо у працях інших дослідників. Так, В.О. Плунгян стверджує що, «з одного боку, переміщення є окремим випадком руху та, з іншого боку, його прототиповим представником. Найпростіша ситуація переміщення, як відомо, зводиться до того, що її основний учасник, траєктор (який переміщується самостійно або його

переміщує якийсь зовнішній каузатор), послідовно протягом певного часу змінює своє місцезнаходження» [113, с.242]. Дж. Міллер та Ф. Джонсон-Лерд визначають *локомоцію (locomotion)* як зміну місцезнаходження об'єкта з точки p у час t у точку p' у пізніший час t' [250, с.528]. Р. Ленекер виділяє поняття *просторового руху (spatial motion)*, яке він розуміє як «зміну місцезнаходження певної сутності з плином часу» [231, с.167]. Ч. Філлмор зазначає, що лінійний рух (*linear motion*) передбачає той факт, що «об'єкт знаходився в одному місці і опинився в іншому місці пізніше» [184, с.217]. Б. Левін та М. Раппапорт-Ховав стверджують, що *процес місцезнаходження (location event)* передбачає наявність об'єкта і місця (*The vase sat on the shelf*), а *процес переміщення (motion event)* включає об'єкт та траєкторію, яку він проходить (*The truck went from the warehouse to the store*) [236, с.79].

Незважаючи на варіативність термінів і дефініцій, вищезгадані дослідники одностайні в тому, що *зміна місцезнаходження* – це послідовний перехід об'єкта з однієї точки фізичного простору в іншу, який характеризується утворенням траєкторії. Відповідно, *траєкторія* – це шлях, яким відбувається переміщення, представлений як сукупність лінійно з'єднаних точок у просторі [87, с. 90].

Ф.І. Рожанський звертає увагу на те, що у результаті зміни місцезнаходження об'єкт може або залишатися у межах певного простору або виходити за його межі, що представлено на Рис.1.1.

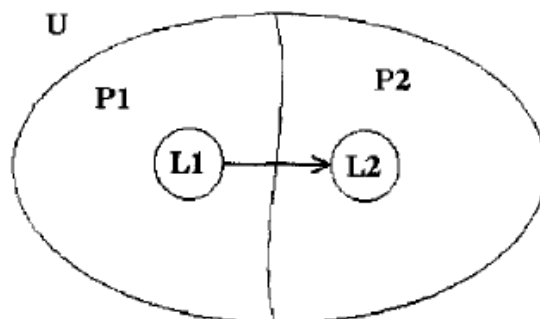

Рис. 1.1 Глибинна семантика поняття переміщення

Якщо в певний момент часу об'єкт знаходився у точці простору $L1$, а в певний інший момент – в точці простору $L2$, то можна вважати, що він здійснив

переміщення: *Мисливець ходив по лісі*. Якщо семантика речення дозволяє констатувати наявність у просторі певного умовного кордону, що ділить його на дві частини P1 і P2, і при цьому L1 знаходиться в одній частині простору, а L2 – в іншій (тобто у реченні сказано, що суб'єкт переміщення знаходився в P1, а опинився у P2), видається можливим говорити про семантику напрямку переміщення: *Він підійшов до дерева* [124, с.57]. Проте в обидвох випадках об'єкт здійснив переміщення, про що свідчить наявність траєкторії.

Таким чином, саме траєкторія відрізняє переміщення від руху без зміни місцезнаходження (качання, обертання, коливання, розтягнення, звуження, бігу на місці та ін.), на позначення якого вживаються терміни *внутрішній рух тіла (body-internal motion)* [235, с.261], *нетранспозиційність (non-transposition)* [234, с.139], *рух на місці (moving in place)* [308], *рух на місці (motion-in-place)* [250, с.529], *рух тіла (body movement)* [308], *рух відносно себе (self-contained motion)* [278, с. 25–26].

Згідно з другим підходом, місцезнаходження розглядається не як частина простору, яку займає/обмежує об'єкт, а як просторовий орієнтир. При цьому рух об'єкта в одній точці, так само як і переміщення об'єкта з однієї точки в іншу, в межах певного місця (орієнтира, локума) визначається як *місцезнаходження* [25, с.13; 27, с.8], *non-translocative motion (нетранслокаційний рух)* [292, с.394], *motion activity (рухова діяльність)* [259, с.423]. Перехід об'єкта з однієї точки в іншу, в результаті якого він наближається або віддаляється від орієнтира або покидає його межі, називається *переміщенням* [25, с.13; 27, с.8], *translocation (транслокацією)* [292, с.394], *relocation (релокацією)* [273, с.73], *motion event (процесом руху)* [259, с.423]. Таке тлумачення просторових понять пропонується представниками різних лінгвістичних напрямів.

В.Г. Гак застосовує **функціональний підхід**, спрямований на вияв первинних і вторинних функцій мовних елементів у системі просторових моделей. У такій класифікаційній системі просторових відношень основні акценти поставлено на лексичні і граматичні засоби (аспектуальність, дієслівні

префікси, сполучуваність дієслова з прийменниками місця/напрямку та ін.). Так, В.Г. Гак виділяє три фази у процесі просторових відношень. Початок і припинення просторових відношень мають характер динамічного процесу (переміщення): *Петро заходить у сад; Петро виходить із саду*. Тривалість цих відношень становить статичний процес (місцезнаходження), оскільки суб'єкт рухається, не виходячи за межі певного простору, займаючи у плані локалізації те саме місце: *Петро гуляє у саду*» [27, с.8]. У наведених прикладах переміщення виражається дієслівними префіксами *ви-/за-*, які семантично корелюють зі словосполученнями напрямку (*у сад, із саду*).

Слід зазначити, що між планом змісту і планом вираження просторових відношень не завжди є відповідність, оскільки В.Г. Гак застосовує різні терміни на позначення ситуації локалізації та дієслів, що її виражають. Наприклад, «просторові дієслова» виражають лише переміщення (*Він прибув*), а «дієслова руху» – і переміщення (*Він біжить у двір*) і місцезнаходження (*Він бігає у дворі*) [27, с.8-26]. Отже, у концепції В.Г. Гака, основною опозицією у просторових відношеннях є переміщення і місцезнаходження (яке включає не лише спокій, а й рух на місці і неспрямоване переміщення).

У концепції Дж. Златева [292] запропоновано **феноменологічний підхід** до класифікації просторових відношень. У його праці представлено типологію концептуальних ознак руху і переміщення, виокремлених носіями мови на основі індивідуального чуттєвого досвіду.

Переміщення, позначене терміном *translocation* (*транслокація*), тлумачиться дослідником як «безперервна зміна місцезнаходження об'єкта відносно просторового орієнтира» [292, с.394]. При цьому Дж. Златев вважає необгрунтованим обмежувати поняття зміни місцезнаходження наближенням, віддаленням і виходом за межі орієнтира, оскільки цей критерій не може бути застосований до безперервного переміщення за відсутності кінцевої точки. На основі цього підходу переміщення поділяється на два види: *обмежену транслокацію* (*bounded translocation*), яка передбачає наявність траєкторії (Path), утвореної початковою, проміжною, кінцевою точками – *John ran into the*

room; і *необмежену транслокацію (unbounded translocation)*, яка включає напрямок (Direction) або як *вектор (vector)* відносно певної системи орієнтації або як *траєкторію (trajectory)*, яка виявляється у конфігурації траєкторії переміщення (*around, along*) відносно орієнтира, що не є ні початковою, ні проміжною, ні кінцевою точкою – *The dog is running around the house*. Переміщенню протиставляється *необмежений нетранслокаційний рух (unbounded non-translocation)*, який містить локалізацію (Location) і характеризується відсутністю просторового орієнтира – *John ran on the treadmill. John ran in the park* [292, с. 397].

У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу підхід Дж. Златева до визначення обсягу поняття просторового орієнтира. Дослідник використовує класифікацію систем просторової орієнтації, розроблену С. Левінсоном [238] для горизонтальних статичних відношень, і підлаштовує її до опису переміщення, у результаті чого виділяє такі види просторової орієнтації: 1) точка зору спостерігача (мовця, слухача, глядача), наприклад *I turned and went to the right*; 2) геоцентрична система (сторони світу, вертикальність / горизонтальність), наприклад *I drove west*; 3) об'єкт, що переміщується (*I went forward*) або слугує наземним орієнтиром (*I went to the church*).

Примітно також, що визначення типу переміщення / руху може залежати від вибору просторової орієнтації. Наприклад, згідно з класифікацією, *John ran in the park* є прикладом нетранслокаційного руху, оскільки Джон не змінює місцезнаходження відносно наземного орієнтира (парку). Цей процес можливо розглядати як зміну місцезнаходження (необмежену транслокацію), якщо орієнтиром вважати не парк, а спостерігача, який там знаходиться.

Однак недостатньо вмотивованим видається пропоноване Дж. Златевим об'єднання процесів на кшталт бігу в парку (*John ran in the park*) та бігу на місці (*John ran on the treadmill*) спільним терміном “нетранслокаційний рух” (рух без зміни місцезнаходження), оскільки такий підхід не зовсім адекватно відображає концептуальну структуру цих двох процесів. На нашу думку, у вищенаведених реченнях дієслово *run* реалізується у двох різних значеннях

завдяки відмінностям у лексикалізації концептуальних ознак просторових відношень. Застосування методики концептуального аналізу Л. Талмі [278] дозволяє виявити ці відмінності.

Первинним значенням *run* є переміщення [278, с.137], оскільки воно включає траєкторію, про що свідчить його дефініція: *to move **along** by taking quick steps in which each foot is lifted before the next foot touches the ground* [298]. Застосовуючи підхід Л.Талмі, концептуальну структуру, що описується у реченні *John ran in the park*, можливо представити як комплекс, утворений двома компонентами: переміщенням і способом дії, що виявляється у циклічних рухах ніг, за яких обидві ноги ніколи одночасно не торкаються землі. Цей тип лексикалізації концептуальних ознак переміщення можливо представити конструкцією [*John* MOVED-*along in the park*] WITH-THE-MANNER-OF [*John ran*]. Однак у реченні *John ran on the treadmill* реалізується похідне значення *run* (рух на місці), утворене шляхом «резекції» концептуальної ознаки «траєкторія» (MOVE-*along*) у його первинному значенні [278, с.137]. Наявність словосполучення місця *on the treadmill* у поверхневій структурі нейтралізує семантику переміщення у глибинній структурі, але концептуальна ознака «спосіб дії» зберігається. Концептуальна структура, що описується у реченні *John ran on the treadmill*, містить два компоненти – місцезнаходження і спосіб дії, що виявляється у циклічних рухах ніг, за яких обидві ноги ніколи одночасно не торкаються землі. Згідно з концепцією Л.Талмі, такий тип лексикалізації концептуальних ознак переміщення можливо представити конструкцією [*John* WAS_{LOC} *on the treadmill*] WITH-THE-MANNER-OF [*John ran*].

Таким чином, здійснений аналіз дає підстави вважати, що у класифікаційній системі Дж. Златева поняття нетранслокаційного руху потребує уточнень. Тлумачення руху на місці (*John ran on the treadmill*) і послідовного руху з місця на місце з утворенням траєкторії (*John ran in the park*) як одного виду просторових відношень не відображає категоризацію нашого досвіду, адже ми сприймаємо ці процеси як відмінні.

Отже, у мовознавчій традиції інтерпретація просторового переміщення залежить від того, наскільки береться до уваги його відображення у семантичних і морфосинтаксичних характеристиках дієслова, а також від визначення понять руху і місцезнаходження.

У тлумаченні просторового переміщення ми надаємо перевагу когнітивно-семантичному підходу [184; 231; 249; 250; 278], оскільки у цьому ракурсі аналізу беруться до уваги універсальні закономірності й типові моделі, що лежать в основі співвідношень між мовними і концептуальними структурами знання.

1.3. Напрями й підходи до вивчення дієслів просторового переміщення

Дослідження системної організації лексики розпочалося 20-30-і роки ХХ-го століття і пов'язане з відродженням вчення В. Гумбольдта про внутрішню форму мови як спосіб організації та осмислення її елементів, як метод організації “поля мислення” [45, с.364]. Розвиваючи ідеї В. Гумбольдта про поле, вчені пропонували різноманітні моделі системного опису лексики, у результаті чого широкого розмаху набуває локалістська концепція значення, згідно з якою просторові поняття лежать в основі концептуалізації і категоризації.

Хоча у той час дієслова просторового переміщення не були об'єктом системних досліджень, їхні характеристики (каузативність, аспектуальність, векторність) широко використовувалися для опису лексичної семантики дієслів інших класів, ілюстрації співвідношення концептуальних і мовних структур [188; 204; 233; 241; 267; 277; 285], компонентного аналізу [253] тощо.

1.3.1. Дієслова переміщення у структурно-семантичному аспекті. Системне вивчення дієслів просторового переміщення розпочалося у 70-ті роки. На той час праця Я. Ікегамі [214] була одним із перших комплексних досліджень семантики англомовних дієслів просторового переміщення на

засадах *структурно-семантичного підходу*. Автор виокремлює дієслова просторового переміщення на основі ознаки зміни місцезнаходження (a change in locus) [214, с.1], однак не пропонує критеріїв виявлення цієї ознаки. Як зазначає дослідник, доволі важко виділити чітко обмежену групу дієслів переміщення, оскільки поняття зміни місцезнаходження може бути «розмитим». Наприклад, дієслова *start, depart, leave, arrive* позначають конкретну (початкову або кінцеву) фазу переміщення, а не процес у цілому, тому значення переміщення в них є менш значущим. Дієслово *stop* позначає кінцеву точку переміщення, а отже, його відсутність, але через асоціацію з переміщенням його віднесено до цього класу.

Інший контроверсійний випадок представлено дієсловами *elope, exile, emigrate*, оскільки смисловий акцент падає не на переміщення, а на інші ознаки (мета, причина, супутні обставини та ін.), які «затіняють переміщення», через що дослідник відносить їх до периферії класу дієслів переміщення [214, с.2-3].

Заслуговує на увагу підхід вченого до виявлення інкорпорованих сем шляхом тесту на сполучуваність. Наприклад, несумісність дієслова *wander* зі словосполученням *for a moment* свідчить про наявність ознаки «довга тривалість» у його концептуальній структурі [214, с.60]. На основі узагальнення результатів компонентного аналізу та тестів на сполучуваність було виявлено, що семантична структура досліджуваних дієслів має певні закономірності, які можливо звести до чотирьох семіологічних моделей. Кожна модель включає дієслово *move* або *go* та диференційні ознаки переміщення (аспектуальність, напрямок переміщення, супутні обставини та ін). Наприклад, *glide* належить до моделі *Go+Adverbial Element (Manner)*, отже його семну структуру можна представити як *glide = go + smooth* [214, с.95]. Проте у такій моделі поза увагою залишаються відмінності між *glide* і *slide*, оскільки до аналізу семантики дієслова залучаються його синтаксичні характеристики, але залишається відкритим питання про ієрархію семантичних ознак просторового переміщення та про характер зв'язків між ними.

Важливим етапом у вивченні англомовних дієслів просторового переміщення стали розвідки, спрямовані на виявлення структурно-семантичних характеристик, референційного і текстоутворювального потенціалу окремих груп дієслів, наприклад спрямованого переміщення [58], переміщення у вертикальній площині [63], пішого переміщення людини [144], об'єктно-просторової спрямованості [105], фразових дієслів самостійного спрямованого переміщення [112], звуконаслідувальних дієслів руху [76], базових дієслів переміщення [133] та ін.

Увагу дослідників привертають системні зіставно-типологічні дослідження, зокрема вивчається семантична еволюція та функціональні модифікації англомовних дієслів просторового переміщення як у діахронії [28; 49; 134; 174; 212; 254], так і з позицій синхронії на матеріалі різносистемних [106; 132; 147; 151] і близькоспоріднених [125; 274] мов.

Огляд досліджень на засадах структурно-семантичного підходу засвідчив необхідність розробки надійних критеріїв виокремлення дієслів просторового переміщення. На нашу думку, недостатньо вмотивованими видаються принципи добору фактичного матеріалу, пропоновані деякими дослідниками. Так, лексеми *appear*, *reach*, *disappear*, *leave* кваліфікують як дієслова пішого переміщення [144], незважаючи на те, що у їхньому семному складі не закладено ознаки переміщення за допомогою кінцівок. До складу лексико-семантичного поля (далі – ЛСП) дієслів переміщення автомобільного транспорту віднесено лексеми *reach*, *leave*, *come*, *go* [111], хоча вони генералізовано виражають просторове переміщення, виявляючи нейтральність до більшості диференційних ознак. Недоліки таких класифікацій пов'язані з нечітким визначенням обсягу досліджуваного поняття, а також з неправильним вибором слів-ідентифікаторів ЛСП.

Не применшуючи значущість структурно-семантичного підходу, слід зазначити, що існуючий доробок залишає відкритим питання про те, як компоненти значення, виявлені шляхом семантичного аналізу, співвідносяться у межах поняттєвої категорії. У вищезгаданих працях аналіз категорійних

значень обмежується вивченням інваріантно-варіантних і дериваційних відношень між системними функціональними значеннями дієслова. При цьому механізми варіативності дієслівних значень і принципи їхнього формування залишаються маловивченими. Новий погляд на цю проблему уможлиблює семантико-синтаксичний підхід.

1.3.2. Дієслова переміщення крізь призму семантичного синтаксису.

Вагомий теоретичний і практичний внесок у вивчення дієслів просторового переміщення представлено у працях *семантико-синтаксичного спрямування*. Як зазначають Б. Левін і М. Раппапорт-Ховав, усе розмаїття концепцій, представлених у семантичному синтаксисі, можливо звести до двох основних підходів: проєкціоністського і конструкціоністського [236, с.18].

Визначальною рисою *проєкціоністського підходу* є центральна роль семантичних ознак дієслова, які зумовлюють його вживання у синтаксичних конструкціях. Протилежним є *конструкціоністський підхід*, згідно з яким синтаксичні структури співвідносяться з певними ментальними схемами, які є втіленням стереотипних ситуацій; предикат адаптується до семантики й аргументної структури конструкції, зазнаючи відповідних модифікацій.

Фундаментальні дослідження співвідношень між дієслівною семантикою і структурними моделями речень належать Ч. Філлмору і П. Кею [185], Р. Джекендоффу [216; 218; 219], Б. Левін і М. Раппапорт-Ховав [235-237], А.Голдберг [196-198], Д. Дауті [172], В. Крофту [166], К. Тенні [281] та ін. Слід зазначити, що у цих працях відображено лише окремі аспекти вивчення дієслів переміщення, зокрема їхня класифікація на основі аргументних альтернатив [235; 237; 262; 263], аспектуальних [172; 281] або каузативних [166] характеристик, механізми зміни семантики і валентної структури дієслівних предикатів переміщення під впливом конструкцій [196; 198; 219]. Результатом досліджень є різноманітні (часом протилежні) концепції. Зупинімося лише на деяких з підходів, демонструючи методику аналізу дієслів просторового переміщення.

У праці Б. Левін [235] представлено найбільш широку й фундаментальну семантико-синтаксичну класифікацію англомовних дієслів. Її концепція ґрунтується на положенні, що дієслова, які зазнають схожих альтернацій у реалізації аргументної структури, також мають схожі значення, що дає можливість сформувати семантично релевантні класи. Однак ця гіпотеза не завжди підтверджується. Наприклад, класифікація не охоплює усіх дієслів просторового переміщення – поза увагою залишилися дієслова *barge*, *bundle*, *dart*, *falter*, *flounce*, *maunder*, *putter*, *scuff*, *snudge*, *wobble* та багато інших. До помітних протиріч належить те, що дієслова віддалення утворюють окремий клас (*leave*, *abandon*, *desert*), у той час як відсутній клас дієслів наближення, з-поміж яких *arrive* віднесено до дієслів спрямованого переміщення, проте *approach* і *near* не включено у жоден із класів. Незважаючи на те, що повнота і релевантність класифікаційної системи Б. Левін викликає деякі запитання, виокремлені семантичні класи дієслів слугують основою для численних класифікацій і лексикографічних баз даних.

В. Крофт розглядає структуру події на основі каузальних зв'язків між учасниками. Він зазначає, що «окремі лексичні одиниці позначають лише каузально пов'язані події» [166, с.160]. Для ілюстрації цього положення дослідник наводить такий приклад: *The boat sailed into the cave*. Комунікативна повноцінність речення не порушена завдяки наявності причинового зв'язку між переміщенням за допомогою вітрил (*sail*) та напрямком дії (*into the cave*). Вживання дієслова *burn* у цій конструкції призводить до семантичної аномальності висловлення *The boat burned into the cave*. Його неприйнятність пояснюється відсутністю каузального зв'язку між горінням човна і напрямком дії. Однак концепції В. Крофта бракує пояснювального потенціалу для обґрунтування прийнятності конструкції на кшталт *The bullet whistled past the house*, у якій відсутні каузальні відношення між учасниками.

Новий погляд на цю проблему уможливорює конструкціоністський підхід. Так, А. Голдберг пропонує таке уточнення концепції В. Крофта: значення дієслова і значення конструкції повинні об'єднуватися (контемпоральними)

каузальними відношеннями [196, с.62]. У цьому потрактуванні наголошено на тому, що каузальні відношення існують не між учасниками події, а між значенням конструкції і предикатом, при цьому його семантичні і структурні характеристики зазнають модифікації під впливом конструкції.

А. Голдберг та Р. Джекендофф зазначають, що звуконаслідувальні дієслова та дієслова зникнення можуть вживатися у неперехідній конструкції переміщення, лише якщо переміщення є причиною утворення звуку / зникнення суб'єкта переміщення [198, с.540-541]. Наприклад, конструкції *Bill disappeared down the road* та *The bullet whistled past the house* позначають переміщення (зникнення Біла є результатом його переміщення по дорозі; свист є наслідком переміщення кулі). Однак конструкція *Bill whistled past the house* є аномальною, оскільки утворення звуку не спричиняється переміщенням суб'єкта, а є окремою дією, що відбувається з ініціативи суб'єкта одночасно з його переміщенням.

Важливо зазначити, що семантика вищезгаданих дієслів *whistle*, *disappear*, *joke*, *elbow*, *push* у конструкціях переміщення розглядається по-різному представниками проєкціоністського і конструкціоністського підходів. Якщо застосовувати проєкціоністський, вербоцентричний, підхід, у лексеми *whistle* можливо виділити дев'ять альтернатив у реалізації її аргументної структури, а отже – дев'ять значень [263, с.98], одним із яких є переміщення зі свистом (*The bullet whistled past the house*). З позицій конструкціоністського підходу [196; 198; 219] вживання *whistle* у неперехідній конструкції переміщення розглядається як okazionale. Механізм включення дієслова *whistle* у конструкцію *The bullet whistled past the house* полягає в тому, що його системне значення (утворення свисту) корелює зі значенням конструкції (самостійне переміщення) за принципом «причина-наслідок», який виводиться на основі екстралінгвістичних знань про те, що утворення звуку може бути наслідком переміщення.

Таким чином, конструкційна граматики уможливилює не лише уникнути розмноження значень дієслівної лексики відповідно до кількості альтернатив її аргументів, а й пояснити оказіональні вживання.

Методологічний апарат конструкційної граматики застосовувався до вивчення дієслів просторового переміщення, зокрема їх транзитивізації [152], каузативізації [139; 189], сполучуваності з елементами обставинної семантики [191; 264]; функціонального потенціалу у складі конструкції шляху (the way-construction) [110]; співвідношення з категорією спрямованості переміщення [224].

У традиціях проєкціоністського підходу виконано низку досліджень дієслів просторового переміщення, зокрема аналізу підлягає їхній семантико-синтаксичний зв'язок із локативними і директивними прийменниковими групами [77; 193]; вплив аспектуальних і темпоральних характеристик дієслів способу переміщення на їхню аргументну структуру [281]; зв'язок між неперехідністю і каузативністю дієслів способу переміщення [194]; семантична валентність дієслів переміщення [104]; залежність синтаксичної дистрибуції дієслівних предикатів переміщення від їхньої семантики [20; 111; 141], вплив різних значень полісемантичних дієслів переміщення на їхні валентні характеристики [92].

Завершуючи огляд досліджень дієслів просторового переміщення у працях семантико-синтаксичного спрямування, зазначимо, що проєкціоністський і конструкціоністський підходи доповнюють один одного, надаючи можливість пізнати численні синтаксичні конфігурації, у яких з'являються досліджувані дієслова.

Проєкціоністський підхід дозволяє описати закономірності формування неідіоматичної конструкції шляхом виокремлення у семантиці дієслова тих синтаксичних ознак, які спроектовані на структуру речення. Проте такий вербоцентричний підхід недостатньо враховує вплив елементів конструкції як на дієслівну лексику та її інтерпретацію, так і на конструкцію. Переваги конструкціоністського підходу особливо очевидні для простеження принципів і

закономірностей побудови фразеологізованих конструкцій, у яких вживання дієслова є оказіональним [145]. Проблематичність конструкціоністського підходу полягає в тому, що іноді важко передбачити, чи дієслово вживається у певній конструкції.

Структурно-семантичному і семантико-синтаксичному напрямкам бракує пояснювального потенціалу для висвітлення механізмів формування значення лексичних одиниць. Поділяючи точку зору лінгвістів когнітивно-семантичного напрямку [14; 183; 231; 279], вважаємо, що дослідження семантико-синтаксичних характеристик лексичних одиниць необхідно починати зі встановлення й опису когнітивних структур, які стоять за значеннями слова і забезпечують його розуміння.

1.3.3. Дієслова переміщення у світлі когнітивної лінгвістики.

Суттєвий вплив на розвиток дослідження глибинної семантики дієслів просторового переміщення справили психолінгвісти Дж. Міллер і Ф. Джонсон-Лерд [249; 250], чії праці знаменували становлення *когнітивної лінгвістики*.

У контексті нашого дослідження важливо звернути увагу на підхід Дж. Міллера та Ф. Джонсон-Лерда до виокремлення дієслів просторового переміщення та визначення типів таксономічних відношень між ними. Так, з метою ідентифікації дієслів переміщення Дж. Міллер використовує *неповні дефініції (incomplete definitions)* – словосполучення, що мають більш загальне значення, ніж те слово, яке вони заміщують; таким чином, слово включає неповну дефініцію, однак неповна дефініція не включає слова. На думку дослідника, *семантична царина (semantic domain)* – це будь-яка група слів, значення яких містять одну й ту саму неповну дефініцію [249, с.415]. Так, дієслова переміщення описують зміни місцезнаходження об'єктів, отже вони усі містять неповну дефініцію “change location” [249, с.338].

Пізніше Дж. Міллер і Ф. Джонсон-Лерд обирають ідентифікатором дієслово *travel*, яке в одному зі своїх значень містить загальну ідею зміни місцезнаходження, а також використовують його у *тесті на заперечення (the*

but test) для визначення гіпонімів дієслова *travel*. Якщо дієслова належать до різних лексико-семантичних груп, їх можна поєднати сполучником *but*: *He brought it, but he died* є комунікативно повноцінним. У випадку гіпонімії, заперечення призводить до абсурдності висловлення: *He walked, but he didn't travel* є комунікативно неповноцінним, оскільки *walk* є гіпонімом *travel*. Однак цей тест не може бути застосований для визначення віддаленої семантичної спорідненості: хоча *walk* і *come* є дієсловами переміщення, у тесті на заперечення вони утворюють логічно прийнятні висловлення – *He came, but he didn't walk.* / *He walked, but he didn't come* [250, с. 478].

Примітно також, що Дж. Міллер і Ф. Джонсон-Лерд відносять до дієслів переміщення *start* та *stop*, хоча до них не можуть бути застосовані вищезгадані тести. Незважаючи на те, що первинні значення *start* та *stop* не мають нічого спільного з переміщенням, а позначають зміну стану, дослідники вважають, що ці дієслова набули вторинного значення переміщення [250, с.529]. Наприклад, на дорожніх знаках вживається *stop* як антонім *go*, яке є дієсловом переміщення. Вживання *start* у реченні *She started to New York from her home* сприймається лише як *started to go*. Принагідно зауважимо, що на думку Дж. Ліча, дієслова *start*, *stop*, *arrive*, *leave*, *land* набувають значення переміщення, коли вживаються у тривалих часових формах: *The bus was stopping* означає сповільнення переміщення, а не його зупинку [232, с.25-27].

У результаті компонентного аналізу дієслів переміщення Дж. Міллером було виявлено 12 семантичних ознак, що відображають базові механізми сприйняття переміщення (простір, час, зміна, рух, шлях, напрямок, інструментальність, дейксис та ін.).

Згодом, у спільній праці “Language and Perception” [250], Дж. Міллер і Ф. Джонсон-Лерд обґрунтовують положення про те, що ці семантичні ознаки співвідносяться з концептуальними ознаками переміщення, які об'єднуються у концептуальні поля – перцептуальні предикати, в основі яких лежать ієрархічні (таксономічні і партонімічні) відношення між концептами. У сукупності концептуальне і лексичне поле утворюють ЛСП. Наприклад, ЛСП переміщення

організується навколо перцептуального предиката TRAVEL (x) і має ієрархічну структуру, у якій нижчий рівень успадковує усі семантичні компоненти неповних дефініцій вищого рівня, плюс інші компоненти [250, с. 237-267].

У теорії Дж. Міллера і Ф. Джонсон-Лерда висувається гіпотеза, що дієслова переміщення є онтогенетично первинними: будучи «найбільш дієслівними з усіх дієслів», вони слугують основою усієї поняттєвої системи людини. Саме тому вони засвоюються дітьми раніше, ніж інші дієслова. [250, с.527]. Вчені вважають, перцептуальна система людини утворена з концептуальних ознак, що відображають базові механізми сприйняття переміщення (простір, час, зміна, рух, шлях, напрямок, інструментальність, дейксис та ін.), отже усі базисні предикати у семантичній репрезентації речення можливо представити у термінах локалізації.

Проблеми співвідношення мови з перцепцією також аналізуються у праці психолінгвістів В. Левелта, Р. Шредера і Е. Хенкемпа [234]. Дослідники поділяють дієслова руху на транспозиційні та нетранспозиційні. «Нетранспозиційні дієслова позначають рух теми на місці, яке концептуально неподільне» [234, с.139]. Оскільки транспозиційні дієслова позначають рух з одного місця в інше, то можливо припустити існування проміжної точки переміщення теми. Отже, інформантам було запропоновано завершити речення *They verbed (X) via ...*, де *verbed* – дієслово у минулому неозначеному часі та *X* – факультативний додаток. На основі цього тесту дієслова розподілено на дві групи. Наприклад, *shiver, wrap, yawn* є нетранспозиційними, а дієслова *roll, trudge, walk* – транспозиційними [234, с.140].

В. Левелт та колеги виходять з положення про те, що значення лексеми містить судження про її сприйняття, при цьому певні семантичні компоненти сприймаються як більш значущі, ніж інші. З метою ідентифікації таких компонентів застосовувався «принцип мінімального заперечення»: сприймаючи заперечне речення, слухач буде вносити у структуру значення лише мінімальні зміни, щоб зрозуміти який елемент заперечується. У дослідженні інформантам було запропоновано завершити речення *They do not verb (X), but they ...*

Дослідники припускають, що операція заперечення спрямована на найбільш значущий семантичний компонент дієслова, на основі якого інформантами буде обрано інше дієслово. Так, працюючи з реченням *They do not ski, but they ...*, більшість інформантів пропонували дієслово *skate*, що засвідчує салієнтність семантичного компонента «засіб переміщення».

Однак загалом результати тесту не були однозначними, оскільки у низки дієслів виявлено кілька салієнтних компонентів: дієслову *drive* протиставляли *walk* (засіб переміщення) і *sail* (засіб переміщення і середовище переміщення). На думку дослідників, у дієслів з конкретним значенням (*ascend/descend, arrive/depart, come/go*) можливо виділити один компонент, який є більш салієнтним за будь-які інші; у дієслів зі складною семантичною структурою (*dive, row, swim*) – кілька приблизно однакових за значущістю компонентів [234, с.146-144].

Дослідження Дж. Міллера, Ф. Джонсон-Лерда, В. Левелта, Р. Шредера і Е. Хенкемпа окреслили перспективи подальших наукових пошуків у сфері когнітивної лінгвістики, серед яких – залучення логічних операцій над обсягом і змістом понять для семантичної стратифікації лексичних одиниць, виведення й систематизації концептуальних ознак; а також застосування запропонованої методики співвіднесення семантичних і концептуальних ознак.

Фундаментальні дослідження дієслів просторового переміщення виконано у галузі **когнітивної семантики**. Зокрема, у типологічних дослідженнях Л. Галмі [278] розглядаються моделі лексикалізації концептуальних ознак переміщення у семантичній структурі дієслова. Л. Галмі постулює наявність двох типів мов – *сателітно-орієнтованих (satellite-framed)* і *дієслівно-орієнтованих (verb-framed)* залежно від того, який із компонентів конструкції містить вказівку на ядерну схему переміщення (тобто на його напрямок). У сателітно-орієнтованих мовах (наприклад, іспанській, французькій) напрямок переміщення лексикалізовано переважно у сателітних елементах (префіксах, прийменниках, підрядних дієслівних конструкціях), а в дієслівно-орієнтованих мовах – у дієслові.

Англійська мова належить до сателітно-орієнтованих, оскільки у системному значенні більшості англомовних дієслів переміщення лексикалізовано концептуальну ознаку способу переміщення, при цьому напрямок переміщення виражається за допомогою директивних прийменникових словосполучень. Такий тип лексикалізації напрямку переміщення уможливує вираження складних траєкторій при одному дієслові: *The man ran back down into the cellar* [278, с.130].

Типологія Л. Талмі зумовила стабільний інтерес когнітивних лінгвістів до системних **лексико-типологічних досліджень**. Вивчаються моделі лексикалізації концептуальних ознак переміщення у сучасній англійській мові у порівнянні з іншими мовами [61; 156; 180; 240]. Привертає увагу дослідників і специфіка лексикалізації конкретних способів переміщення, зокрема повзання [181], плавання [30], літання і стрибання [114], ППЛ [179; 213; 243; 245; 290].

Так, згідно з дослідженням Д. Слобіна [245], в англійській мові (на відміну від іспанської, японської і голландської) виявлено найбільше дієслів на позначення нормальної та утрудненої ходьби. Окрім того, в англомовних дієсловах найбільш яскраво виражено стан суб'єкта переміщення (*stroll, strut, stumble*), при цьому дієслівні модифікатори здебільшого посилюють наявні в дієслові емоційно-оцінні ознаки, а не компенсують відсутні компоненти значення [245, с.725].

Аналіз лексико-типологічних досліджень дієслів ППЛ [179; 231; 245; 290] показує, що дослідники не ставили за мету охопити увесь клас дієслів. Так, матеріалом досліджень Д. Слобіна [245] і П. Ферез [179] слугували дієслова ППЛ, отримані від інформантів-носіїв досліджуваних мов. Б. Мальт і колеги [213] добирали дієслова пішого переміщення з корпусу дієслів способу переміщення, укладеного Д. Слобіним. У дослідженні В. Юан [290] дієслова ППЛ вибрано не зі словників, а з класу дієслів способу переміщення, сформованого Б. Левін на основі альтернацій у їхній аргументній структурі [235]. За такого підходу поза увагою залишилися усі дієслова на позначення плавання (*dog-paddle, butterfly, crawl* та ін.), самостійного переміщення з

використанням обладнання (*crampon, snowshoe* та ін.), а також кілька десятків дієслів пішого переміщення і повзання (*bundle, bum, daggel, falter, footslog, tool* та ін.).

Особливе місце серед досліджень, що ґрунтуються на типології Л. Талмі, належить працям *психолінгвістичного спрямування*. Так, у дослідженнях американського психолінгвіста Д. Слобіна [245; 270-272] представлено зіставний аналіз лексичних засобів опису переміщення у різних мовах з метою вивчення впливу мови на мислення. Як зазначає дослідник, у процесі «мислення з наміром використовувати мову» (*thinking-for-speaking*), ми звертаємо увагу на ті елементи нашого досвіду, що кодуються мовою, якою ми спілкуємося [270, с.76]. Підтвердженням цієї гіпотези стали результати численних психолінгвістичних експериментів, проведених Д. Слобіним та його колегами [159; 160; 168; 177; 243; 245; 251; 255; 256; 270-272; 275], у яких носії сателітно-орієнтованих і дієслівно-орієнтованих мов описували переміщення суб'єктів після перегляду малюнків і відеозаписів або читання уривків художніх творів, а також називали і класифікували різні види переміщення. Виявлено, що носії сателітно-орієнтованих мов, до яких належить і англійська, надають перевагу деталізації способу переміщення і демонструють здатість більш точно запам'ятовувати різноманітні ознаки способу переміщення (розмах рук, довжина кроку, швидкість).

Попередні дослідження не надавали достатньої уваги комплексному описові дієслів ППЛ в сучасній англійській мові з позицій когнітивно-семантичного підходу. Структура концептуальних моделей, які слугують поняттєвим підґрунтям дієслів просторового переміщення, описувалася у термінах фреймів [2; 108; 115; 155; 308], таксономічних моделей [7; 61], лінгвоконцептів [102] та образ-схем [170].

Щодо дієслів ППЛ, то впродовж останніх десятиліть вони описувалися фрагментарно, переважно з позицій структурно-семантичного підходу, який обмежувався інвентаризацією їхніх семантичних ознак. З огляду на антропоцентричну природу цих мовних одиниць, їхнє функціональне

навантаження і необхідність їх наукової систематизації актуальність дослідження на таку тему видається нам незаперечною.

1.4. Основні положення когнітивної семантики

Одним із провідних напрямів когнітивної лінгвістики є когнітивна семантика, у якій значення мовної одиниці розглядається як процес і результат концептуалізації і категоризації фрагментів людського досвіду, що організується за допомогою мисленнєвих конструктів – концептуальних і когнітивних моделей.

До когнітивно-семантичних теорій належать, зокрема, фреймова семантика Ч. Філлмора [183], теорія доменів Р. Ленекера [229-231], когнітивна семантика Л. Талмі [278], теорія образ-схем М. Джонсона [220], теорія ідеалізованих когнітивних моделей (далі – ІКМ) Дж. Лакоффа [225; 226; 228], теорія ментальних просторів Ж. Фоконьє [175], теорія концептуального блендингу Ж. Фоконьє і М. Тернера [176].

Хоча когнітивна семантика не становить цілісної парадигми, існує низка принципів, які в сукупності характеризують когнітивно-семантичний підхід до аналізу мовних явищ [173, с.156]. Розгляньмо ці принципи, звертаючи особливу увагу на їхній пояснювальний потенціал стосовно поняття просторового переміщення.

Базовим поняттям когнітивної семантики є концепт, який трактується доволі неоднозначно. Аналізуючи методологічну ситуацію у когнітивній лінгвістиці, А. Мартинюк виділяє низку напрямів і підходів до аналізу концепту [294, с.38-74]. Ми поділяємо позицію представників експерієнціального напрямку [175; 182; 183, 186; 217, 218; 220; 228; 229, 231; 278; 279; 280] та їхніх послідовників – представників семантико-когнітивного підходу в межах онтологічного напрямку [1; 14-16; 53-57; 121; 293], які розглядають концепт як базову одиницю ментальної репрезентації [163, с.14]; одиницю ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання і досвід людини [293, с.90].

У нашому дослідженні *концепт* розглядається як результат різноманітних когнітивних операцій над фрагментом типізованого, вкоріненого у свідомості концептуального змісту, який активується мовною одиницею і фіксується словниками.

Основу організації концепту складає чуттєвий досвід. Отже, *перший принцип когнітивної семантики* полягає в тому, що концептуальна структура є «втіленою», тобто ґрунтується на сенсомоторному досвіді, представленому у нашій свідомості у вигляді базових доменів (Р. Ленекер) [229] і образ-схем (М.Джонсон, Дж.Лакофф) [220; 228], які є схожими, але не тотожними, теоретичними конструктами [163].

Базові домени займають найнижчий рівень концептуальної ієрархії: вони не здатні виступати концептами, а лише організують первинне репрезентаційне поле, необхідне для появи будь-якого конкретного концепту [231, с.149]. Р. Ленекер відносить до базових такі домени: ЧАС (TIME), ПРОСТІР (SPACE), КОЛІР (COLOR), ВИСОТА ТОНУ (PITCH), ТЕМПЕРАТУРА (TEMPERATURE), СМАК (TASTE), ЗАПАХ (SMELL) та ін. [229, с.44]; В. Крофт доповнює цей список базовими доменами МАТЕРІЯ (MATTER), РУХ (MOTION), ЗНАЧЕННЯ (MEANING), ЖИТТЯ (LIFE), РОЗУМ (MIND), СИЛА (FORCE), ЗОРОВЕ СПРИЙНЯТТЯ (VISION) та ін. [165, с.26].

Через безпосередній зв'язок з тілесним досвідом людини базовий домен демонструє подібність до *образ-схеми*, яка тлумачиться як повторювана динамічна модель нашої перцептивної і моторної діяльності, що надає цілісності і впорядкованості нашому досвіду [220, с.xiv]. Наприклад, осмислюючи досвід моторної діяльності, людська свідомість формує образ-схеми ДЖЕРЕЛО–ШЛЯХ–МЕТА (SOURCE-PATH-GOAL), КІНЕТИЧНА ЕНЕРГІЯ (MOMENTUM), РІВНОВАГА (BALANCE), ПЕРЕМІЩЕННЯ (MOTION), САМОСТІЙНЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ або ЛОКОМОЦІЯ (LOCOMOTION); до просторових образ-схем належать КОНТЕЙНЕР (CONTAINER), SURFACE (ПОВЕРХНЯ), БЛИЗЬКО-ДАЛЕКО (NEAR-FAR), ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЯ (CENTER-PERIFERY) [87; 171; 228; 244] та багато інших.

Образ-схеми представлені у нашій свідомості у вигляді гештальтів – вони мають внутрішню структуру, проте постають як когерентне ціле [228, с.284]. Наприклад, як зазначають Дж. Лакофф і Е. Додж, САМОСТІЙНЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ (LOCOMOTION) є образ-схемою, що містить структурні елементи Mover, Gait, Speed, Effort і BodyPart, які не існують незалежно від гештальту [171, с.68].

Образ-схеми часто існують не як окремі сутності, а як мережі. У якості ілюстрації наведемо структуру образ-схеми САМОСТІЙНЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ (LOCOMOTION). Як зазначає Е. Додж [170], образ-схема САМОСТІЙНЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ (LOCOMOTION) успадковує структуру образ-схем ДЖЕРЕЛО–ШЛЯХ–МЕТА (SOURCE-PATH-GOAL) і КОНТРОЛЬ МОТОРИКИ (MOTOR CONTROL), які ґрунтуються на образ-схемі ПРОЦЕС (PROCESS). Усі вищезгадані образ-схеми профілюються відносно базових доменів ПРОСТІР (SPACE), МАТЕРІЯ (MATTER) і РУХ (MOTION).

Отже, у базових доменів немає фону – вони самі слугують вихідним, найбільш узагальненим (схемним) фоном для розуміння інших концептів [55, с.256]. Це узгоджується з прийнятою у дисертації філософською концепцією буття: матерія і рух становлять ядро категорійної картини світу і мають однаковий рівень загальності й фундаментальності, а усі інші категорії є лише конкретними виявами матерії та руху [5, с.60].

Усі образ-схеми походять із сенсорного досвіду і тому є інгерентно образними. Деякі базові домени, наприклад ПРОСТІР (SPACE), також закорінені у сенсорному досвіді, у той час як інші, наприклад ЧАС (TIME), спираються на суб'єктивний (інтроспективний) досвід [173, с.234]. Базові домени, що походять з інтроспективного досвіду, можуть бути структурованими за допомогою образ-схем.

Так, образ-схема ПЕРЕМІЩЕННЯ (MOTION) слугує сферою-джерелом для метафоричного осмислення часу. Метафора TIME PASSING IS MOTION дозволяє концептуалізувати час як середовище, що перебуває в русі і приносить з собою нові події [225, с.217]. Мовною реалізацією цієї метафори є речення

Thanksgiving is coming up on us. У цій метафоричній моделі спостерігач залишається нерухомим, а час рухається до нього з майбутнього в минуле.

Отже, з одного боку, образ-схеми є концептами зі своєю власною структурою, а з другого боку, вони використовуються для структурування більш складних образів свідомості через метафоричний перенос [228, с.283].

Згідно з *другим принципом когнітивної семантики*, семантична структура є концептуальною [229, с.30]. Мовне значення тлумачиться як концепт, який отримує вираження за допомогою знаків мови [55, с.255], однак це не означає, що концепт і значення тотожні, адже більша частина наших знань про світ зберігається у свідомості у вигляді концептів, які не мають мовних корелятивів. Так, Р. Ленекер наводить приклад про наявність концепту але відсутність слова в англійській мові (принаймні у сфері повсякденного ужитку) на позначення місця на обличчі, де ростуть вуса [231, с.60]. Крім того, мовні одиниці можуть активувати той самий концепт, але відрізнитися за значенням, оскільки цей концепт сконструйовано по-різному у плані акцентованості його підструктур.

Третім принципом когнітивної семантики є енциклопедичність значення [165, с.30; 231, с.98]. Це означає, що слова не становлять сукупність значень, а слугують «точками доступу» до структур знання, які стоять за цими значеннями і забезпечують їх розуміння. Існують різні терміни на позначення сукупності знань, необхідних для розуміння концепту: домен (Р. Ленекер) [229, с.44], фрейм (Ч. Філлмор) [183, с.111], ІКМ (Дж. Лакофф) [228, с.68], ментальний простір (Ж. Фоконьє, М.Тернер, Дж. Лакофф) [175, с.11; 176, с.40; 228, с.281] та ін. Як зазначають Т. Клаузнер, В. Крофт, Р. Ленекер [163, с. 2; 229, с. 47], вищезгадані терміни не цілком еквівалентні.

На думку Р. Ленекера, найбільш загальним терміном для таких структур є *(небазовий або абстрактний) домен* – цілісна сфера концептуалізації, відносно якої характеризується семантична структура [229, с.488]. За такого підходу небазовий домен у загальних рисах можливо співвіднести з *семантичним фреймом* Ч. Філлмора, який потрактовується як система

концептів, пов'язаних у такий спосіб, що для розуміння одного з них необхідно розуміти всю цілісну структуру, до якої він входить; коли один з елементів структури вводиться у текст чи розмову, усі інші автоматично активуються [183, с.111].

Хрестоматійним прикладом є аналіз Ч. Філлмором слів *land* і *ground*, які співвідносяться з тією самою сутністю (суходолом), але відносно різних доменів або фреймів. Так, концепт LAND активує у свідомості мовця фрейм, у якому йому протиставляється концепт SEA; а концепт GROUND співвідноситься з суходолом на фоні фрейму, у якому йому протиставляється концепт AIR. Якщо ми володіємо знаннями про ці фрейми, ми розуміємо, що птах, який живе *on the land* не вміє плавати, а птах, що живе *on the ground* – не вміє літати [183, с.121]. Усвідомлення таких нюансів зумовлене здатністю людини впізнавати способи схематизації світу за допомогою слів.

Домен / фрейм, який мислиться як найбільш типовий фон для виділення (профілювання) того чи іншого концепту, є ІКМ [228], що становить собою «ідеалізований варіант світу, який просто не включає усі можливі реальні ситуації» [165, с.28]. Наприклад, як зазначає Дж. Тейлор, концепт JOG в ІКМ містить низку стереотипних уявлень про біг підтюпцем як частину активного дозвілля представників середнього класу в розвинених країнах (адже люди з країн третього світу, яким доводиться долати довгі відстані кожного дня, щоб дістати воду, навряд займатимуться бігом підтюпцем) [279, с.26]. Бігаючи підтюпцем, ми типово слідуємо певному маршруту, минаючи певні орієнтири; однак біг підтюпцем не асоціюється зі швидким цілеспрямованим переміщенням з метою дістатися кудись, тому висловлення *jog to catch the bus* є комунікативно неповноцінним на відміну від *run to catch the bus* [279, с.28]. Навіть коли *jog* і *run* демонструють однакоvu синтаксичну сполучуваність, їхні значення відрізняються. Наприклад, кажучи *I ran to the post office*, мовець має на увазі, що йому треба було встигнути потрапити до поштового відділення до його закриття, тому він біг туди, а не йшов пішки. Кажучи *I jogged to the post office*, мовець має на увазі, що поштове відділення розташоване у кінці його

маршруту пробіжки підтюпцем [279, с.28-29]. Як зазначає Дж. Тейлор, для пояснення вищезгаданих відмінностей між *jog* і *run* недостатньо зважати лише на перцептуальну інформацію, тобто характерну моторику рухів; необхідно розглядати їхні значення на фоні ІКМ.

На думку Р. Ленекера, ІКМ має найбільш обмежений обсяг застосування порівняно з доменом і фреймом; наприклад, її неможливо було б застосувати до процесу комунікації або фізичних обставин комунікативної ситуації [229, с.47], оскільки в її основі лежить ідеалізована репрезентація типового досвіду, який часто не збігається з реальною дійсністю.

Згідно з **четвертим принципом когнітивної семантики**, значення є концептуалізацією – процесом, під час якого мовні одиниці виступають активаторами домену, фрейму, або ІКМ із залученням різноманітних когнітивних операцій інференційної природи [165; 182; 229].

У якості ілюстрації звернімося до ще одного прикладу Ч. Філлмора, який, коментуючи відмінності в інтерпретації висловлень *We will soon reach the shore* і *We will soon reach the coast*, наголошує, що у своїй інференційній діяльності адресат спирається на фрейми, які стоять за значеннями слів *shore* (берег з боку водойми) і *coast* (берег з боку суходолу) і дозволяють зрозуміти, що перше висловлення стосується подорожі водою, а друге – суходолом [183, с.121]. Володіючи знаннями про ці фрейми, ми також розуміємо, чому подорож від західного узбережжя Африки до східного узбережжя Південної Америки не можна описати як подорож *from coast to coast* [182, с.237]. Ці приклади свідчать про те, що коли ми обираємо чи розуміємо мовні вирази, ми маємо або активуємо в нашій свідомості сцени і образи, або спогади про той досвід, у контексті якого це слово або вираз виконує номінативну, описову або класифікаційну функцію [187, с.74].

Отже, когнітивна семантика відкриває нові перспективи для інтерпретації значення. Для моделювання значення мовної одиниці з позицій когнітивно-семантичного підходу необхідно виявити поняттєві структури, що лежать в

його основі та забезпечують його розуміння, і показати, як ці структури взаємопов'язані.

1.5. Моделі репрезентації знань у когнітивній семантиці

Розгляньмо фундаментальні концепції моделювання семантики мовних одиниць – теорію доменів Р. Ленекера [229-231] і фреймову семантику Ч. Філлмора [182-184; 187; 188; 308; 190]. Хоча ці концепції відрізняються за метою моделювання лексичного значення слова, в сукупності вони слугують основою численних досліджень не лише у когнітивній семантиці, а й когнітивній лінгвістиці загалом.

1.5.1. Домен як фон для інтерпретації лексичного значення. Когнітивна граматика Р. Ленекера [229; 231] базується на положенні про те, що значення мовної одиниці інтерпретується на фоні інших структур знання – доменів.

Р. Ленекер поділяє енциклопедичну інформацію, що міститься у доменах, на чотири види: 1) конвенційне знання (*conventional*); 2) родове знання (*general*); 3) іманентне знання (*intrinsic*); 4) специфічне знання (*characteristic*) [231, с.159-161]. *Конвенційне знання*, що асоціюється зі словом, стосується того, наскільки воно є відомим усім членам мовної спільноти. *Родове знання* містить загальні відомості, що характеризують референт в цілому. *Іманентне знання* стосується лише внутрішніх характеристик референта, не поширюючись на інші сутності поза референтом. З іншого боку, *специфічне знання* стосується (відносно) унікальних аспектів енциклопедичного знання, які характеризують увесь клас референтів, позначуваних словом. Разом з тим, ці чотири види знання часто перетинаються.

У якості ілюстрації звернімося до досліджуваного нами матеріалу. Щодо значення дієслова ППЛ *abseil*, родовим знанням є те, що це швидкісний спуск по мотузці на крутих стінах який було введено у практику на початку ХХ століття німецьким альпіністом Г. Дюльфером. Іманентним знанням є

інформація про те, що спуск здійснюється за допомогою пристроїв таких як «вісімка», «пелюстка», «драбинка», «решітка» та ін. Специфічне знання стосується того, що це завжди переміщення вниз (на відміну від інших видів альпінізму) і що це відносно безпечно.

Родове, іманентне і специфічне знання може бути конвенційним, якщо воно відоме усім членам мовної спільноти. Так, лексемою *abseil* активується така конвенційна інформація: це вид альпінізму, яким займаються переважно чоловіки. Специфічне знання про те, що це є відносно безпечний вид спуску, не може вважатися водночас конвенційним, оскільки воно відоме не усім членам мовної спільноти – ті, хто не знають специфіки цього виду діяльності, вважають його небезпечним.

Значущість (у термінології Р. Ленекера – центральність / *centrality*) певних аспектів енциклопедичної інформації залежить від контексту, в якому вживається мовна одиниця і від того, наскільки мовець засвоїв її значення. Окрім того, чим більш значущим є конвенційне, родове, іманентне і специфічне знання, тим більш важливим воно є для семантики мовної одиниці [231, с.159].

Видається необхідним зазначити, що центральність певних аспектів інформації, яка асоціюється зі словом, є відносно незмінною характеристикою на відміну від енциклопедичного знання, яке є динамічним. Наші знання про певний об'єкт чи явище постійно модифікуються унаслідок взаємодії з ним. Наприклад, з дієсловом ППЛ *jaywalk* асоціюється така інформація: переходити дорогу у забороненому місці може бути небезпечно. Уявімо, що мовець, перебуваючи у Лас-Вегасі (де перехід вулиці у забороненому місці передбачає адміністративну відповідальність), отримав виклик до суду і змушений сплатити штраф за порушення правил пішохідного руху. Так, для мовця ці знання тепер становлять частину енциклопедичної інформації, що асоціюється зі словом *jaywalk*, разом із центральною інформацією про те, що небезпечно переходити дорогу в забороненому місці.

У когнитивній граматиці Р. Ленекера одним із базових постулатів є положення про те, що значення мовної одиниці не зводиться до змісту, який

вона активує. Не менш важливим є те, як цей зміст «сконструйовано». Дослідник виділяє низку операцій конструювання (*construal phenomena*), які є характерними для будь-якого домена: специфікація (*specificity*), фокусування (*focusing*), промінантність (*prominence*), перспективізація (*perspective*) [229, с. 55-89].

Специфікація стосується ступеня деталізації інформації. Протилежним явищем є **схематизація**, тобто узагальнення. Поняття, об'єктивоване словом, містить як специфічні, так і схемні компоненти. Наприклад, дієслово *waddle* означає специфічну ходу (короткими кроками, хитаючись з боку на бік), що асоціюється з птахами або особами, які мають короткі ноги і повне тіло; однак середовище переміщення (тверда поверхня) залишається схемним.

Схема виконує категоризувальну функцію: оскільки вона фіксує загальні риси попереднього досвіду, її можна застосувати до будь-яких нових явищ, що виявляють таку саму конфігурацію [229, с.57]. Відношення між схемними та специфічними поняттями лежать в основі відповідних лексичних таксономій.

Фокусування передбачає вибір змісту, який має бути вираженим мовною одиницею, а також організацію цього змісту шляхом розташування його складників на передньому та задньому планах (*foregrounding vs. backgrounding*) [229, с.57]. Фокусування також пов'язане з охопленням інформації (*scope*), що об'єктивується словом. Коли значення слова визначається на фоні відповідного домена, фонові інформація може мати передній і задній плани.

Необхідно розрізняти **максимальне охоплення** (*maximal scope*), або всю інформацію, що міститься у домені, та **безпосереднє охоплення** (*immediate scope*), або частину інформації, яка є більш тісно пов'язаною зі значенням слова) [229, с. 66]. Наприклад, для значення дієслова *goosestep* максимальним охопленням є домен LOCOMOTION, а безпосереднім – MARCH як складник цього домена.

Різновидами **промінантності** є профілювання (*profiling*) і **взаємне розташування траєктора та орієнтира** (*trajector/landmark alignment*). У зв'язку з профілюванням, Р. Ленекер вводить поняття концептуальної бази

(*base*) і профілю (*profile*). У широкому сенсі, *базою* є вся інформація, активована словом, а *профілем* – та частина бази, яка утворює значення слова. У вузькому сенсі, *базою* є безпосереднє охоплення активованого домена, тобто те, що виведено на передній план, а *профілем* є частина інформації, виведеної на передній план, на якій зосереджено увагу [229, с.66].

Іноді профілювання є недостатнім засобом розрізнення між значеннями. Це стосується мовних одиниць, які відрізняються за значенням, проте мають однакову базу і профілюють ті самі відношення в ній. У такому випадку для їх розрізнення застосовується операція висвітлення більш важливого змісту шляхом поділу профільованої інформації на *траєктор* і *орієнтир* (відповідно, менш і більш висвітлений складник) [229, с.70].

Наприклад, стосовно досліджуваного нами матеріалу, дієслова ППЛ *plod* і *trudge* активують базу WALK і профілюють в ній однакові концептуальні ознаки, про що свідчать дефініції цих дієслів: *to plod – to walk doggedly (in a manner that shows tenacity and grim persistence) and slowly with heavy steps* [302]; *to trudge – to walk slowly and with heavy steps, typically because of exhaustion or harsh conditions* [302], *especially because you are tired or unhappy* [299]. Сема “slowly” співвідносна з концептуальною ознакою SPEED; сема “heavy steps” – з FOOT CONTACT. Ці концептуальні ознаки характеризуються різним ступенем висвітлення. Компоненти дефініцій “especially” і “typically” слугують індикаторами домінантних диференційних ознак PHYSICAL STATE та EMOTIONAL STATE для *trudge*. Отже для *trudge* – більш висвітленою є інформація про важкі кроки як свідченні відчуття тягаря, відсутності ентузіазму (семи “tired”, “unhappy”). Для *plod* – це наголошення на повільній швидкості при стабільному наполегливому переміщенні (семи “tenacity”, “grim persistence”).

Перспективізація полягає в аранжуванні спостереження (*viewing arrangement*). **Аранжування спостереження**, необхідною складовою якого є точка спостереження (*vantage point*), включає різні аспекти співвіднесення спостерігачів (мовця і слухача) і події, за якою спостерігають [229, с.73]. Ту саму ситуацію можливо описувати з різних точок спостереження, у результаті

чого конструюються різні значення мовних одиниць. Точка спостереження входить до складу значення багатьох локативних одиниць (*in front, forward*).

Для ілюстрації цих операцій порівняймо вживання дієслова *march*, у концептуальній структурі якого міститься ознака *forward*, яка означає напрямок відносно орієнтації тіла людини-суб'єкта переміщення (тобто суб'єкт переміщується вперед, обернений обличчям у напрямку переміщення). Поєднання дієслова *march* з *forward* можливе лише за умови зміни аранжування спостереження, коли точкою спостереження слугує не суб'єкт переміщення, а мовець або певний об'єкт, актуалізований у свідомості комунікантів або у контексті: *Pallbearers marched forward with a black coffin. The procession leaders, wearing dark suits and wingtip shoes, looked solemnly at the ground* (The New York Times. Funeral parade marks Coney Island's death and rebirth. April 27, 2011) [310].

З точкою спостереження пов'язані **суб'єктність** (*subjectivity*) і **об'єктність** (*objectivity*). За умов суб'єктної інтерпретації спостерігач знаходиться за межами території, за якою спостерігають, і тому він залишається непомітним. Об'єктність передбачає присутність спостерігача на місці події, у результаті чого він сам стає об'єктом спостереження. Об'єктні конструкти пов'язані з профілюванням та експліцитним (*I, you*) або імпліцитним (*in front, behind*) позначенням спостерігача; у суб'єктних конструктах наявність спостерігача лише припускається [229, с.77]. Отже, вищенаведений приклад з дієсловом *march* є об'єктним конструктом.

Слід зазначити, що для інтерпретації значення одиниці мови, що репрезентує концепт, як правило, необхідні знання, що відносяться не до одного домену, а до їх сукупності – **матриці доменів** [231, с. 152]. Матриця доменів є результатом профілювання: домен, що становить безпосереднє охоплення концепту, профілюється на фоні іншого домену. Таким чином, концептуальна матриця становить необмежену систему потенційно релевантних доменів, які не існують порізно; однак, окрім включення, Р.Ленекер не пропонує більш докладного опису способів зв'язку між доменами.

Як пояснює Р.Ленекер, з одного боку, лексичне значення неможна вважати цілковито фіксованим, оскільки центральність значення є відносним поняттям і може змінюватися під впливом контекстуальних чинників. З другого боку, лексичне значення неможна вважати таким, що утворюється кожного разу під час вживання мовної одиниці, оскільки вона активує не лише фрагмент концептуального змісту, а й певний спосіб його представлення [229, с.39].

У нашому дослідженні, поняття домену застосовуємо на позначення структур концептуального (енциклопедичного, фонового) знання, що лежать в основі значення мовної одиниці та забезпечують її розуміння. Услід за Р.Ленекером, значення тлумачимо як процес застосування когнітивних операцій до концептуального змісту, що активується мовною одиницею.

1.5.2. Фрейм як засіб структурування знань. Граматика відмінків Ч. Філлмора (рольова граматика) описує семантику речення як систему семантичних валентностей через зв'язки дієслова з ролями, які зумовлюються його значенням. *Семантичні ролі* – це «концепти, в термінах яких людина судить про події, що відбуваються навколо неї» [183, с.115].

Дослідження інвентаря семантичних ролей почало впроваджуватися у 1968 р., після того, як Ч. Філлмором у лінгвістичний ужиток було введено термін «глибинний відмінок» (*deep case*), а згодом і термін «поверхневий відмінок», з метою опису стереотипних рольових характеристик імен дієслівного оточення [183]. Поняття поверхневого відмінку стосувалося морфологічно оформлених форм дієслова і, як наслідок, ця проблема набула нового розвитку при поясненні асиметрії семантичних функцій і морфологічних відмінків.

Кількість та потрактування семантичних ролей були і залишаються предметом інтенсивних наукових дискусій. Проте найважливішими семантичними ролями, які виділяються більшістю дослідників, є такі: *агєнс* (*agent*) – ініціатор дії; *пацієнс* (*patient*) – об'єкт, що зазнає наслідків дії, зміни стану; *експєрієнсер* (*experiencer*) – істота, що усвідомлює, але не контролює

дію; *тема (theme)* – об’єкт, що переміщується або розташований десь; *інструмент (instrument)* – засіб виконання дії; *бенефактив (beneficiary)* – об’єкт, на інтереси якого впливає дія; *локатив (location)* – місце, де відбувається дія; *вихідний пункт (source)* – місце, звідки починається переміщення; *кінцевий пункт (goal)* – місце, у напрямку якого відбувається переміщення.

Основним конструктом фреймової семантики Ч. Філлмора є ***семантичний фрейм***, який визначається не лише як структура знання, на фоні якої можливо зрозуміти мовне значення, а й як засіб представлення структури знання, його модель. Як пояснює Ч. Філлмор, фрейм є цілісним структурованим фрагментом концептуального змісту, в якому конституенти (слоти, семантичні ролі, фреймові елементи) співвідносяться з певною ситуацією, вкоріненою у людській свідомості; саме завдяки цьому кожен з елементів фрейму автоматично активує усі інші. Лексичне значення слова активує ситуацію, яка співвідноситься з фреймом знання шляхом перспективізації – фокусування уваги на окремих елементах фрейму.

Практичною реалізацією семантики фреймів є дослідницький проект FrameNet [190; 308], заснований Ч. Філлмором та спрямований на створення корпусного словника конструкцій, представлених у вигляді семантичних фреймів – схематичної репрезентації ситуації за допомогою семантичних ролей. У той час, коли один із елементів фрейму вводиться у певний тип дискурсу, решта складників автоматично актуалізуються, що дає можливість отримати дані про синтаксичну та семантичну валентність лексичних одиниць.

У FrameNet ***валентність*** потрактовується як низка конститутивних компонентів, на кшталт семантичних ролей (агенса, інструмента тощо), граматичних функцій (підмета, додатка і т. ін.) та типів словосполучень (іменникових, прийменникових і т. ін.), з якими сполучається слово у граматично правильному реченні. ***Семантична валентність*** визначається як фрейм, що лежить в основі лексичного значення дієслова, а також як кількість та характеристики учасників ситуації, представленої фреймом, і зумовлює

семантичні відношення між дієсловом і залежними від нього актантами, що виявляється в сполучуваності семантичних компонентів. *Синтаксична валентність* потрактовується як кількість та типи синтаксичних конститuentів, що залежать від граматичної конструкції, у якій вживається лексична одиниця [308]. Синтаксична валентність передбачає облігаторне та факультативне заповнення відкритих позицій певного виду. Іншими словами, синтаксична валентність дієслова – це кількість аргументів, які визначають його структуру, а семантична валентність дієслова зумовлена кількістю семантичних ролей, які асоціюються з дієсловом [284, с. 92].

У синтагматичному тезаурусі FrameNet для кожного значення слова подано валентності, представлені за допомогою таблиці, яка зображає різні шляхи, якими семантичні ролі синтаксично виражаються у контексті. Слова групуються за семантичними фреймами, елементами яких вони є, а далі описуються взаємозв'язки між ними. Мета FrameNet полягає у визначенні фреймів та анотуванні речень, що демонструє, як фреймові елементи (семантичні ролі) синтаксично сполучаються зі словом, яке активує фрейм.

Якщо послідовно розмежовувати семантичну та синтаксичну валентність, то необхідно пам'ятати, що семантична валентність регулює заповнення відкритих позицій тими аргументами, які зумовлені певними семантичними ознаками. Синтаксична валентність впливає на ієрархічний статус компонента речення як його складника, детермінуючи його облігаторний чи факультативний статуси [59, с. 105].

У цьому аспекті особливо цікавим видається співставлення валентності дієслів ППЛ на трьох рівнях – концептуальному, семантичному і синтаксичному, що сприятиме поглибленню наукових уявлень про базові мисленнєві універсалії, які відображають об'єктивні відношення між учасниками ситуацій. Матеріалом на цьому етапі дослідження слугуватимуть синтаксичні конструкції з дієсловами ППЛ, відібрані із синтагматичного тезаурусу FrameNet.

1.5.3. Концептуальна vs. когнітивна модель. Інструментарій когнітивної лінгвістики уможливорює побудову двох типів моделей вербалізованих знань – концептуальної та когнітивної. За спостереженнями С. А. Жаботинської, розмежування термінів «концептуальна модель» і «когнітивна модель» узгоджується зі способом оброблення інформації у мисленні людини. *Концептуальною моделлю* є поняттєва структура фрагмента знань як бази даних без урахування застосованих до неї когнітивних операцій, а *когнітивною моделлю* є структура бази даних з урахуванням таких операцій [57, с.61]. При цьому важливо зазначити, що складники концептуальної моделі мають однаковий статус. Однак складники когнітивної моделі не знаходяться на однаковому рівні внаслідок застосування до них певних когнітивних операцій, насамперед фокусування та висвітлення. Як пояснює С. А. Жаботинська, концептуальна мережа, що моделює поняттєвий простір, з яким співвідноситься певна група слів (лексичне поле), з урахуванням ступеня прототипності понять, є вже не концептуальною, а когнітивною моделлю. Так само, якщо в концептуальній мережі, яка структурує лексичне значення, його компоненти (семи) зазнають різного ступеня «висвітлення», або визначаються як такі, що мають для цього значення більшу чи меншу значущість, то така мережа з концептуальної моделі перетворюється на когнітивну. Важливим є те, що застосування певної когнітивної операції (або операцій) до однієї тієї ж концептуальної моделі дозволяє створити на її основі кілька когнітивних моделей.

У нашому дослідженні методологічною основою побудови концептуальних і когнітивних моделей просторового переміщення людини слугує *семантика лінгвальних мереж* С. А. Жаботинської [53-57], розроблена на основі понять «домен» та «ієрархія доменів» (Р. Ленекер) з урахуванням положень фреймової семантики (Ч. Філлмор). Семантика лінгвальних мереж ґрунтується на положенні про те, що значення слова становить фрагмент інформації, елементи якого певним чином впорядковані у складі концептуальної мережі. Для її відтворення С.А.Жаботинська застосовує

пропозиційні схеми – універсальні поняттєві структури, які використовуються нашим мисленням як інструмент для впорядкування інформації, активованої мовними знаками. Пропозиційні схеми тематично згруповано у базисні фрейми – предметний, акціональний, посесивний, ідентифікаційний та компаративний [54, с.59].

Акціональний фрейм поєднує акціональні схеми, які моделюють дію предметної сутності. Це схема стану/процесу “AG-агенс діє”, що репрезентує дію агенса, яка мислиться як така, що не спрямована на інший предмет; схема контактної дії “AG-агенс діє на PT-пацієнс” / “AG-агенс діє на AF-афектив”, яка демонструє взаємодію агенса й іншого предмета — пацієнса (того, що не змінюється в результаті дії агенса) або афектива (того, що змінюється в результаті дії агенса, тобто набуває нової якості); схема каузації “CR-каузатор робить FT-фактив”, що показує створення діючою особою-каузатором нового предмета-фактива, який не існував раніше.

Акціональні схеми можуть бути поширені за рахунок низки аргументних ролей. При цьому численні ролі із традиційного списку групуються за спільністю значення та за спільністю свого формального мовного маркера: сирконстант (різновиди — супроводжувач, помічник, інструмент / медіатив): [діє, діє на, робить] з, за допомогою; стимул (різновиди — мета, причина): [діє, діє на, робить] через; передумова (різновиди — умова, поступка): [діє, діє на, робить] якщо, попри; реципієнт (різновиди — адресат, бенефактив / той, хто має користь з дії/, малефактив /той, кому дія шкодить/): [діє, діє на, робить] до, для; локатив (різновиди — джерело, шлях /місце, ціль): [діє, діє на, робить] там, туди, звідти; темпоратив (різновиди — початок, відрізок / момент, кінець): [діє, діє на, робить] тоді / протягом, з такого часу, до такого часу.

Як пояснює С.А.Жаботинська, ці пропозиційні схеми названі базисними у зв'язку з тим, що вони сруктурують основи поняттєвої системи, на відміну від фреймів як концептуальних моделей стереотипних предметних ситуацій типу «купівля – продаж» (Ч. Філлмор). У результаті інтеграції базисних

пропозиційних схем виникають концептуальні мережі, що структурують семантичний простір мовних одиниць різноманітної природи [55, с.257].

Розглянуті концепції моделювання семантики мовних одиниць вважаємо релевантними для реалізації завдань нашого дослідження. За вихідне положення ми приймаємо розгляд значення мовної одиниці як багаторівневої структури, яка включає поверхневий рівень (власне значення) і глибинний рівень (рівень ментальних сутностей, що містять знання про світ і слугують інформаційною базою конструювання значення).

Інформаційну систему, на фоні якої ідентифікується семантична структура дієслова ППЛ, буде представлено як концептуальну модель поняттєвої сфери ППЛ, що містить мережу доменів; зв'язки між доменами та їх різнорівневими елементами буде структуровано пропозиціями базисних фреймів. Прямі і метафоризовані значення дієслова ППЛ розглядаємо як когнітивні моделі, у яких об'єктивовано лише певні фрагменти концептуальної моделі ППЛ, що потрапляють у фокус уваги у результаті застосування когнітивних операцій.

1.6. Типологічні особливості дієслівної метафори

Когнітивно-семантичний підхід зумовлює актуальність вивчення метафори як мисленнєвого механізму. Новизна цього підходу полягає в тому, що інтеграція лінгвістичних та психологічних даних уможливорює розглядати метафору як універсальний когнітивний механізм, спосіб усвідомлення світу, який дозволяє здійснювати концептуалізацію нового онтологічного явища за аналогією зі сформованою системою понять.

Механізм метафоризації дієслова зумовлений особливостями його семантики: дієслово слугує засобом позначення певної узагальненої типової ситуації, поняття про основні елементи якої (учасників, супутні обставини) відображено у його у його рольовій структурі [16; 22; 23; 50; 67; 141; 142]. У складі дієслівної метафори міститься субстантивна метафора [22, с.14], яка співвідносить поняття, представлені семантичними ролями дієслова у

вихідному і метафоризованому значеннях. Наприклад, у наступному прикладі у підґрунті метафоризованих значень дієслів ППЛ *limp* та *sprint* міститься субстантивна метафора A COUNTRY IS A PERSON, у якій зона Євросоюзу концептуалізується як людина, яка кульгає, а Німеччина концептуалізується як спортсмен у хорошій фізичній формі, який займається бігом на короткі дистанції: *The euro zone may be limping, but its largest member is sprinting. Germany grew at its fastest pace for two decades in 2010* (The Economist. Economics focus: Vorsprung durch exports. February 2, 2011) [309].

Субстантивна метафора є концептуальною, оскільки для її утворення поняттєва система однієї сфери (*концептуального корелята*) слугує основою для моделювання іншої (*концептуального референта*) [56, с.3]. За природою концептуальних корелятів субстантивні метафори є онтологічними унаслідок використання конкретних концептів для осмислення більш абстрактних ментальних сутностей [226, с.29-34]. Це пояснюється тим, що свідомість людини організує непередметну дійсність, виходячи із свого безпосереднього чуттєвого тілесного досвіду.

У концептуальній метафорі використовуються лише певні фрагменти кореляційного домена, а інші залишаються прихованими. Цей аспект пов'язаний з механізмом метафори: до концепту референта додається система асоціативних імплікацій, які пов'язані з корелятом. Ці імплікації зазвичай мають конвенційне підґрунтя, проте у деяких випадках можуть бути нестандартними. Завдяки імплікаційним асоціаціям з корелятом метафора набуває, виділяє й організує одні характеристики головного суб'єкта, і усуває інші.

Недостатньо дослідженим у лінгвістиці залишається зв'язок метафори і метонімії. Багато концептуальних метафор мають метонімічну основу чи мотивацію [223, с.156-157]. Розділяючи метафору і метонімію, вчені підкреслюють, що метонімія може відігравати важливу роль у розвитку (генезисі) метафоричних виразів.

Взаємодія метафори й метонімії була вперше розглянута з когнітивних позицій Л. Гусенсом, який назвав це явище метафтонімією [202, с.323]. Л. Гусенс описує випадки метафтонімії на матеріалі реплік у відповідь, виділяючи три сфери-джерела: а) частини тіла, особливо язик, рот та губи, наприклад, *bite off one's tongue*; б) звуки, що утворюються людьми, тваринами, інструментами і т.д., наприклад, *blow one's own trumpet*; с) дії, що виражають насилля, наприклад, *throw mud at sb.*

Хоча Л. Гусенс виокремлює низку логічно можливих способів потенційної взаємодії метафори та метонімії, він вважає, що лише два з них можуть бути обгрунтовані: метафора з метонімії та метонімія у метафорі.

Перший тип метафтонімії – метафора з метонімії – представлений дієсловом *snap* в значенні “відповісти роздратовано”. Метонімічна основа цього виразу полягає у швидкому стисканні щелеп, як це робить собака, яка гарчить, погрожуючи вкусити того, хто її чіпає. Л. Гусенс стверджує, що у відповіді “*What's so funny?*” *I snapped* має місце реальне швидке стискання щелеп мовця, тому для мовця – це метонімія. Однак одночасно з цим тваринні інстинкти порівнюються з емоційною сферою людини, набуваючи метафоричного значення [202, с.325].

Другий тип метафтонімії – метонімія всередині метафори – це метафоричне висловлення, в якому все ще залишилося метонімічне коріння. Цей тип метафтонімії передається, як правило, через такі частини тіла, як язик або рот, наприклад, *I could bite my tongue off* або *Don't shoot your mouth off*. Здатність говорити представлена шляхом активації суміжного елемента цілого – язика. Образна дія *bite my tongue off* метафорично проектується на реальну втрату здатності говорити [там само, с.327].

Визнаючи ідею Л. Гусенса про існування концептуальної взаємодії елементів метафори та метонімії, низка лінгвістів виділяє лише один тип метафтонімії – метонімічне розширення метафоричного джерела [265]. Так, Ф. Руїз де Мендоза виділяють один тип взаємодії метафори та метонімії – метафора на основі метонімії. Обидва лінгвісти припускають існування

блендингу у спільному метафоро-метонімічному континуумі. Ф. Руїз де Мендоза вважає, що найбільш продуктивною метафоро-метонімічною взаємодією є “джерело-в-цілі” (частина замість цілого), де метонімія сигналізує центральне виведення метафоричного проектування [265, с. 109–132].

Механізм метафоризації значення дієслова є складнішим, ніж просте осмислення концептів референтного домена у термінах корелятивного домена. У дієслівній метафорі семантичні зв'язки між вихідним та похідним значеннями утворюють складну багаторівневу структуру, що складається з кількох етапів асоціації понять, співвідносних з вихідним і метафоризованим значеннями. На основі огляду досліджень механізму метафоризації дієслова [4; 22; 23; 103; 142] можливо зробити такі узагальнення:

1) утворення метафоричного значення дієслова передбачає поповнення його семантики субстантивними компонентами, що співвідносяться з його семантичними ролями; 2) субстантивні компоненти вихідної та похідної пропозицій стосуються різних категорійних сфер; 3) субстантивна метафора імпліцитно пов'язана з прототиповим носієм ознаки, вираженої дієсловом у вихідному значенні; 4) імплікована ознака, що об'єднує вихідне і метафоризоване значення дієслова, переосмислюється відповідно до контексту та сутнісних характеристик поняттєвої сфери, у яку вона переходить.

Дослідження метафор з дієсловами переміщення сучасної англійської мови здійснювалося фрагментарно. Зокрема, інтерес науковців викликали дослідження функціонального потенціалу метафоричних моделей переміщення як засобів характеристики певних поняттєвих сфер: життя і діяльності людини [50], архітектурного дизайну [157], смакових якостей вина [158], фіктивного переміщення [278, с.99-175; 286], емоцій [258; 266], оцінки подій [77], інформаційного простору [242; 248], рух у ринковій економіці [283]. Низку праць присвячено дослідженню метафор з дієсловами *come* і *go* [162; 226; 261; 289]. Окремі монографічні праці висвітлювали типологію метафоричних вживань дієслів просторового переміщення [123; 164; 222; 255]. Проте у цих

дослідженнях відсутній системний підхід до закономірностей метафоризації усього класу дієслів ППЛ.

Одне із завдань нашого дослідження передбачає побудову когнітивних (метафоричних) моделей, співвідносних з дієсловами ППЛ, з метою з'ясувати, які фрагменти концептуальної моделі ППЛ потрапляють у фокус уваги під час метафоризації досліджуваних дієслів і запропонувати певні висновки щодо спільних принципів структурування мовної та когнітивної систем.

Висновки до розділу 1

1. Рух є онтологічною категорією, що становить діалектичну єдність простору і часу та існує у двох формах – зміні (рух у часі) та переміщенні (рух у просторі). Просторове переміщення – це сукупність рухів, що забезпечує зміну місцезнаходження тіла (послідовний перехід з однієї точки фізичного простору в іншу). При цьому у дослідженні розглядається лише переміщення, що здійснюється людиною за допомогою власної енергії.

2. Настановам сучасного мовознавства оптимальним чином відповідає інтегративний когнітивно-семантичний підхід до аналізу значення мовних одиниць, який враховує співвідношення між досвідом, концептуальною системою та семантичною структурою, яка об'єктивується в мові. Згідно з настановами когнітивної семантики, існують загальні принципи структуризації, які діють на різних рівнях мови відповідно до принципів когніції. Такий піхід відкриває нові евристичні можливості, оскільки він уможливорює зсув фокусу уваги з інвентаризації та класифікації наявних значень до вивчення механізмів та моделей утворення значень.

3. У роботі значення мовної одиниці розглядається як процес і результат концептуалізації і категоризації фрагментів людського досвіду, що організується за допомогою мисленневих конструктів – концептуальних і когнітивних моделей, розмежування між якими узгоджується зі способом оброблення інформації у мисленні людини.

У концептуальній моделі міститься уся інформація, що асоціюється зі значенням слова і має для нього однакову значущість. Концептуальна модель є мережею, відтвореною шляхом різнопланової комбінаторики кількісно обмежених узагальнених пропозицій (схем), що входять до складу базисних фреймів – предметного, акціонального, посесивного, ідентифікаційного й компаративного (за С. А. Жаботинською).

У когнітивній моделі активується лише певний фрагмент концептуальної моделі в результаті застосування мовцем гносеологічних операцій, переважно промінантності: один із компонентів моделі стає траєктором, а інший компонент або компоненти – орієнтиром.

Домени розглядаємо як концептуальні моделі певної поняттєвої сфери. Зв'язки між доменами конститууються шляхом різнопланової комбінаторики пропозиційних схем, що входять до складу базисних фреймів і містять слоти, що відповідають основним категоріям мислення. Окремі значення слова тлумачимо як когнітивні моделі, у яких концептуальний зміст сконструйовано по-різному у плані акцентованості певних підструктур концептуальної моделі. Зв'язки між елементами когнітивної моделі конститууються за допомогою фрейму відповідної ситуації, що активується словом у процесі комунікації.

4. Дієслово як ядро пропозиції виступає предикатним центром узагальненої типової ситуації, елементи якої відображено у його семантичних ролях, тому утворення прямих і метафоризованих значень дієслова передбачає поповнення його семантики субстантивними компонентами, що співвідносяться з його семантичними ролями.

В основі дієслівної метафори лежить імпліцитна субстантивна метафора, яка співвідносить поняття, представлені семантичними ролями дієслова у вихідному і метафоризованому значеннях. Субстантивна метафора акцентує ознаки корелята, які переносяться у сферу референта та переосмислюються на основі контексту, в результаті чого виводиться нова ознака, що слугує основою утворення метафоричного значення дієслова.

5. Конституенти концептуальної моделі зумовлюють кореляції семантичних та синтаксичних ознак мовної одиниці. Дослідження їх системності і взаємозалежності сприятиме розширенню наукових уявлень щодо принципів структурування мовних і концептуальних систем.

Зміст цього розділу розкрито у таких публікаціях автора [32; 34; 42].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА МОДЕЛЮВАННЯ СЕМАНТИКИ ДІЄСЛІВ ПРОСТОРОВОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ЛЮДИНИ

У цьому розділі викладено загальнометодологічні та конкретнонаукові засади дослідження; з'ясовано співвідношення семантичного і концептуального аналізу; запропоновано критерії виокремлення дієслів ППЛ та процедуру добору фактичного матеріалу; деталізовано алгоритм моделювання значення досліджуваних дієслів на когнітивних засадах, що передбачає ієрархію декількох етапів.

2.1. Принцип антропоцентризму у когнітивній семантиці

Загальнонауковим методологічним підґрунтям дослідження є антропоцентрична парадигма сучасного гуманітарного знання, яка передбачає представлення всіх аспектів буття людини крізь призму «мовної системи координат» [3, с.277], акцентуючи активність суб'єкта мисленнево-мовленневої діяльності у конструюванні смислів [8; 10; 11; 51; 90; 96-98].

В антропоцентричній системі сучасної науки важливою є роль когнітивної семантики, яка вивчає відображення сукупності знань про світ за допомогою лексичних одиниць, що певною мірою дозволяє здійснити реконструкцію пізнавальних процесів. Згідно з настановами когнітивної семантики, існують загальні принципи структуризації, які діють на різних рівнях мови, при цьому рівні мови організуються відповідно до принципів когніції [165, с.2]. Значення слова не вважається готовою структурою – воно конструюється суб'єктом мисленнево-мовленневої діяльності у процесі пізнання [229, с.43]. З огляду на це когнітивно-семантичний підхід виходить за межі семантичного аналізу значення мовної одиниці.

На цих засадах у дисертації побудовано комплексну багаторівневу модель, співвідносну зі значенням дієслів ППЛ. У процесі дослідження застосування антропоцентричного підходу виявляється у представленні

значення слова як когнітивної моделі, що конструюється суб'єктом пізнання шляхом застосування гносеологічних операцій до наявної у його свідомості концептуальної моделі. У процесі моделювання значення слова увагу акцентуємо на когнітивних операціях, що застосовуються мовцем на основі вкоріненого у свідомості знання про певну сутність чи явище.

При вивченні актуалізації метафоричних значень дієслів ППЛ у сучасному медійному дискурсі антропоцентричний підхід виявляється в урахуванні ролі інтерпретаторів дискурсу у формуванні метафоричного змісту висловлення, адже метафора є антропоцентричною, оскільки людина моделює навколишню дійсність за аналогією до своїх біомеханічних та психофізіологічних характеристик.

Дослідження закономірностей утворення дієслівних значень ППЛ сприятиме вирішенню одного з важливих завдань антропоцентричної лінгвістики – виявленню зв'язку мови та окремих фрагментів картини світу.

2.2. Концептуальний аналіз у когнітивній семантиці

На сьогодні до моделювання у лінгвістиці спостерігається підвищена увага, у першу чергу як методу пізнання дійсності. На думку В. І. Карасика, модель як дослідницький конструкт реальності слугує інструментом для вивчення сутності явища в його системних і функціональних зв'язках із явищами більш загального порядку [62, с. 6].

Методи, які використовуються різними школами когнітивної лінгвістики, об'єднуються терміном «концептуальний аналіз», проте у сучасній науковій літературі відсутні однозначне тлумачення методу концептуального аналізу та універсальна методика його проведення [24, с.10-11; 54, с.53-55; 143, с.3]. Розбіжності у тлумаченні терміна «концепт» і його співвідношення з лексичним значенням, а також у розумінні залежності концептів від мовної вербалізації спричинили формування низки напрямів концептуального аналізу: семантико-когнітивного (М.М. Болдирєв, С.А. Жаботинська, О.С. Кубрякова, З.Д. Попова, О. В. Рахіліна, Й.А. Стернін) [14-16; 53-57; 67-69; 117-119; 121;

123], когнітивно-дискурсивного (А.П. Мартинюк, О.І. Морозова, Л.П. Науменко) [82; 90; 94], когнітивно-поетичного (Я.В. Бистров, В.Г. Ніконова) [10; 96-98], лінгвокультурологічного (Н.Г. Єсипенко, В.І. Карасик, М.М. Полюжин, А. М. Приходько, Ю.С. Степанов) [51; 62; 116; 120; 136] та ін. Причому та чи інша модель концептуального аналізу залежить не тільки від складності та значущості концепту, але й від мети і завдань, які ставить перед собою дослідник. Однак незважаючи на різноплановість досліджень з концептуального аналізу, вони об'єднані спільною метою, що полягає у «реконструкції когнітивних механізмів індивідуальної чи колективної свідомості, які опосередковують формування й упорядкування знань про об'єкти дійсності та результати внутрішнього рефлексивного досвіду» [128, с.194].

Концептуальному аналізу передуює *семантичний аналіз*. Як зазначає С.А.Жаботинська, розмежування між семантичним та концептуальним аналізом можливе на основі двох критеріїв – ступеня абстрагування та композиційності. Щодо ступеня абстрагування, то «сутностям, які використовуються у концептуальному аналізі, притаманний більш високий ступінь абстракції порівняно з тими сутностями, які фігурують в семантичному аналізі» [54, с.57]. Композиційність як характерна особливість концептуального аналізу полягає в тому, що компоненти значення, виявлені шляхом семантичного аналізу, необхідно співвіднести між собою та об'єднати у певну концептуальну (схемну) структуру [54, с.57].

Розгляньмо основні положення й терміни семантичного аналізу, релевантні для нашого дослідження. У системі мови слово співвідноситься з певним поняттям і йому притаманне *сигніфікативне значення* – сукупність відображених у свідомості ознак класу однотипних предметів або ситуацій. У мовленні слово співвідноситься з конкретним референтом (предметом або ситуацією) і йому притаманне *денотативне значення*, у якому представлено інформацію про денотат – клас однотипних предметів або ситуацій, об'єднаних певними ознаками [73, с.77]. Сигніфікативне значення дає узагальнений образ,

узагальнене уявлення про смисловий аспект, про потенційну можливість мовної одиниці, спираючись на системні відношення в мові. Воно означає мовну інтерпретацію й оформлення позамовного змісту. Денотативне значення — конкретне, актуальне, прикріплене до дійсності, до ситуації. [59, с.331]. Сигніфікативне значення, яке містить лише інтегральні ознаки членів класу, є частиною денотативного значення. Кожне з цих значень може включати конотативний компонент як інформацію не про позначувану сутність, а про мовця або про ситуацію використання слова [54, с.49].

Сигніфікативне значення досліджується за допомогою компонентного аналізу, оскільки словникові дефініції лексичних одиниць відображають ментальність носіїв певної мови, співвідношення лінгвістичної та енциклопедичної інформації, а також різні аспекти концептуалізації світу. Як пояснює О. С. Кубрякова, «для словника добирають знання, які пов'язують із використанням слова в типових контекстах і оточеннях. Отже, за словом завжди стоїть значна сукупність знань про слово як мовний знак з його інтерпретантами, а також набір знань про об'єкт, названий цим словом» [68, с.65].

Компонентний аналіз — метод розкладання лексичного значення на елементарні смислові одиниці, який ґрунтується на гіпотезі про те, що значення кожної одиниці мови можливо описати за допомогою обмеженої та порівняно невеликої кількості семантичних ознак, які утворюють певну ієрархію [297, с.233]. **Семантема** – семантика багатозначного слова, яка становить сукупність семем однієї лексеми. **Семема** – це окреме значення багатозначного слова. Семема складається з елементарних смислових одиниць, на позначення яких використовуються різні терміни (диференційний елемент, диференційна ознака, семантичний маркер, сема). Як зазначають О. В. Гулига та Є. Й. Шендельс, з-поміж них термін «сема» є найбільш вживаним з огляду на його лаконічність та етимологічні зв'язки з більш широкими поняттями – семантика, семасіологія, семема [44, с.294].

У сучасній семасіології термін *сема* тлумачиться по-різному. Відмінності у його розумінні стосуються здебільшого проблеми граничності семи. Низка дослідників визначає *сему* як мінімальний, граничний, елемент плану змісту [135, с.23]. В інших концепціях сема розглядається як загальне поняття, що об'єднує як подільні, так і неподільні семантичні компоненти, що відображають певну ознаку предмета або явища [99, с.111; 117, с.44]. У нашому дослідженні застосовано саме на такий підхід до тлумачення семи.

У структурі семи виділяють семантичну ознаку і семний конкретизатор. **Семантична ознака** – частина семи, спільна у неї з іншими семами, а **семний конкретизатор** – частина семи, що конкретизує семантичну ознаку [117, с.46]. Наприклад, семи “slow” і “quick” містять семантичну ознаку “speed”, але відрізняються за допомогою семних конкретизаторів – відповідно “low” і “high”.

Структура значення може містити автономну семантичну ознаку, без семного конкретизатора. Наприклад, у значенні багатьох дієслів ППЛ (*walk, skate, pace, prance, swim, abseil, sneak*) є автономна семантична ознака “speed”: переміщення обов'язково характеризується певною швидкістю, однак у структурі значення цих дієслів відсутній семний конкретизатор швидкості.

Розмаїття сем у сутнісному та функціональному аспектах спричинило появу численних класифікацій [13; 26; 86; 99; 117; 131; 137; 138]. Різновиди сем, що виокремлюються науковцями, перебувають у відношеннях взаємного заміщення і переплетення, які неможливо звести до єдиної класифікації. Проте можливо виділити кілька спільних критеріїв класифікації, релевантних для більшості типологій.

За рівнем узагальнення традиційно протиставляють інтегральні та диференційні семи [137, с.46], які також називають, відповідно, гіперсемами та гіпосемами [99, с.129]. **Інтегральні семи**, або **гіперсеми**, містяться в усіх одиницях певного класу та відображають їхні спільні категорійні ознаки. **Диференційні семи** [137, с.46], на позначення яких також вживається термін «**гіпосеми**» [99, с.129], описують відмінності між одиницями семантичного

поля і знаходяться в гіперо-гіпонімічних відношеннях з інтегральними семами. Диференційні семи можуть бути описовими, відображаючи зовнішні особливості об'єкта (розмір, зовнішній вигляд, структуру тощо) та відносними, відображаючи відношення між об'єктами (призначення, функція, місцезнаходження). Інтегральні семи характеризуються експліцитністю, обов'язковістю (наявністю в усіх вживаннях слова в певному значенні) та здатністю актуалізовувати імпліцитно пов'язані з ними семи.

За ступенем фіксованості за певним значенням семи поділяються на постійні та ймовірнісні [137, с.50]. *Постійні семи*, які також називають інтенціональними, відображають ознаки, притаманні денотату завжди, тому вилучення хоча б однієї з них спричиняє нечіткість або руйнування значення. Різновидом постійних сем є *диз'юнктивні семи*, які вказують на суміжні ознаки денотата, що однаковою мірою притаманні йому, але не можуть актуалізуватися одночасно [117, с.52]. У словникових дефініціях вони подаються шляхом перелічення через кому або сполучники *а також, або*. У дефініціях на *ймовірнісні семи* вказують словникові тлумачення як *правило, часто, іноді, рідше, переважно, зазвичай* тощо.

На відміну від ймовірнісних сем, диспозиційні семи (у термінології В.Г.Гака – *потенційні семи*) відображають не об'єктивні ознаки денотата, а стереотипні асоціації, ідеалізовані ознаки, що традиційно пов'язуються з денотатом. Наприклад, значення дієслова *jog* традиційно асоціюється з суб'єктом переміщення, який одягнений у спортивний одяг (біг підтюпцем у діловому костюмі може не сприйматися як такий) і типово слідує круговій траєкторії, повертаючись у початковий пункт переміщення [192, с.142; 279] і т.д.

За ступенем змістової однорідності семи поділяються на елементарні (прості), неелементарні (складні) та умовно елементарні [13, с.68]. *Елементарні семи* є структурно неподільними компонентами значення, які характеризуються граничним рівнем узагальнення (матеріальний об'єкт, ознака, дія, час тощо) [137, с.36]. Усі інші семи є *неелементарними*, оскільки

їх можливо розкласти на більш прості елементи значення. З практичною метою поділ семи може здійснюватися лише до певних меж, залежно від завдань дослідження. Як зазначає Й.А. Стернін, дослідник обирає масштаб, у якому він буде розглядати значення слова, і не заглиблюється у зміст кожної семи, визначаючи її на цьому рівні аналізу як неподільну одиницю [137, с.50]. Отож до умовно елементарних сем належать такі компоненти значення, які можуть вважатися елементарними лише на прийнятому в дослідженні рівні компонентного аналізу.

У структурі деяких семем міститься інформація про клас денотатів, які співвідносяться з нею. Наприклад, розгляньмо дефініцію дієслова *toddle* – (*of a young child*) *move with short unsteady steps while learning to walk* [306]. Сему “*of a young child*” не можна кваліфікувати як синтагматичну (диференційну), оскільки вона не співвідноситься з певною ознакою ходи, тобто не диференціює її. Цим елементом значення дієслово *toddle* відображає не дію, а виконавця дії. Такі компоненти значення називають **прив’язувальними семами** [99, с.120] або **вторинносігніфікативними семами** [131]. Згідно з концепцією М.В.Нікітіна [99, с.115-127], вторинна сигніфікація тлумачиться як додатковий елемент сигніфікативного значення, який утворюється у структурі лексичного значення та відображає накладення певних обмежень на сферу віднесеності денотата.

Практично будь-яка сема може бути схарактеризована за кожним із перелічених критеріїв. Кваліфікація сем у межах цих аспектів суттєво впливає на представлення сполучувальних характеристик лексеми.

Одним із способів виявлення сем є аналіз словникових дефініцій. При здійсненні компонентного аналізу вважаємо за доцільне спиратися на методичне та експериментальне обґрунтування **методу узагальнення словникових дефініцій**, розробленого І.А.Стерніним [138, с.10]. В основі цього методу лежить принцип додатковості словникових дефініцій різних словників, кожна з яких відображає певні ознаки значення, але найбільш повний опис здійснюється лише сукупністю дефініцій різних словників.

Першою операцією, що готує матеріал до безпосереднього аналізу значень, є компіляція найбільш повної дефініції окремого значення за даними різноманітних словників з метою представити значення у більш експліцитній формі мовного вираження. Однак таке перетворення зберігає зміст описуваної одиниці, оскільки жоден компонент, вказаний у словниках, не вилучається.

Другою операцією є семантичне розгортання, яке полягає у підстановці у дефініцію тлумачень слів-компонентів дефініції. Це забезпечує послідовне перетворення дефініції у конструкції з простішим зв'язком між формою та змістом. Використання у таких перетвореннях лише того, що реально вживалося у словникових дефініціях, гарантує від суб'єктивізму дослідника та уможливорює уніфікувати дефініції з метою їх порівняння. Однак слід уникати надмірної деталізації, за якої компоненти дефініції можуть розкладатися та замінюватися до безкінечності. Тому в кожному окремому випадку слід припиняти процедуру семантичного розгортання тоді, коли отримані в результаті членування ознаки не мають диференціувальної сили у межах цієї системи. Сегментацію смислового простору лексичної одиниці та виокремлення сем необхідно проводити, доки у вихідному списку не залишиться жодної лексичної одиниці, що потребує такого членування для її відмежування від одиниць вихідного списку.

У зв'язку з тим, що словникові дефініції містять у собі далеко не повну інформацію про зміст концепту, значного поширення у практиці концептуального аналізу набув метод опису концептів на базі контекстів уживання мовних одиниць, які репрезентують цей концепт. Звідси випливає, що концепт може бути відтворений за окремими змістовими ознаками, які відповідна лексема виявляє в контексті [116, с.86].

Перехідним етапом від семантичного до концептуального аналізу є когнітивна інтерпретація результатів опису семантики мовних одиниць. **Когнітивна інтерпретація** – мисленнєве узагальнення на більш високому рівні абстракції результатів опису значень мовних одиниць, які номінують концепт, з метою виявлення та формулювання когнітивних ознак,

репрезентованих тими чи іншими значеннями або семантичними компонентами цих мовних одиниць, з метою кінцевого моделювання змісту концепту [117, с.141]. Усі семантичні описи, здійснені до когнітивної інтерпретації, можуть вважатися аналізом змісту та структури концепту, це тлумачення значень номінативних одиниць, які називають окремі ознаки, вербалізовані певними мовними засобами. Побудова моделі концепту неможлива без етапу когнітивної інтерпретації. Якщо оминати цей етап, то моделювання концепту виявиться тотожним значенню мовних одиниць, які його номінують, що не відповідає когнітивній реальності та суттєво викривляє модель концепту [117, с.141].

Отже, семантичний і концептуальний аналіз мають дотичні аспекти, але не тотожні за своїми цілями. Семантичний аналіз спрямований на експлікацію семантичної структури номінативної одиниці, а концептуальний аналіз (з позицій когнітивно-семантичного підходу) передбачає побудову багаторівневої моделі значення, яка полягає у виявленні спільних поняттєвих сфер, співвідносних зі значенням номінативної одиниці, та реконструкцію зв'язків між поняттєвими сферами. Іншими словами, когнітивно-семантичний підхід виходить за межі семантичного аналізу.

2.3. Критерії виокремлення дієслів просторового переміщення людини

Ми виходимо з положення про те, що в основі значення мовної одиниці лежить *логічне поняття*, яке є результатом класифікаційної діяльності людини у процесі пізнання [101, с.55]. Ознаки логічного поняття виявляються на підставі даних, отриманих шляхом когнітивної інтерпретації семантичних властивостей імені концепту в абстрактних типових контекстах, які зафіксовані у словниках і віддзеркалюють усупільнений соціокультурний досвід [90, с.17].

З огляду на це здійснюємо компонентний аналіз терміна-словосполучення *human locomotion*, у якому значення опорного компонента *locomotion* конкретизується модифікатором *human*. У результаті виводимо концептуальні ознаки логічного поняття HUMAN LOCOMOTION. Ці ознаки є

конститутивними, тобто характеризують ППЛ як цілісну сутність. Наприклад, концептуальна ознака MEANS OF SELF-PROPULSION (засоби самостійного переміщення) виведена шляхом узагальнення сем “self-propelled transportation”, “with or without the use of equipment”, “body levers propelling the body”. Ці семи виокремлено з дефініцій терміна *human locomotion*: 1) *all forms of self-propelled transportation of the human body with or without the use of equipment* [287, с.262]; 2) *the result of the action of the body levers propelling the body* [208].

На основі виокремлених конститутивних ознак ППЛ виокремлюємо дієслова, які експлікуються у словникових дефініціях за допомогою слів-ідентифікаторів логічного поняття ППЛ. Наприклад, концептуальна ознака MEANS OF SELF-PROPULSION представляється у дефініціях дієслів ППЛ семами на позначення кінцівок людини, спорядження, технічних засобів, які переміщуються за допомогою власної енергії людини. Наприклад, розгляньмо дефініцію дієслова *shin* – *to climb by using the arms without the help of steps, irons*. Так, сема ” *by using the arms*“, слугує ідентифікатором концептуальної ознаки MEANS OF SELF-PROPULSION.

Ознака MEANS OF SELF-PROPULSION не включає транспортні засоби, які приводяться в рух двигуном або м’язовою силою тварини. У якості ілюстрації наведемо дефініцію дієслова *itinerate* - (*especially of a Church minister or a magistrate*) *travel from place to place to perform one's professional duty* [302]; *to go from place to place, especially in a regular circuit, as a preacher or judge* [300]. Семи “travel from place to place”, “to go from place to place” позначають зміну місцезнаходження людини, проте вони не співвідносяться з засобами самостійного переміщення, на основі чого дієслово *itinerate* не включаємо до корпусу матеріалу дослідження.

Окрім того, дефініції дієслова можуть містити опосередковану вказівку на засоби самостійного переміщення за допомогою гіпонімів слів-ідентифікаторів ознаки MEANS OF SELF-PROPULSION. Наприклад, розгляньмо дефініцію дієслова *tricycle* – *to ride a tricycle* [300]. Наявність семантичних зв’язків між ідентифікатором ознаки самостійного переміщення та дієсловом

tricycle встановлюємо за допомогою методу ступеневої ідентифікації, запропонованого Е.В. Кузнецовою [71]. Процедура виявлення семи самостійного переміщення у структурі дієслова застосовується до моменту взаємної ідентифікації. Отже, далі здійснюємо дефініційний аналіз ідентифікатора *tricycle – a velocipede with three wheels propelled by pedals or hand levers* [300]. На цьому етапі відбулася ідентифікація ознаки самостійного переміщення: у словникових тлумаченнях *tricycle* наявна сема ”*propelled by pedals or hand levers*“, яка слугує ідентифікатором концептуальної ознаки MEANS OF SELF-PROPULSION.

На основі слів-ідентифікаторів логічного поняття ППЛ спочатку виокремлюємо прототипові дієслова ППЛ (*climb, crawl, jump, run, swim, walk, dance*), які містять конститутивні концептуальні ознаки лексем-номінантів логічного поняття HUMAN LOCOMOTION. З метою виокремлення тропонімів прототипових дієслів ППЛ застосовуємо тест, запропонований Дж. Міллером і К. Фельбаум [215]. **Тропонімія** розглядається як особливий випадок відношень логічного слідування між дієсловами, що існує за умов темпорального співіснування двох дій. Тропонімічні відношення представлено формулою *to V1 is to V2 in some particular manner*.

Так, дієслово *amble* є тропонімом *walk*, оскільки висловлення *to amble is to walk in some particular manner* є комунікативно повноцінним. Між значеннями цих дієслів існують відношення логічного слідування: з твердження *He is ambling* слідує *He is walking*. Дія, позначена дієсловом *amble*, не може не відбуватися одночасно з дією, вираженою дієсловом *walk*.

До тропонімів *walk* також належать, зокрема, *dodder, falter, file, flounce, goosestep, hobble, jaywalk, strut, streak, tread, stride, meander, mince, mosey, reel, roam, sashay, saunter, trudge, plod, waddle, wade, wander* та ін. Тропонімами *climb* є *clamber, scale*; тропонімами *jump* – *bound, cavort, caper, hop, leap, belly-flop, skip, spring, vault* та ін.; тропонімами *run* – *bolt, bound, charge, dash, gambol, hare, jog, pelt, pound, scamper, sprint, streak, tear, trip, trot* та ін.; тропонімами

swim – backstroke, bathe, breaststroke, butterfly, dive, dog paddle, front-crawl, snorkel та ін.

Ідентифікація дієслів ППЛ, що не належать до тропонімів прототипових дієслів ППЛ, здійснюється на основі тесту на наявність відношень логічного слідування між пропозиціями *Someone is V-ing* та *Someone is propelling themselves* (де *V-ing* є дієсловом ППЛ, що тестується). Так, з пропозиції *He is skating* слідує *He is propelling himself*. Наприклад, з речення *He is skating* слідує *He is propelling himself*. Їх виокремлено на основі гіперсем на позначення зміни місцезнаходження (наприклад, “move from one place to another”) та вторинносігніфікативних сем на позначення людини як носія переміщення (“you”). На основі цієї процедури корпус дієслів ППЛ поповнюється, зокрема, лексемами *abseil, brachiate, rappel, backpedal, bicycle, bike, canoe, gondola, raft, shin, surfboat, tricycle, unicycle, velocipede, barge-pole, ice pick, in-line skate, wedeln, wheelchair* та ін.

Зарахування низки дієслів, що асоціюються з ППЛ, до корпусу матеріалу дослідження видається дискусійним. Ми не включаємо у дослідження дієслова, в яких інші ознаки діяльності людини (мета, поведінка) виявляються більш яскравими, ніж переміщення. Наприклад, до таких дієслів належать *barhop/pubcrawl* (вештатися по барах), *accost* (підійти до когось з погрозами), *barnstorm* (відвідувати провінційні міста з передвиборними промовами, театральними виставами і т.ін.), *globe-trot* (обійти земну кулю) Окрім того, значення таких дієслів не співвідносяться з концептуальною ознакою MEANS OF SELF-PROPULSION.

Окрім того, ми не зараховуємо до класу дієслів ППЛ лексеми на кшталт *alpine ski, downhill ski, freewheel, bunjee jump* та ін. У семантичній структурі цих дієслів відсутня сема на позначення переміщення людини за допомогою власної енергії (вони позначають переміщення під дією сили тяжіння або інерції).

Не включено до класу дієслів ППЛ лексеми на позначення різних видів танців (*boston, conga, foxtrot, frug, jitterbug, jive, mosh, polka* та ін.), оскільки у

їхньому значенні домінує ознака діяльності, а не зміна місцезнаходження. Однак ЛСВ *dance (to move in a quick and lively way usually because you are happy or excited* [299]) та його тропоніми (наприклад, *waltz* в одному з ЛСВ) зараховуємо до корпусу дієслів ППЛ.

Існування продуктивного механізму додавання прийменникового словосполучення зі значенням напрямку до дієслів, що не виражають зміни місцезнаходження, ускладнює виокремлення дієслів ППЛ. Так, дієслово *rustle* не виражає переміщення, якщо після нього не вживається словосполучення на позначення напрямку: *Her long dress rustled*. Однак речення *She rustled across the room* виражає піше переміщення.

Явища такого роду широко обговорювалися у конструкційній граматиці [198], згідно з якою конструкція є незалежною цілісною граматичною сутністю, здатною модифікувати системне значення лексичної одиниці. Радикальною альтернативою у цій теорії є практична відмова від поняття валентності. Семантика дієслова залежить від семантики його контексту, який утворюють його аргументи. З них у реченні формується конструкція, до якої адаптується дієслово, відповідним чином модифікуючи свою семантику.

Ми виокремили кілька груп дієслів, у яких значення просторового переміщення обумовлене синтаксично:

1. *Звуконаслідувальні дієслова (rumble, rattle, rustle, whistle* тощо) і *дієслова тілесних рухів (wriggle, wobble, gyrate)*, у яких значення переміщення реалізується за допомогою конструкції. Як зазначають А. Голдберг та Р. Джекендофф, звуконаслідувальні дієслова можуть виражати переміщення, лише якщо воно є причиною утворення звуку [198, с.540]. Наприклад, речення *The trolley rumbled through the tunnel* та *The bullet whistled past the house* позначають переміщення (гуркіт є результатом переміщення вагону, свист є наслідком переміщення кулі). Однак приклад *Bill whistled past the house* є аномальним, оскільки свист Біла не відбувається унаслідок його переміщення, а є окремою дією, що відбувається з ініціативи суб'єкта одночасно з його переміщенням.

Одночасність двох дій, між якими не існує причинно-наслідкового зв'язку, виражається у так-званій конструкції шляху (*the way-construction*), якщо вони позначають неперехідність, повторюваність і неграничність дії [196, с.202]. При цьому конструкція об'єктивує самостійне переміщення, а її предикат – спосіб дії, що відбувається одночасно з переміщенням: *Bill whistled his way past the house* [198, с.541].

Конструкція шляху має ще одне значення – самостійне спрямоване переміщення, що супроводжується долаттям перешкод на шляху; її предикат, який характеризується повторюваністю і неграничністю, експлікує засіб реалізації дії, позначеної конструкцією: *Pauletta pushed/elbowed her way through the crowd* [196, с.212-214], *James joked his way into the meeting* [219, с.545].

2. Дієслова *поспіху* і *зволікання* (*hurry, rush, dawdle, loiter* тощо) становлять інший дискусійний випадок. Хоча Б. Левін класифікує їх як дієслова способу переміщення [235, с.271], на нашу думку, вони полісемантичні. Наприклад, у реченні *Maggie hurried* значення дієслова може інтерпретуватися як «діяти швидко» і як «рухатися або переміщуватися швидко». Дієслова цієї групи можуть вживатися у складі конструкції зі значенням напрямку: *The weather had tempted them to loiter along the banks of the Cherwell* [302]; *Mary rushed through the park* [235, с.271]. Отже, *loiter* в одному із ЛСВ включаємо до корпусу дієслів ППЛ.

Здійснений аналіз дає підстави наголосити на продуктивності застосування компонентного аналізу, тесту на логічне слідування та теоретичних положень конструкційної граматики для формування корпусу лексичних одиниць певного тематичного класу.

2.4. Алгоритм лінгвокогнітивного моделювання семантики дієслів просторового переміщення людини

Модель – це теоретична абстрактна схема основних рис складного структурованого явища. *Моделювання* розглядаємо як сукупність способів ідеалізації й абстрагування, аналізу й синтезу мисленнєвої формалізованої

репрезентації об'єктів дослідження явищ, ознак, процесів, зв'язків з метою установлення закономірностей їхнього існування й функціонування [109, с.81].

2.4.1. Концептуальна семантика дієслів переміщення людини.

Перший етап дослідження полягає у реконструкції концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION, яка слугує поняттєвим підґрунтям дієслів ППЛ.

На першому кроці виокремлюємо конститутивні ознаки ППЛ на основі відповідного логічного поняття (див. підрозділ 2.3). *На другому кроці* формуємо корпус дієслів ППЛ шляхом використання процедури компонентного аналізу словникових статей з лексикографічних джерел різних типів [298-307]. За одиницю аналізу прийнято лексико-семантичний варіант (ЛСВ) – дієслово в одному з його лексичних значень, які зафіксовані у тлумачних словниках і становлять смислову структуру багатозначного слова. Критерії виокремлення дієслів ППЛ описано у підрозділі 2.3.

На третьому кроці здійснюємо компонентний аналіз виокремлених дієслів ППЛ. Семи, виявлені шляхом компонентного аналізу, узагальнюємо і групуємо шляхом когнітивної інтерпретації, у результаті чого виводимо концептуальні ознаки ППЛ. Оскільки вони належать до різних рівнів, виникає необхідність у термінологічному розмежуванні. Так, ми застосовуємо терміни «поняттєва сфера» (весь аналізований інформаційний простір), «домен» (інформаційний простір у межах поняттєвої сфери), «парцела» (інформаційний простір у межах домена), «концепт» (конституент парцели, представлений мережею ознак, співвідносних із семами дієслів ППЛ). За наявності більшої кількості рівнів ієрархії виокремлюємо «субдомени», «субпарцели» тощо.

У якості ілюстрації структури поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION розгляньмо, які її елементи активуються концептом TRUDGE. Під час виконання компонентного аналізу ми застосовуємо метод узагальнення словникових дефініцій [138, с.10]. Наведемо узагальнену дефініцію дієслова *trudge*, сформульовану на основі даних кількох словників [298; 299; 302]: *to trudge – (of a person) to walk (i.e. to move along by lifting and setting down each foot in turn,*

never having both feet off the ground at once) slowly and with heavy steps, typically because of exhaustion or harsh conditions, especially because you are unhappy, especially over a difficult surface or while carrying something heavy. У результаті когнітивної інтерпретації сем виділяємо такі інформаційні сфери:

1) Домен CHANGE IN LOCATION (сема “move along”).

2) Домен HUMAN (семи “of a person”, “you”). Домен HUMAN містить субдомен STIMULUS, який структурується двома еквонімічними видовими парцелами (EXTERNAL CAUSE та INTERNAL CAUSE). Ідентифікаційний фрейм – схема класифікації: ID-ідентифікатив (EXTERNAL CAUSE / INTERNAL CAUSE) є CL-класифікатор (STIMULUS).

Парцела EXTERNAL CAUSE містить субпарцели BURDEN (сема “carrying something heavy”) та UNFAVOURABLE ENVIRONMENT (семи “because of harsh conditions”, “over a difficult surface”). Парцела INTERNAL CAUSE містить субпарцели FATIGUE (сема “because of exhaustion”) та SADNESS (сема “because you are unhappy”). Парцели EXTERNAL CAUSE та INTERNAL CAUSE пов'язані з відповідними субпарцелами схемами класифікації ідентифікаційного фрейму, наприклад: ID-ідентифікатив (BURDEN) є CL-класифікатор (EXTERNAL CAUSE).

3) Домен MEDIUM OF LOCOMOTION містить субдомен HARD SURFACE (сема “allowing each foot to touch the ground”). Домен MEDIUM OF LOCOMOTION пов'язаний із субдоменом HARD SURFACE схемою класифікації ідентифікаційного фрейму: ID-ідентифікатив (HARD SURFACE) є CL-класифікатор (MEDIUM OF LOCOMOTION).

4) Домен MEANS OF SELF-PROPULSION містить субдомен LEGS, у якому є парцела FEET (семи “by lifting and setting down each foot in turn”). Домен MEANS OF SELF-PROPULSION пов'язаний із субдоменом LEGS пропозицією ідентифікаційного фрейму (схема класифікації): ID-ідентифікатив (LEGS) є CL-класифікатор (MEANS OF SELF-PROPULSION). Субдомен LEGS співвідноситься з парцелою FEET за допомогою схеми партитивності посесивного фрейму: WH-ціле (LEGS) має PR-частину (FEET).

5) Домен MANNER OF LOCOMOTION містить субдомен LEG MOVEMENTS, у якому є парцела FOOT CONTACT (сема “with heavy steps”). Домен MANNER OF LOCOMOTION пов'язаний із субдоменом LEG MOVEMENTS схемою інклюзивності посесивного фрейму: CR-контейнер (MANNER OF LOCOMOTION) має СТ-вміст (LEG MOVEMENTS). Парцела FOOT CONTACT структурується квалітативною схемою предметного фрейму: FOOT CONTACT є ТАКИЙ-якість (HEAVY).

Субдомен LEG MOVEMENTS – парцела STRIDE – субпарцела INITIAL STANCE та субпарцела ONE FOOT (сема “by lifting each foot in turn”) / парцела FINAL STANCE та субпарцела THE OTHER FOOT (сема “by setting down each foot in turn”).

Дієслово *trudge* позначає вид ходьби, для якої характерним є постійне збереження опори на одну або обидві кінцівки, що означає відсутність фази польоту (сема “never having both feet off the ground at once”).

Таким чином, внутрішня мережа парцели STRIDE впорядковується двома схемами партитивності посесивного фрейму: WH-ціле (STRIDE) має PR-частину (INITIAL STANCE / FINAL STANCE). Субпарцели INITIAL STANCE / FINAL STANCE пов'язані з відповідними субпарцелями схемами каузації акціонального фрейму: CR-каузатор (ONE FOOT) *робить* FT-фактив (INITIAL STANCE); CR-каузатор (THE OTHER FOOT) *робить* FT-фактив (FINAL STANCE).

Домен MANNER OF LOCOMOTION пов'язаний із субдоменом SPEED (сема “slowly”) схемою інклюзивності посесивного фрейму: CR-контейнер (MANNER OF LOCOMOTION) має СТ-вміст (SPEED). Субдомен SPEED впорядковується квалітативною схемою предметного фрейму: SPEED є ТАКИЙ-якість (SLOW).

Згідно з прийнятою у роботі концепцією, концептуальна модель поняттєвої сфери розглядається як широкий контекст, у якому міститься уся інформація, що асоціюється зі значенням лексичної одиниці. Однак значення слова в окремому контексті активує лише фрагмент концептуальної моделі – когнітивну модель, у якій акцентується увагу на певних ознаках, у той час, як інші ознаки відходять на задній план або залишаються імплікованими.

Таким чином, значення дієслова *trudge* активує концептуальну модель поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION, представлену мережею з 24

інформаційних сфер різного рівня. В окремих контекстах вживання дієслово *trudge* активуватиме когнітивну модель – модифіковану концептуальну модель, у якій у фокусі уваги перебуватимуть ознаки ППЛ, які видаються найбільш релевантними для певної комунікативної ситуації.

2.4.2. Комбінаторна семантика дієслів переміщення людини. *На другому етапі дослідження* проводимо аналіз взаємозалежності семантичних і синтаксичних характеристик дієслів ППЛ. Матеріалом дослідження слугують синтаксичні конструкції з дієсловами ППЛ, відібрані із синтагматичного тезаурусу FrameNet.

Змістом *першого кроку* є дефініційний аналіз дієслів ППЛ з метою виявлення у їх структурі аргументів, які не виражені синтаксично й не пов’язані із експліцитними синтаксичними актантами більшості дієслів ППЛ.

Наприклад, як засвідчує дефініція, семантична структура дієслова *stride* містить сему “foot” (*stride – to walk with long, decisive steps* [302]), яку можливо виявити на основі застосування методу ступеневої ідентифікації [71] до *walk* з дефініції дієслова *stride* (*walk – to move at a regular pace by lifting and setting down each foot in turn, never having both feet off the ground at once* [302]).

На другому кроці здійснюємо порівняльний аналіз інкорпорованих сем та способів їх експлікації у синтаксичних конструкціях з дієсловами ППЛ. Щодо дієслова *stride*, експлікація інкорпорованої семи “feet” можлива за умови вживання модифікатора “bare”, а також заміни інкорпорованої семантичної ролі MEANS на поверхневу семантичну роль SELF-MOVER: *Above her, in Richard's bedroom, she could hear the slow deliberate footsteps **striding** heavily back and forth across the floor* [308].

На основі запропонованого аналізу описуємо способи експлікації інкорпорованих аргументів у синтаксичних конструкціях з дієсловами ППЛ з метою виявлення системних кореляційних зв’язків між концептуальними, семантичними і синтаксичними ознаками досліджуваних одиниць. На цьому етапі застосовуємо *методи конwersаційного та прагматичного аналізу* для

виявлення стратегій мовця, що реалізуються за допомогою обраних ним способів експлікації інкорпорованих сем дієслів ППЛ.

2.4.3. Метафорична семантика дієслів переміщення людини. *На третьому етапі дослідження* здійснюємо реконструкцію когнітивних (метафоричних) моделей HUMAN LOCOMOTION. Одиницями аналізу слугують 2836 текстових фрагментів, що включають дієслова ППЛ у метафоризованому значенні у складі конструкцій, відібраних з часописів «The Economist» і «The New York Times» за 2010-2014 роки. Ілюстративний матеріал обмежується суспільно-політичною тематикою, що висвітлюється в інформаційних та аналітичних статтях, а також коментарях читачів, опублікованих у блогах. Вибір часописів у якості джерел ілюстративного матеріалу здійснювався за такими критеріями:

1) *Репрезентативність політичної тематики.* Вибір сфери політики зумовлений тим, що діяльність політиків значною мірою впливає на якість життя, соціальну захищеність та фізичну безпеку кожного члена суспільства, незалежно від професійної діяльності, соціального статусу, етнічної приналежності та ідеології індивідів, тому різноманітні характеристики людини (швидкість переміщення, моторика рухів, постава, фізичний та емоційний стан, вік тощо) легко переносяться у сферу суспільно-політичних явищ.

2) *Глобальна орієнтованість видання.* Охоплення читацької аудиторії у глобальному вимірі свідчить про необмеженість політичних тем, що висвітлюються у виданні. Ілюстративний матеріал, відібраний з таких видань, міститиме багатоманітний спектр метафор, утворених на основі асоціацій із суспільно-політичним життям у всіх його виявах.

3) *Стильове розмаїття текстів.* Урахування не лише літературного, а й розмовно-побутового стилів британського та американського варіантів англійської мови забезпечить адекватну репрезентацію мовних засобів у реальних ситуаціях спілкування.

Вибір британського журналу «The Economist» та американської газети «The New York Times» у якості джерел корпусу матеріалу дослідження пояснюється їхньою відповідністю розробленим критеріям. Ці часописи є незалежними, авторитетними інформативно-аналітичними виданнями, що орієнтуються на запити світової аудиторії. Так, незважаючи на назву, журнал «The Economist» не обмежується економічною тематикою – основна увага у ньому приділяється світовим новинам, політиці та бізнесу. Стилiстична особливiсть цих часописiв полягає в одночаснiй орієнтації на мовний стандарт та експресією, що виявляється у точності формулювань та стриманій іронії.

У процесі створення корпусу даних поєднуємо методики цілеспрямованої та суцільної фіксації. Остання виявляється необхідною передусім для виявлення типів метафори, що використовується у сучасних засобах масової інформації, а також для визначення рекурентності та продуктивності різноманітних метафоричних моделей. Разом з тим досвід показав, що з метою дослідження конкретних метафоричних моделей доцільно застосовувати цілеспрямовану фіксацію, оскільки окремі метафоричні слововживання є настільки поширеними, що можуть бути проаналізовані на матеріалі обмеженого за обсягом корпусу даних, а для виявлення специфіки інших, менш рекурентних, метафоричних слововживань необхідно аналізувати значно більший корпус текстів.

На основі отриманих даних було проведено аналіз дистрибуції дієслів ППЛ та їхнього контексту. Досліджуваний матеріал засвідчує, що узгодження дієслів ППЛ зі своїми актантами відбувається у складі конструкцій різних типів:

1) непередикативних:

- дієприслівникових: *Over the weekend, the Dutch government was left tottering after failing to gain a majority in support of austerity measures, and demonstrators ...* (The Economist. Hollande and Sarkozy Head to Runoff in French Race., April 22, 2012) [309].

- герундіальних: *Tanzania is not alone in limping along with out-of-date and unsuitable laws* (The New York Times. African energy: Eastern El Dorado? April 6, 2012) [310].
- інфінітивних: *After seeming to totter, Zimbabwe's president now looks determined to hang on by hook or by crook* (The Economist. Zimbabwe African National Union Patriotic Front. February 17, 2010) [309].
- дієприкметникових: *The election, in other words, is a race between limping candidates. Both men have many admirable qualities, to be sure* (The Economist. Overview: The choice. October 5, 2012) [309].

2) предикативних: *This will not be easy: one Sunni party, the Iraqi Islamic party, has already marched out of the interim government in protest* (The Economist. America in Iraq: After Fallujah. November 10, 2004) [309].

Згідно прийнятою у роботі концепцією, концептуальна модель HUMAN LOCOMOTION перетворюється на когнітивну у результаті застосування когнітивної операції проміантності до певних фрагментів концептуальної моделі.

Цей етап дослідження поділено на три кроки. Змістом *першого кроку* є ідентифікація та систематизація поняттєвих сфер референтів та корелятивів субстантивної метафори у складі дієслівної метафори. Відповідні референтні та корелятивні поняттєві сфери впорядковуються тематично за допомогою пропозиційних схем базисних фреймів.

Наприклад, концептуальний референт на позначення суб'єктів політичної діяльності (POLITICAL ENTITIES) виокремлено на основі, зокрема, таких текстових фрагментів:

Bonus: without Brazil as a puppet, maybe there's finally some hope that Argentina will tiptoe out of its own dark and isolated shadow world ... (The Economist. Emerging markets: The submerging economies August 11, 2013) [309].

We really are going to sleepwalk into serfdom and slavery at the hands of those who now control the levers of power (The Economist. Emerging markets: The submerging economies July 18, 2013) [309].

Polls show the New Democrats leaping over the Liberals, which could dash the hopes of the Conservative prime minister to gain a majority... (The New York Times. Canada's Third Party Gains Traction. May 1, 2011) [310].

На другому кроці експліцитно виражені семантичні ролі, співвідносні з референтом метафори, переосмислюються на основі асоціацій з ознаками імплікованих семантичних ролей, співвідносних з корелятом метафори. У результаті утворюється субстантивна метафора, яка імплікує прототипового носія ознаки, вираженої дієсловом ППЛ у його вихідному значенні. Ця ознака є спільним семантичним компонентом, що об'єднує вихідне і метафоризоване значення.

Третім кроком є виведення імпліцитних ознак, що асоціюються з власне переміщенням, його результатом чи носієм. Сукупність цих ознак складає основу метафоричного значення дієслова ППЛ.

Цей етап дослідження відзначається використанням синтезу методів з метою виведення імпліцитного смислу метафоризованих дієслів ППЛ. Методологічною основою слугує когнітивно-прагматичний напрямок дослідження, який синтезує методи лінгвокогнітології та прагмалінгвістики. Такий підхід дає можливість визначити характер взаємодії інтенцій автора, мови і мислення. Зокрема, використовується метод *контекстуально-ситуативного аналізу*, методи *конверсаційного* та *прагматичного аналізу*.

У якості загальної стратегії залучається *індуктивний метод* аналізу текстового матеріалу: з корпусу текстових фрагментів вибиралися метафоричні номінації з дієсловами ППЛ, що репрезентують політичні події; у результаті ідентифікації концептуальних корелятів і референтів виводимо та систематизуємо концептуальні метафори.

Побудова ієрархічних таксономій передбачає множинність вибору того, що буде залишено на задньому плані, а що висунуте на передній план у якості більш значущого поняттєвого фокуса. Р. Ленекер описує кілька етапів виділення більш важливої інформації у семантиці мовної одиниці.

На першому етапі застосовується фокусування, яке складається з двох операцій: 1) визначення максимального та безпосереднього охоплення; 2) розташування безпосереднього охоплення на передньому плані поняттєвої категорії, а максимального охоплення – на задньому плані.

На другому етапі до тієї інформації, яка розташована на передньому плані, застосовується операція промінантності. Це також відбувається у два кроки: 1) профілювання більш значущої інформації; 2) виділення більш важливого змісту шляхом поділу профільованої інформації на траєктор та орієнтир [299, с. 70].

Проілюструємо, як ці операції можливо застосувати у нашому дослідженні для побудови когнітивних метафоричних моделей HUMAN LOCOMOTION, об'єктивованих дієсловами ППЛ. Наприклад, у наведеному нижче фрагменті дискурсу дієслово *stagger* актуалізує концептуальну метафору WAR IS A TIRED PERSON:

*The expanded kidnapping wave occurred as the war in Syria **staggered** on, with battles in Aleppo and dozens of bodies found in a landfill outside the Syrian capital, Damascus, according to activists — and it suggested that the threat of regional chaos was increasing. Lebanon has long been a country where international rivalries play out, and Lebanese security officials said Thursday that Syria's 17-month-old conflict had pushed Beirut and the border regions closer to civil strife. "It's a very critical moment," said one senior security official who spoke on the condition of anonymity because of the heightened tensions. (The New York Times. In Lebanon, Sunnis threaten Shiites as kidnappings of Syrians rise. August 17, 2012) [310].*

Носієм типової ознаки *stagger* є втомлена або хвора людина, яка переміщується пішки. Унаслідок порушення семантичної валентності дієслова *stagger* ознака “переміщення пішки” нейтралізується. Натомість когнітивна операція промінантності застосовується до домена STIMULUS (субдомен INTERNAL CAUSE, парцели FATIGUE, SADNESS). У когнітивній моделі семантики *stagger* більш висвітленою стає ознака “втома”, яка імплікує довгу тривалість

певної дії як причину фізичного виснаження. Переходячи в іншу предметну сферу, ця ознака переосмислюється як зтяжний процес, мотиваційним контекстом для чого слугують такі фрагменти тексту: *Lebanon has long been a country where international rivalries play out; Syria's 17-month-old conflict*. Як результат, утворюється метафоричне значення дієслова *stagger on* – *зтягнутися, тривати надто довго*.

Як допоміжні дослідницькі процедури використовуємо *кількісні підрахунки* з метою виявлення метафоричного потенціалу референтного і корелятивного доменів, який визначається за кількістю метафоричних виразів, співвіднесених з окремим конститuentом домена.

Висновки до розділу 2

1. Комплексна методика вивчення англійських дієслів ППЛ, викладена в цьому розділі, ґрунтується на загальних принципах та підходах, випрацюваних у межах сучасної антропоцентричної парадигми мовознавства, та забезпечила вибір інструментів дослідження.

Провідні положення когнітивної лінгвістики – єдність мови та мислення, трактування мовленнєвої сфери як складової діяльності людини у процесі світопізнання, аналіз комунікативної діяльності на основі внутрішніх ментальних процесів – складають загальнонаукове методологічне підґрунтя дисертації. Конкретнонауковим підґрунтям дослідження є когнітивно-семантичний підхід до вивчення мовної одиниці, зорієнтований на репрезентацію концептуального простору, репрезентованого мовленнєвою діяльністю, а також на побудову багаторівневої моделі структур знання, що об'єктивовані мовними одиницями.

2. У роботі випрацювано комплексну методику вивчення системної, комбінаторної і метафоричної семантики дієслів ППЛ шляхом побудови моделей двох типів – концептуальної та когнітивної.

Аналіз фактичного матеріалу спирається на лінгвістичний доробок традиційних і новітніх лінгвістичних парадигм, обраних з урахуванням поставлених завдань.

Методи дефініційного і компонентного аналізу надають можливість виокремити сутнісні ознаки ППЛ і виявити їх наявність у семантичній структурі досліджуваних дієслів. Логічні операції над обсягом понять використовуються для семантичної стратифікації дієслів. Виведення і систематизація концептуальних ознак ППЛ здійснюється у результаті когнітивної інтерпретації виокремлених сем. Положення конструкційної граматики надають можливість з'ясувати, що слугує об'єктиватором ППЛ – дієслово чи конструкція.

Концептуальне моделювання поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION здійснюється із застосуванням семантики лінгвальних мереж. Інструментарій теорії концептуальної метафори забезпечує виокремлення концептуальних референтів та корелятивів субстантивних метафор, що лежать у підґрунті дієслівних метафор з дієсловами ППЛ. Застосування методу контекстуального аналізу сприяє виявленню специфіки функціонування метафоризованих дієслів у висловленні. За допомогою методів конверсаційного та прагматичного аналізу виявляються стратегії мовця, що реалізуються за допомогою метафоризованих дієслів. Процедури кількісних підрахунків залучаються з метою систематизації матеріалу та об'єктивного опису сукупності характеристик.

3. Процедура реконструкції концептуальної моделі поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION із застосуванням семантики лінгвальних мереж містить кілька кроків: компонентний аналіз дефініцій лексем-номінантів логічного поняття HUMAN LOCOMOTION; когнітивна інтерпретація виокремлених сем з метою виведення концептуальних ознак логічного поняття; виокремлення корпусу дієслів ППЛ з тлумачних словників на основі конститутивних концептуальних ознак; компонентний аналіз сигніфікативного значення виокремлених дієслів ППЛ з метою укладання списку сем; когнітивна

інтерпретація сем; тематичне впорядкування концептуальних ознак за допомогою пропозиційних схем базисних фреймів; побудова мережевої концептуальної моделі.

4. Алгоритм реконструкції когнітивних (метафоричних) моделей передбачає перетворення мережевої концептуальної моделі поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION на когнітивну модель з метою подальшого аналізу лексичного значення дієслів ППЛ. На цьому етапі здійснюється добір метафоризованих дієслів ППЛ з медійних текстів на політичну тематику. На основі отриманих даних проводиться аналіз дистрибуції цих лексем та їх контексту; з'ясовується механізм метафоризації концептуальних ознак дієслів ППЛ; підраховується кількість концептуальних метафор, які утворюються шляхом проекції корелятивного домена на референтний простір.

5. Аналіз актуалізації фрагментів концептуальної моделі поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION на семантичному і синтаксичному рівнях включає низку кроків: добір конструкцій з дієсловами ППЛ із синтагматичного тезаурусу FrameNet; дефініційний аналіз дієслів ППЛ у виокремлених конструкціях; ідентифікація інкорпорованих сем у структурі дієслів ППЛ; порівняльний аналіз інкорпорованих сем та способів їх експлікації у синтаксичних конструкціях з дієсловами ППЛ.

Як результат, у роботі запропоновано інтегративний підхід до моделювання структур знання, що об'єктивуються дієсловами ППЛ на різних рівнях мови.

Зміст цього розділу розкрито у таких публікаціях автора [33; 37; 39].

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОНЯТТЄВОЇ СФЕРИ HUMAN LOCOMOTION

Вихідним положенням нашого дослідження є діалектична взаємодія концептуальних і когнітивних моделей, відносно яких характеризується значення мовної одиниці. Так, концептуальна модель HUMAN LOCOMOTION – упорядкована система, у якій міститься уся інформація, що асоціюється зі значенням дієслова ППЛ і має однакову значущість. Однак безпосередньо у значенні дієслова ППЛ об'єктивовано лише певні фрагменти концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION, які потрапляють у фокус уваги у результаті застосування когнітивної операції або операцій. Отже, базовою вихідною евристикою для нас служить положення про те, що в основі значення дієслова ППЛ лежить когнітивна модель як модифікація концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION.

У цьому розділі представлено процедуру реконструкції концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION, співвідносної з дієсловами ППЛ, а також здійснено порівняльний аналіз актуалізації фрагментів концептуальної моделі на семантичному і синтаксичному рівнях.

Відправною точкою дослідження є ідентифікація структур знання, що становлять підгрунття організації концептуальної моделі, а також встановлення зв'язків між ними. Реалізації цього завдання присвячено перший підрозділ роботи.

3.1. HUMAN LOCOMOTION як логічне поняття

Згідно з прийнятою у роботі концепцією (підрозділ 2.3.), логічне поняття, яке відображається у словникових дефініціях його номінантів, виникає на основі осмислення суттєвих характеристик предмета, поняття або явища як цілісної сутності. З огляду на це у якості номінантів логічного поняття HUMAN LOCOMOTION ми обираємо відповідні терміни кінезіології і біомеханіки людини

– наук, що вивчають рухові можливості і рухову діяльність людини. Так, в україномовних працях ППЛ називається *локомоцією* і тлумачиться як “один із різновидів рухових функцій, який супроводжується переміщенням тіла у просторі” [295, с.109]. В англomовних працях ППЛ традиційно позначається терміном *human locomotion* [208, с.468; 211, с.97; 287, с.262]. Однак деякі дослідники не послуговуються спеціальним терміном на позначення ППЛ, а вживають формулювання *human movement* або *human motion*, які охоплюють рухову діяльність людини в усіх її виявах [206, с.30; 208, с.6]. Хоча терміни *motion* та *movement* використовуються на позначення просторового переміщення [214; 235; 237; 249; 271], ми не розглядаємо їх у якості синонімів *locomotion*, оскільки вони також стосуються руху [228, с.275; 250, с.528; 288, с.97].

Отже, вихідною одиницею аналізу обираємо термін-словосполучення *human locomotion*, у якому значення опорного компонента *locomotion* конкретизується модифікатором *human*. Оскільки у складі цього терміну компонент *locomotion* виражає родове поняття, до аналізу залучаємо його синоніми та похідні, вибрані зі словників та енциклопедій [295; 298-308], праць з лінгвістики [184, с.217; 250, с.528; 231, с.167; 234, с.139; 235, с.15; 236, с.18; 278, с.35], кінезіології та біомеханіки людини [207, с.468; 287, с.262]. Вибір синонімічних термінів здійснюємо на основі визначення поняття просторового переміщення, яке застосовується у нашому дослідженні (див. підрозділ 1.2.). Наведемо дефініції обраних термінів:

Human locomotion: *all forms of self-propelled transportation of the human body with or without the use of equipment* [287, с.262].

Locomotion *is the act of moving from place to place by means of one's own mechanisms or power. Locomotion in human beings is the result of the action of the body levers propelling the body. Ordinarily the propulsion is provided by the lower extremities, but it is occasionally provided by all four extremities, as in creeping, or by the upper extremities alone, as in walking on the hands or in suspension. It may involve the use of wheels, blades, skis, or other equipment attached to the feet, or it*

may involve a vehicle such as a bicycle or wheelchair, or a small craft such as a boat, canoe, or surfboard propelled by means of the arms or legs, with or without the use of a propelling implement such as oars, paddles, or poles. Locomotion may be on the ground or in the water but, at the present writing, not in the air without support [207, c.468].

Locomotion: 1) *the act of moving from place to place; the ability to move from place to place* [307]; 2) *the ability to move and the act of moving from one place to another* [299]; 3) *any of a variety of movements among animals that results in progression from one place to another* [301]; 4) *the movement of an organism from one place to another by the action of appendages such as flagella, limbs, or wings* [307, c.365]; 5) *an act or the power of moving from place to place* [305]; 6) *the ability to move around* [304].

Self-motion: *“Self-motion most prototypically involves individuals moving under their own power by means of their bodies”* [308].

Spatial motion: *“a change through time in the location of some entity”* [231, c.167].

Translational motion: 1) *“In translational motion, an object’s basic location shifts from one point to another in space”* [278, c.35]; 2) *“motion in which the location of the Figure changes within the time under consideration”* [278, c.25].

Locomote: 1) *to move from one place to another* [299; 302; 306; 307]; 2) *to move about* [305]; 3) *to move about, especially under one’s own power* [300].

Travel: 1) *go from one place to another* [299; 300; 302; 304]; 2) *move from one place to another* [305]. Принагідно зауважимо, що ми розглядаємо лише значення дієслова *travel* із семою зміни місцезнаходження.

Здійснюємо компонентний аналіз дефініцій лексем-номінантів логічного поняття. З дефініцій виділяємо окремі семи; близькі за змістом семи узагальнюємо та інтерпретуємо як єдину концептуальну ознаку. Таким чином, логічне поняття HUMAN LOCOMOTION містить такі ознаки, виведені шляхом узагальнення сем різного рівня:

1) **Концептуальна ознака CHANGE IN LOCATION**, виділена на основі *інтегральних сем* “transportation”, “moving from place to place”; “continuous change of an object’s average position”, “a change ... in the location of ...”, “to move from one place to another”, “location shifts from one point to another in space”, “progression from one place to another”, “the location of the Figure changes”, “to move around”.

2) **Концептуальна ознака MEANS OF SELF-PROPULSION**, виведена на основі сем різного рівня:

- *Інтегральних сем*, які узагальнено відображають самостійність переміщення, наприклад “by means of one's own mechanisms or power”, “by means of their bodies”, “the power of moving from place to place”, “moving under their own power”, “the ability to move around”, “body levers propelling the body”, “by the action of appendages”.
- *Диференційних сем*, які уточнюють засоби самостійного переміщення, зокрема “ordinarily ...by the lower extremities”, “occasionally ... by all four extremities”, “or by the upper extremities alone“, “by means of the arms or legs“.
- *Диз’юнктивних сем*, які фіксують дві групи засобів самостійного переміщення людини (за допомогою кінцівок або механічних перетворювачів м’язової сили кінцівок, наприклад веслування, педалювання тощо): “with or without the use of equipment”, “with or without the use of a propelling implement”.
- “it may involve ... equipment attached to the feet...or it may involve a vehicle... or a small craft”.

3) **Концептуальна ознака PERSON**, виведена на основі *вторинносигніфікативної семи* “human”, доповнює значення іменників у фрагментах дефініцій “in human beings”, “human locomotion”, “of the human body”.

Ознаки логічного поняття HUMAN LOCOMOTION є конститутивними, тобто характеризують його як цілісну сутність і тому слугуватимуть підґрунтям для

розробки критеріїв виокремлення дієслів ППЛ. При цьому концептуальна ознака CHANGE IN LOCATION є категоризувальною: на основі неї дієслова ППЛ відносяться до більш широкого класу дієслів просторового переміщення. Концептуальна ознака MEANS OF SELF-PROPULSION відокремлює дієслова ППЛ від дієслів каузованого переміщення. Концептуальна ознака PERSON обмежує сферу віднесеності денотата дієслова (носія переміщення) до

Отже, *просторове переміщення людини* визначаємо як послідовну зміну місцезнаходження (концептуальна ознака CHANGE IN LOCATION) людини (концептуальна ознака PERSON) внаслідок застосування власної м'язової сили або технічних засобів, що переміщуються за допомогою м'язової сили (концептуальна ознака MEANS OF SELF-PROPULSION).

3.2. Корпус дієслів просторового переміщення людини

Емпірична база дослідження формувалася шляхом використання процедури компонентного аналізу словникових статей з лексикографічних джерел різних типів. За одиницю аналізу прийнято ЛСВ – дієслівну одиницю в одному з її самостійних лексичних значень, які зафіксовані у тлумачних словниках і в сукупності становлять смислову структуру багатозначного слова.

В основу виокремлення дієслів ППЛ покладено конститутивні ознаки відповідного логічного поняття, які експлікуються у словникових дефініціях за допомогою слів-ідентифікаторів, докладний опис яких наведено нижче.

1) **Концептуальна ознака CHANGE IN LOCATION.** У словникових дефініціях дієслів ця ознака представляється за допомогою слів-ідентифікаторів, що вживаються у дефініціях терміна *human locomotion*, синонімічних термінів *spatial motion*, *self-motion*, *translational motion*, іменника *locomotion*, дієслова *to locomote* і його синонімів *to travel*, *to propel oneself*. Ці слова-ідентифікатори наведено у підрозділі 3.1.

Окрім того, дефініції дієслова можуть містити опосередковану вказівку на зміну місцезнаходження за допомогою гіпонімів вищенаведених слів-ідентифікаторів. Наприклад, *to punt – to travel in a punt* [302]. Наявність

семантичних зв'язків між ідентифікатором ознаки зміни місцезнаходження *to travel* та дієсловом *punt* встановлюємо за допомогою методу ступеневої ідентифікації [71]. Процедура виявлення семи зміни місцезнаходження у структурі дієслова застосовується до моменту взаємної ідентифікації. Отже, далі здійснюємо дефініційний аналіз ідентифікатора *to travel – to move or go from one place to another* [299]. На цьому етапі відбулася взаємна ідентифікація: у словникових тлумаченнях *travel* наявна сема "from one place to another", яка слугує ідентифікатором концептуальної ознаки CHANGE IN LOCATION.

2) **Концептуальна ознака MEANS OF SELF-PROPULSION** (засоби самостійного переміщення) представляється у дефініціях різноманітними семами на позначення кінцівок людини, спорядження, технічних засобів, які переміщуються за допомогою її м'язової сили. Ця ознака не включає транспортні засоби, які приводяться в рух двигуном або м'язовою силою тварини.

3) **Концептуальна ознака PERSON** представляє людину як суб'єкт переміщення. У структурі дієслова ця інформація становить особливу частину значення, яку називають вторинносигніфікативним компонентом [131] або прив'язувальною семою [99, с.120]. Дієслова належать до ознакових слів, які не мають власного денотату; вони описують денотат, представлений означуваним ним предметним словом (на додаток до опису, який міститься у власне предметному слові) [99, с.123]. Наприклад, у наступній дефініції дієслова вторинносигніфікативний компонент представлено як обмеження сфери віднесеності денотата (носій переміщення, співвідносний з цим дієсловом – це людина або тварина, яка має короткі ноги і повне тіло): *to waddle - walk with short, quick steps, swinging slightly from side to side. A person or animal that waddles usually has short legs and a fat body* [302].

Іншим способом представлення інформації про людину як носія переміщення слугує наявність у дефініції дієслова слів-ідентифікаторів "you", "someone", "one", а також характеристик, які можуть стосуватися лише людини, наприклад "while drunk": *to reel – to walk in a staggering or lurching manner,*

especially while drunk [302]; *if someone reels, they move about in an unsteady way as if they are going to fall* [299].

Інвентаризація лексичних угруповань здійснюється через перелік усіх лексем, що мають зв'язок зі лексемами-ідентифікаторами. Спочатку виокремлюємо прототипові дієслова ППЛ (*climb, crawl, jump, run, swim, walk, dance*), які містять конститутивні концептуальні ознаки лексем-номінантів логічного поняття HUMAN LOCOMOTION.

З метою виокремлення тропонімів прототипових дієслів ППЛ застосовуємо тест на тропонімію [215] як особливий випадок відношень логічного слідування між дієсловами, що існує за умов темпорального співіснування двох дій. Тропонімічні відношення представлено формулою *to V1 is to V2 in some particular manner* (робити V1 – це робити V2 особливим способом) [215, с.47].

Отже, до тропонімів дієслова ППЛ **walk** належать *amble, ambulate, ankle, back, backpack, barge, brush past, brank, bum, bundle, cakewalk, cavalcade, circumambulate, claudicate, clog, clomp, clump, crampon, creep, crutch, dawdle, dodder, dogtrot, double back, drift, edge, falter, file, flounce, foot it, footslog, ford, gallivant, galumph, gimp, goose-step, grope, hike, hobble, jaywalk, limp, loiter, loll, lollop, lollygag, lope, lumber, lurch, march (ЛСВ 1), march (ЛСВ 2), march (ЛСВ 3), meander, mince, mooch, moonwalk, mosey, mouse, nance/nancy, nip, noctambulate, pace, pad (ЛСВ 1), pad (ЛСВ 2), paddle (ЛСВ 3), paddle (ЛСВ 4), parade, pat, patten, pedestrianate, perambulate, peregrinate, pirouette, plod, pound, power walk, prance, process, promenade, prow, pussyfoot, putter, quickstep, race walk, ramble, range, reel, roam, rove, sashay, saunter, scamper, schlep, scuff, scuffle, scurry, scuttle, shamble, shuffle, sidestep, sidle, skedaddle, skitter, sleepwalk, slink, slip, slipper, slither (ЛСВ 2), slog, slop, slosh, slouch, sneak, snudge, somnambulate, speedwalk, squelch, stagger, stalk, stamp, step, stomp (ЛСВ1), storm, straggle, stream, streak (ЛСВ1), stride (ЛСВ1), stride (ЛСВ 2), stride (ЛСВ 3), stroll, strut, stumble, stump, swagger, swarm, swing, tack, teeter, tiptoe, tittup, toddle, tool, tootle, totter, trail, traipse, tramp (ЛСВ 1), tramp (ЛСВ 2), trample, traverse, tread, trek,*

trail, trip, tromp, troop (ЛСВ 1), troop (ЛСВ 2), trot, truck, trudge, vagabond, waddle, wade, wander.

Тропоніми дієслова ППЛ **climb**: *boulder, builder, clamber, mountaineer, rock climb, rope, scale, scramble, shimmy, shin, shinny, skin, solo climb.*

Тропоніми дієслова ППЛ **crawl**: *creep, crabwalk, grovel, scrabble, slither (ЛСВ 1)*

Тропоніми дієслова ППЛ **jump**: *belly-flop, cavort, caper, dive (ЛСВ 1), frisk, frolic, hop, hurdle, leap, leapfrog, pirouette, plunge, pronk, skip (ЛСВ 1), spring, vault.*

Тропоніми дієслова ППЛ **run**: *bolt, bound, clip, dart, dash, fadge, flee, gallop, gambol, hare, hoof, hotfoot, jog, jogtrot, marathon, outrun, pelt, plog, pound, rabbit, skedaddle, skip (ЛСВ 2), sprint (ЛСВ 1), stampede, streak (ЛСВ 2), steeplechase, tear, thunder, trip, trot.*

Тропоніми дієслова ППЛ **swim**: *backstroke, bathe, breaststroke, butterfly, crawl, dive (ЛСВ 2), dog-paddle, fin, front-crawl, medley, paddle (ЛСВ 2), skin-dive, skinny-dip, snorkel.*

Тропоніми дієслова ППЛ **dance**: *cakewalk, waltz, stomp (ЛСВ2), tapdance.*

Виявлення значення ППЛ у дієслів, дефініції яких не містять спільного гіпероніма, який би слугував прототиповим дієсловом, становить труднощі. Йдеться про дієслова-конверсиви, утворені від іменників на позначення видів спортивної діяльності за допомогою знаряддя [306, с.912]. Їх ідентифікація здійснюється на основі тесту на наявність відношень логічного слідування між пропозиціями *Someone is V-ing* та *Someone is propelling themselves* (де *V-ing* є дієсловом ППЛ, що тестується). Так, з пропозиції *He is snowshoeing* слідує *He is propelling himself*.

У результаті виокремлюємо такі дієслова ППЛ: *abseil, rappel, backcountry ski, off-piste ski, backpedal, bicycle, bike, canoe, catamaran, coracle, cycle, dinghy, dory, dugout, edge, freeride, galley, gondola, kayak, longboat, oar, paddle (ЛСВ 1), paddleboard, paddle boat, pedal boat, pedalo, pedal, pole-vault, pram, punt, pushbike, quad (ЛСВ1), quad (ЛСВ2), quadricycle / quadracycle, raft, rollerblade,*

roller skate, rove, row, scooter, scull (ЛСВ1), scull (ЛСВ2), scuba-dive, shin, skate, skateboard, ski, skiff, slalom (ЛСВ1), slalom (ЛСВ2), snowshoe, stilt walk, surf, surfboat, tricycle (ЛСВ1), tricycle (ЛСВ2), trundle, unicycle, wherry, velocipede, barge-pole, ice pick, in-line skate, wedeln, wheelchair, brachiate, cartwheel, spacewalk, scorch, scramble (ЛСВ2), soft-shoe, sprint (ЛСВ2), steeplechase, swan, sweep, tap, thread, throng, tip, tippy toe, toil, wend.

Здійснюємо компонентний аналіз виокремлених дієслів ППЛ. Семи, виявлені шляхом копонентного аналізу, співвідносимо з концептуальними ознаками шляхом когнітивної інтерпретації. Як свідчить компонентний аналіз, окрім ядерних сем, дієслова ППЛ також містять інші семи, які позначають спосіб переміщення (наприклад, довжину та інтенсивність кроку), у результаті чого виводимо концептуальну ознаку MANNER OF LOCOMOTION). Семи, що містять додаткову інформацію про носія переміщення (вік людини, емоційний стан, причину переміщення) співвідносимо з концептуальною ознакою PERSON.

Таким чином, виокремлюємо конституенти поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION – CHANGE IN LOCATION, PERSON, MEDIUM OF LOCOMOTION, MEANS OF SELF-PROPULSION, MANNER OF LOCOMOTION. З огляду на наявність великої кількості рівнів ієрархії концептуальних ознак виникає необхідність у термінологічному розмежуванні. Отже, ми застосовуємо терміни «поняттєва сфера», «домен», «субдомен», «парцела», «субпарцела», «концепт».

Нижче подано аналіз структури доменів CHANGE IN LOCATION, PERSON, MEDIUM OF LOCOMOTION, MEANS OF SELF-PROPULSION, MANNER OF LOCOMOTION. Вони містять мережу підпорядкованих взаємопов'язаних субдоменів, парцел, концептів та впорядковуються за допомогою пропозиційних схем базисних фреймів.

3.3. Конституенти поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION

Концептуальна модель поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION – упорядкована інформаційна система, на фоні якої ідентифікується семантична структура дієслова ППЛ. Вона містить мережу доменів, пов'язаних схемою

процесу акціонального фрейму, розширеного за рахунок предметного фрейму (схеми способу і локатива):

AG-агенс (PERSON) *діє*-CHANGE IN LOCATION *за допомогою* IN-інструмент (MEANS OF SELF-PROPULSION) TAM-місце (MEDIUM OF LOCOMOTION) TAK-спосіб (MANNER OF LOCOMOTION).

Нижче подано аналіз структури доменів. Домени представлені мережею інформаційних сфер різного рівня (субдоменів, парцел, субпарцел). Зв'язки між ними представлені концептуальними мережами, які конституюються переважно схемами класифікації (ідентифікаційний фрейм), що представляють родові відношення, а також квалітативними схемами (предметний фрейм), що представляють якісні, кількісні, буттєві, локативні й темпоральні ознаки.

3.3.1. Домен PERSON. Дієслово ППЛ слугує вербалізатором таких характеристик суб'єкта переміщення, як ступінь фізичної спроможності, вік, діяльність, асоціальна поведінка, намір, емоційний стан, психологічний стан, фігура та постава. Семи, які містять інформацію про носія переміщення, було згруповано за значеннями та узагальнено у вигляді концептуальних ознак різного рівня. Так, домен PERSON репрезентовано багаторівневою концептуальною мережею:

AG-агенс (PERSON) є ТАКИЙ-якість (AGE).

AG-агенс (PERSON) *діє*-CHANGE IN LOCATION *для* ST-стимул (PURPOSE)

AG-агенс (PERSON) *діє*-CHANGE IN LOCATION *для* ST-стимул (ANTI-SOCIAL BEHAVIOR)

AG-агенс (PERSON) є ТАКИЙ-якість (BODY PHYSIQUE)

AG-агенс (PERSON) є СКІЛЬКИ-кількість (COTHEME)

Субдомен AGE. Вік суб'єкта переміщення профілюється лише трьома дієсловами ППЛ: *scamper*, *toddle*, *dodder*. Вони містять такі семи: “child”, “old”, “old age”. На основі цих сем виводимо дві парцели – CHILDHOOD та OLDHOOD. Отже, субдомен AGE містить дві еквонімічні видові парцели і структурується схемами класифікації ідентифікаційного фрейму:

Схема класифікації (1): ID-ідентифікатив (CHILDHOOD) є CL-класифікатор (AGE). Активується дієсловами *scamper, toddle*.

Схема класифікації (2): ID-ідентифікатив (OLDHOOD) є CL-класифікатор (AGE). Активується дієсловом *dodder*.

Субдомен PURPOSE. Наміри суб'єкта переміщення профілюються дієсловами *bolt, jog, streak, hike, perambulate, ramble, trek, sashay, scuttle, sidle, sneak, tiptoe, march, prowl*. Ці наміри експлікуються семами “in order to escape”, “to avoid being noticed”, “stealthily”, “as a joke”, “in search of adventure”, “celebration”, “for pleasure”, “in protest”, “to be admired”, “to be noticed”, “to exercise”, “to do something bad”, “in search of prey or plunder”. На основі цих сем виводимо парцели ESCAPE, EXERCISE, JOKE, LEISURE, SHOWINESS, FURTIVENESS, PROTEST.

Отже, внутрішня мережа субдомена PURPOSE впорядковується схемами класифікації ідентифікаційного фрейму:

Схема класифікації (1): ID-ідентифікатив (ESCAPE) є CL-класифікатор (PURPOSE). Активується дієсловом *bolt*.

Схема класифікації (2): ID-ідентифікатив (EXERCISE) є ID-класифікатор (PURPOSE). Активується дієсловами *plog, jog, builder, boulder*.

Схема класифікації (3): ID-ідентифікатив (JOKE) є CL-класифікатор (PURPOSE). Активується дієсловом *streak*

Схема класифікації (4): ID-ідентифікатив (LEISURE) є CL-класифікатор (PURPOSE). Активується дієсловами *hike, perambulate, ramble, trek*.

Схема класифікації (5): ID-ідентифікатив (SHOWINESS) є CL-класифікатор (PURPOSE). Активується дієсловами *sashay, streak*.

Схема класифікації (6): ID-ідентифікатив (FURTIVENESS) є CL-класифікатор (PURPOSE). Активується дієсловами *scuttle, sidle, sneak, tiptoe*.

Схема класифікації (7): ID-ідентифікатив (PROTEST) є CL-класифікатор (PURPOSE). Активується дієсловом *march*.

Субдомен ANTI-SOCIAL BEHAVIOR. Декілька дієслів ППЛ містить семи на позначення асоціальної, епатажної поведінки (публічний нудизм, сходження на

вершину міських будівель та ін. Асоціальна поведінка експлікується семами “do something bad”, “in search of prey or plunder”, “nuisance”, “dangerous to cross”. На основі цих сем виводимо парцели MISUSE OF PUBLIC PLACE, PEDESTRIAN VIOLATION, PUBLIC NUDITY.

Субдомен ANTI-SOCIAL BEHAVIOR структурується за допомогою схем класифікації ідентифікаційного фрейму.

Схема класифікації (1): ID-ідентифікатив (CRIME) є CL-класифікатор (ANTI-SOCIAL BEHAVIOR). Активується дієсловом *prowl*.

Схема класифікації (2): ID-ідентифікатив (MISUSE OF PUBLIC PLACE) є CL-класифікатор (ANTI-SOCIAL BEHAVIOR). Активується дієсловом *builder*.

Схема класифікації (3): ID-ідентифікатив (PEDESTRIAN VIOLATION) є CL-класифікатор (ANTI-SOCIAL BEHAVIOR). Активується дієсловом *jaywalk*.

Схема класифікації (4): ID-ідентифікатив (PUBLIC NUDITY) є CL-класифікатор (ANTI-SOCIAL BEHAVIOR). Активується дієсловом *streak*.

Субдомен OCCUPATION. Як свідчить аналіз словникових дефініцій, у семантиці декількох дієслів ППЛ (*goosestep, march, troop*) представлено вказівку на професійну приналежність суб'єкта переміщення до військової сфери. Можна припустити, що причиною інкорпорації такої семи в цих дієсловах є моторика рухів, яка пов'язана з професійною діяльністю. Субдомен OCCUPATION структурується за допомогою схем класифікації ідентифікаційного фрейму: ID-ідентифікатив (THE MILITARY) є CL-класифікатор (OCCUPATION).

Субдомен PHYSICAL STATE. Виявлено такі семи на позначення фізичного стану людини під час переміщення: “tired”, “weak”, “drunk”, “hurt”, “injured”, “asleep”, “in one’s sleep”, “active”, “energetic”, “lively”. На основі цих сем виводимо парцели FATIGUE (активується дієсловами *shamble, falter, stumble, teeter, traipse, trudge*), INTOXICATION (активується дієсловом *reel*), PAIN (активується дієсловами *hobble, limp*), SLEEP (активується дієсловом *sleepwalk*), VIGOUR (активується дієсловами *bounce, bound, caper, prance, gambol*).

Концептуальна мережа субдомена PHYSICAL STATE структурується за допомогою п'яти схем класифікації ідентифікаційного фрейму. Наприклад, ID-

ідентифікатор (FATIGUE) є CL-класифікатор (PHYSICAL STATE). Характерним є те, що дієслова цього класу здебільшого також профілюють ознаку повільної швидкості.

Субдомен EMOTIONAL STATE. Аналіз словникових дефініцій ППЛ засвідчив наявність таких сем на позначення емоційного стану суб'єкта переміщення: “angry”, “furious”, “bored”, “confident”, “determined”, “firm”, “enthusiastic”, “excited”, “afraid”, “frightened”, “anxious”, “nervous”, “important”, “proud”, “reluctant”, “unwilling”, “serious”, “ashamed”, “uncomfortable”.

На основі цих сем виводимо парцели ANGER (активується дієсловами *flounce, march, stamp, stalk, stomp, storm*), BOREDOM (активується дієсловами *shamble, troop*), CONFIDENCE (активується дієсловами *prance, saunter*), DETERMINATION (активується дієсловами *flounce, march*), EXCITEMENT (активується дієсловом *bound*), SHAME (активується дієсловом *slink*), RELUCTANCE (активується дієсловом *traipse*), PRIDE (активується дієсловами *parade, prance, sashay, saunter, stalk, strut, swagger, sweep*), NERVOUSNESS (активується дієсловом *pace*), FEAR (активується дієсловами *bound, bolt, falter, scuttle, slink*).

Внутрішня мережа субдомени EMOTIONAL STATE впорядковується десятьма схемами класифікації ідентифікаційного фрейму. Наприклад, ID-ідентифікатор (ANGER) є CL-класифікатор (EMOTIONAL STATE).

Субдомен BODY PHYSIQUE. Як свідчить аналіз словникових дефініцій, у семантиці дієслів ППЛ представлено різноаспектні характеристики зовнішності людини: семи “with one’s chest pushed forwards”, “with one’s head high”, “fat body”, “heavy body”, “short legs”.

Внутрішня мережа субдомени BODY PHYSIQUE впорядковується схемами інклюзивності посесивного фрейму: Схема інклюзивності (1): CR-контейнер (BODY PHYSIQUE) має СТ-вміст (POSTURE). Схема інклюзивності (2): CR-контейнер (BODY PHYSIQUE) має СТ-вміст (BODY SHAPE).

Парцела POSTURE структурується квалітативними схемами предметного фрейму: Квалітативна схема (1): POSTURE є ТАКИЙ-якість (CHEST-FIRST)

активується дієсловами *strut, swagger*. Квалітативна схема (2): POSTURE є ТАКИЙ-якість (RAISED-CHIN) активується дієсловами *sashay, strut, swagger*.

Парцела BODY SHAPE впорядковується квалітативними схемами предметного фрейму, який активується дієсловом *waddle*: Квалітативна схема (1): BODY SHAPE є ТАКИЙ-якість (CORPULENT). Квалітативна схема (2): BODY SHAPE є ТАКИЙ-якість (SHORT-LEGGED).

Субдомен СОТНЕМЕ. У цьому субдомени репрезентовано чисельність суб'єктів переміщення та просторову конфігурацію, яку вони разом утворюють: семи “as part of a group”, “in a group”, “in large numbers”, “move somewhere together”, “large spaces between people”, “uncontrolled”, “line”.

Більшість дієслів ППЛ, які профілюють субдомен СОТНЕМЕ, представляють множинність суб'єктів переміщення в узагальненому вигляді: *march, parade, process, spill, sweep, throng, troop*.

Субдомен СОТНЕМЕ структурується пропозиціями предметного фрейму. Квалітативна схема (1) СОТНЕМЕ є ТАКИЙ-якість (UNCONTROLLED) активується дієсловом *swarm*. Квалітативна схема (2) СОТНЕМЕ є ТАКИЙ-якість (SPARCE) активується дієсловом *straggle*. Квалітативна схема (3) СОТНЕМЕ ТАКИЙ-якість (LINEAR) активується дієсловом *file*.

Отже, домен PERSON відображає буттєві та психофізіологічні характеристики суб'єкта переміщення, навантажені здебільшого негативно-оцінними ознаками. Високою щільністю об'єктивації характеризуються субдомени EMOTIONAL STATE, PURPOSE, PHYSICAL STATE, а найменшою – субдомени AGE та OCCUPATION. Зв'язки у домені PERSON конституюються переважно схемами класифікації (ідентифікаційний фрейм), що представляють родо-видові відношення, а також квалітативними схемами (предметний фрейм), які представляють якісні та кількісні характеристики.

3.3.2. Домен CHANGE IN LOCATION. Субдомени DISTANCE, DIRECTION, DURATION, SPEED, FORCE, SOURCE-PATH-GOAL в сукупності організують репрезентаційне поле, необхідне для осмислення зміни місцезнаходження.

Субдомен DISTANCE. Відстань переміщення профілюється дієсловами *hike, foot, leap, marathon, roam, slog, stride, traipse, tramp, trek, sprin, trot*. Вони містять семи “long distance”, “long way” “short distance”. На основі цих сем виводимо дві парцели – LONG DISTANCE і SHORT DISTANCE. Субдомен DISTANCE структурується квалітативними схемами предметного фрейму:

Квалітативна схема DISTANCE є ТАКИЙ-якість (LONG) активується дієсловами *hike, foot, leap, marathon, roam, slog, traipse, tramp, trek*.

Квалітативна схема DISTANCE є ТАКИЙ-якість (SHORT) активується дієсловами *sprint, trot*.

Субдомен DURATION репрезентує наше уявлення не про об’єктивний час, а оцінку, перцептуальну, характеристику тривалості просторового переміщення. Сема “long time” – у лексемах *hike, slog, trek*. Сема “short time” – у лексемі *sprint*. Субдомен DURATION впорядковується за допомогою предметного фрейму. Квалітативна схема: DURATION є ТАКИЙ-якість (LONG/SHORT). Тривалість переміщення корелює з відстанню: обидва поняття профілюються тими самими дієсловами ППЛ.

Субдомен DIRECTION. Словникові дефініції містять такі семи напрямку переміщення стосовно просторової орієнтації самого суб’єкта: “backwards”, “in the direction behind you”, “in the opposite direction from the way you are facing”, “down”, “downwards”, “towards a lower position”, “forward”, “in the direction ahead of you”, “in front of you”, “towards a higher position”, “up”, “upwards”.

Субдомен DIRECTION структурується пропозиціями предметного фрейму. Квалітативна схема (1): DIRECTION є ТАКИЙ-якість (BACKWARDS) – лексеми *backpedal, backstroke*. Так, будучи конститuentом DIRECTION, парцела BACKWARDS концептуалізує переміщення задом наперед, коли суб’єкт обернений спиною у напрямку переміщення; це значення відображено у дефініції лексеми *backwards – in the direction behind you, in the opposite direction from the way you are facing* [303].

Парцели DOWNWARDS та UPWARDS профілюються дієсловами переміщення суб’єкта, відповідно, вниз та вверх відносно положення свого тіла.

Квалітативна схема (2): DIRECTION є ТАКИЙ-якість (DOWNWARDS) лексеми *abseil, dive, belly-flop, plunge, rappel*. Квалітативна схема (3): DIRECTION є ТАКИЙ-якість (UPWARDS) – дієслово *scale*.

Прототипним для більшості досліджуваних дієслів є переміщення вперед. Хоча це значення зазвичай не відображається у їхній глибинній семантичній структурі, воно міститься у структурі їхніх гіперонімів, наприклад: *walk – move forward by putting one foot in front of the other* [303, с.1850]. Отже, FORWARDS профілюється усіма гіпонімами *walk, run, jump*. Квалітативна схема (3): DIRECTION є ТАКИЙ-якість (FORWARDS).

Низка дієслів містить диз'юнктивні семи напрямку “up or down”: *shimmy, shinny, climb, skin, rope*.

Поняття напрямку переміщення потребує уточнення, оскільки його інтерпретація залежить від типу просторової орієнтації. Так, речення *He walked backwards* є двозначним: з одного боку, воно позначає переміщення у зворотньому напрямку (тобто суб'єкт переміщується вперед, обернений обличчям у напрямку переміщення); з іншого боку, можливо припустити, що суб'єкт задкує, тобто обернений спиною у напрямку переміщення.

Субдомен DIRECTION репрезентує напрямок відносно орієнтації тіла людини як суб'єкта переміщення, який потрактовується як «внутрішній план орієнтації» (*intrinsic frame of reference*) [238]. Така система відліку пов'язана з координатами, «вбудованими» в об'єкт, який є центром просторової орієнтації, незалежно від позиції спостерігача. Така нтерпретація можлива тільки у випадку, коли референція стосується об'єкта, що має передню і задню частину, низ та верх.

Субдомен FORCE. Поняття сили відноситься до гештальтних конструктів, оскільки має внутрішню структуру, проте постає як когерентне ціле з низкою спільних характеристик [220, с.45-48]: 1) схеми сили завжди сприймаються у результаті взаємодії; 2) схеми сили передбачають наявність вектора переміщення; 3) схеми сили типово пов'язані з однією траєкторією переміщення; 4) схеми сили передбачають наявність джерела свого походження

та об'єкта, на якого вони діють; 5) схеми сили характеризуються за шкалою інтенсивності; 6) схеми сили активують низку причинно-наслідкових зв'язків, тобто наслідок наявності сили, об'єкта дії сили, напрямку та траєкторії переміщення, наприклад, коли дитина кидає в щось м'ячем.

Будь-яке просторове переміщення ініціюється певною рушійною силою (внутрішньою силою суб'єкта або/та зовнішньою силою). Субдомен FORCE складається з низки базових ментальних структур – образ-схем (GRAVITATIONAL ACCELERATION, INERTIA, MOMENTUM, UPTHURST, COUNTERFORCE), які репрезентують лише сили, що сприяють переміщенню суб'єкта. У таблиці 3.1. представлено об'єктивацію зовнішніх сил переміщення у значеннях дієслів ППЛ.

Таблиця 3.1

Профілювання зовнішньої рушійної сили (кількісний показник)

Конституенти FORCE	gravitational acceleration		inertia		upthrust	
	відносний показник	абсолютний показник	відносний показник	абсолютний показник	абсолютний показник	відносний показник
Кореляції з іншими структурами знань						
momentum + water surface + vessels + arms and legs	-	-	-		7,51%	23
momentum + feet + lack of balance	-	-	3,92%	2	-	-
forwards + straight track + high speed + terrestrial environment	-	-	1,63%		-	-
momentum + downwards + terrestrial environment	0,98%	3	-		-	-
Усього дієслів ППЛ	0,98%	3	5,55%	7	7,51%	23

Рушійною силою ППЛ слугує її м'язова сила. Власну енергію переміщення суб'єкта визначаємо як MOMENTUM, що є категорійною ознакою дієслів ППЛ. Вказівка на неї не міститься у дефініціях дієслів ППЛ, але логічно слідує з дефініцій лексем *locomotion* та *self-motion*.

У корпусі матеріалу нашого дослідження виявлено незначну кількість дієслів, які передбачають наявність зовнішніх рушійних сил переміщення (див. табл. 3.1). Так, образ-схема COUNTERFORCE репрезентує наші уявлення про силу, яка виштовхує суб'єкт переміщення на поверхню рідини, забезпечуючи його здатність триматися на поверхні, тому вона профілюється усіма дієсловами переміщення людини на поверхні води: *backstroke, breaststroke, butterfly, canoe, catamaran, coracle, dinghy, dog paddle, dory, dugout, front-crawl, hydrocycle, galley, gondola, kayak, longboat, oar, paddle, paddleboard, pedal boat, pedalo, punt, raft, row, scull, skiff, snorkel, surfboat, wherry, swim*.

Між GRAVITY та GRAVITATIONAL ACCELERATION існує відмінність. Образ-схема GRAVITY асоціюється з силою тяжіння, яка діє на будь-який об'єкт, тому це поняття імпліцитно виражене в усіх лексичних одиницях з просторовою семантикою. Образ-схему GRAVITATIONAL ACCELERATION потрактуємо як рушійну силу просторового переміщення, а не як силу тяжіння, що протидіє переміщенню. Усі дієслова, які позначають переміщення людини вниз, також профілюють GRAVITATIONAL ACCELERATION. Так, дієслова *abseil, rappel, belly-flop, plunge, dive* виражають ППЛ, спричинене комбінацією сил – MOMENTUM та GRAVITATIONAL ACCELERATION. Оскільки дієслово *bungee jump* виражає переміщення лише внаслідок дії гравітаційного прискорення та інерції, воно не входить до досліджуваного класу.

За нашими даними, INERTIA профілюється такими дієсловами ППЛ, які виражають переміщення по інерції за умови попереднього застосування м'язової сили. У зв'язку з цим показовим прикладом слугує відмінність між дієсловами *freewheel* та *coast*. Хоча *coast* виражає просторове переміщення внаслідок дії сили інерції, ми зараховуємо його до класу дієслів ППЛ, оскільки такому переміщенню обов'язково передувало застосування людиною м'язової сили ніг (адже спочатку необхідно розігнатися). Однак на відміну від *coast*, дієслово *freewheel* (їхати велосипедом вниз, не крутячи педалі) не входить до досліджуваного класу, оскільки профілює переміщення велосипедом згори

вниз, що не включає необхідність спочатку розігнати велосипед, тобто таке переміщення не передбачає попереднє застосування м'язової сили.

INERTIA профілюється дієсловами переміщення суходолом з розгону (*coast, skate, ski, rollerskate, rollerblade*), а також дієсловами пішого переміщення, що супроводжується недостатнім контролем власної енергії або тимчасовою втратою контролю: *dodder, hobble, reel, shamble, shuffle, stagger, stumble, teeter, toddle, totter, trip, wobble*.

Субдомен SOURCE-PATH-GOAL. У результаті компонентного аналізу словникових дефініцій виокремлено такі семи на позначення траєкторії: “across”, “back and forth”, “first in one direction and then in another”, “to and fro”, “up and down”, “over”, “backwards”, “back the way you have come”, “to the top of something very high”.

Субдомен SOURCE-PATH-GOAL структурується схемами класифікації ідентифікаційного фрейму: Наприклад, схема класифікації (1) ID-ідентифікатив (ACROSS) є CL-класифікатор (SOURCE-PATH-GOAL) активується дієсловом *jaywalk*. Схема класифікації (2) ID-ідентифікатив (BACK-FORTH) є CL-класифікатор (SOURCE-PATH-GOAL) активується дієсловом *race*. Схема класифікації (3) ID-ідентифікатив (OVER) є CL-класифікатор (SOURCE-PATH-GOAL) профілюється дієсловом *skip*. Схема класифікації (4) ID-ідентифікатив (RETRACE) є CL-класифікатор (SOURCE-PATH-GOAL) активується дієсловом *double back*. Схема класифікації (5) ID-ідентифікатив (UP) є CL-класифікатор (SOURCE-PATH-GOAL) активується дієсловом *scale*.

Більшість дієслів ППЛ, що профілюють траєкторію, описують її в загальному, не вказуючи на початковий та кінцевий пункти. За нашими даними, одне дієслово ППЛ містить вказівку на специфіку кінцевого пункту переміщення: *scale – climb to the top of something that is high and difficult to climb* [303, с.1482].

У SOURCE-PATH-GOAL закладено значення напрямку переміщення від початкового до кінцевого пунктів. Принагідно зазначимо, що просторова орієнтація, представлена у парцелах FORWARDS, BACKWARDS, UPWARDS,

DOWNWARDS, може сприйматися двозначно. Так, на фоні субдомена DIRECTION, BACKWARDS позначає переміщення задом вперед. Однак BACKWARDS може позначати переміщення у зворотньому напрямку, за якого суб'єкт обернений обличчям у напрямку кінцевої точки переміщення. Така інтерпретація BACKWARDS можлива за умови, що переміщення суб'єкта описується з позиції спостерігача або відносно якогось об'єкта, актуалізованого в свідомості комунікантів або в контексті. На позначення такого типу просторової орієнтації С.Левінсон вживає термін «відносний план орієнтації» (*relative frame of reference*) [238]. Вважаємо, що як маркер відносної просторової орієнтації, BACKWARDS позначає не DIRECTION, а SOURCE-PATH-GOAL, оскільки суб'єкт повертається у початкову точку переміщення.

Для того, щоб уникнути двозначної інтерпретації концептів FORWARDS, BACKWARDS, UPWARDS, DOWNWARDS, пропонуємо не вживати їх на позначення конститuentів SOURCE-PATH-GOAL. На фоні схеми SOURCE-PATH-GOAL, значення BACKWARDS входить до складу схеми RETRACE, яка активується дієсловом *double back*. Концепти UP and DOWN активують схему BACK-FORTH яка є частиною семантики дієслова *pace*.

Субдомен SPEED. Переміщення завжди передбачає певну швидкість, яка є перцептуальним поняттям. Як відомо, швидкість бігу вища за швидкість ходи – ця інформація є частиною досвіду людини та її знань про світ. Однак за певних умов хода може бути швидша за легкий біг. Цей факт свідчить про те, що основна відмінність між *walk* та *run* полягає у моториці, у той час як типowo вища швидкість *run* є безпосереднім наслідком певної моторики.

Низка дієслів ППЛ профілює певну швидкість переміщення, що можна довести шляхом тесту на сполучуваність таких дієслів із відповідними прислівниками швидкості. Наприклад: *Tim shambled into the room quickly / *slowly. Tim lumbered / trudged upstairs *quickly / slowly*. Несумісність *slowly* із *shamble* свідчить про те, що значення певної швидкості лежить в основі семантики цього дієслова. Дієслова *sashay, prowl, jump, travel* не профілюють швидкість, тому сполучаються з різними прислівниками швидкості.

Субдомен SPEED структурується пропозиціями предметного фрейму.

Квалітативна схема (1): SPEED є ТАКИЙ-якість (FAST). Семи “fast”, “in a hurry”, “quickly”, “quick steps” у лексемах *bolt, bounce, charge, flounce, march, meander, pelt, pound, scuttle, sprint, storm, streak, stride, sweep, tear, thunder, tramp, zoom*.

Квалітативна схема (2): SPEED є ТАКИЙ-якість (SLOW). Семи “in a relaxed way”, “slowly” у лексемах *amble, clump, jog, limp, lumber, mosey, pad, plod, process, putter, saunter, scamper, sidle, shamble, shuffle, skip, spring, straggle, stroll, toddle, trudge, wander*.

Таким чином, концептуальна структура дієслів ППЛ містить інтегровальні субдомени DISTANCE, DIRECTION, DURATION, SPEED, FORCE, SOURCE-PATH-GOAL, які узагальнено відображають поняття про просторове переміщення. Спільна тенденція полягає у пресупонуванні цих субдоменів усіма досліджуваними дієсловами.

3.3.3. Домен MEDIUM OF LOCOMOTION впорядковується схемою класифікації ідентифікаційного фрейму. Як родова сутність, домен MEDIUM OF LOCOMOTION корелює з двома видовими еквонімічними субдоменами: HARD SURFACE та WATER. Ідентифікаційний фрейм – схема класифікації: ID-ідентифікатив (HARD SURFACE / WATER) є CL-класифікатор (MEDIUM OF LOCOMOTION).

Субдомен HARD SURFACE. Як свідчить аналіз словникових дефініцій, більшість дієслів ППЛ профілюють суходол як середовище переміщення без специфікації місця. Виявлено поодинокі випадки локалізації середовища переміщення: семи “country”, “countryside”, “on ice”, “public place”, “road”, “on snow”, “building”, “wall”, “mountain”.

Внутрішня мережа субдомена HARD SURFACE структурується сімома схемами класифікації ідентифікаційного фрейму.

Схема класифікації (1) ID-ідентифікатив (COUNTRYSIDE) є CL-класифікатор (HARD SURFACE) активується дієсловами *hike, trek, ramble*.

Схема класифікації (2) ID-ідентифікатив (ICE SURFACE) є CL-класифікатор (HARD SURFACE) активується дієсловом *skate*.

Схема класифікації (3) ID-ідентифікатив (SNOW SURFACE) є CL-класифікатор (HARD SURFACE) активується дієсловами *ski, slalom*.

Схема класифікації (4) ID-ідентифікатив (PUBLIC PLACE) є CL-класифікатор (HARD SURFACE) співвідноситься з дієсловами *promenade, streak*.

Схема класифікації (5) ID-ідентифікатив (ROAD) є CL-класифікатор (HARD SURFACE) активується *jaywalk*.

Схема класифікації (6) ID-ідентифікатив (STEEP MANMADE STRUCTURE) є CL-класифікатор (HARD SURFACE) активується *builder*.

Схема класифікації (7) ID-ідентифікатив (STEEP NATURAL OBJECT) є CL-класифікатор (HARD SURFACE) співвідноситься з лексемами *abseil, rappel, scale*.

Субдомен WATER. У результаті компонентного аналізу словникових дефініцій ППЛ було виокремлено такі семи переміщення у водному середовищі: “through water”, “across water”, “on water”, “under water”, “below the surface of the water”.

Внутрішня мережа субдомена WATER впорядковується схемою класифікації ідентифікаційного фрейму та двома схемами партитивності посесивного фрейму. Схема класифікації: ID-ідентифікатив (WATER BODY) є CL-класифікатор (WATER). У свою чергу, парцела WATER BODY стає холонімом для субпарцел SURFACE та UNDERWATER.

Схема партитивності (1) WH-ціле (WATER BODY) має PR-частину (SURFACE) співвідноситься з лексемами *backstroke, breaststroke, butterfly, canoe, coracle, dinghy, dory, dog paddle, front-crawl, catamaran, hydrocycle, kayak, oar, paddle, paddleboard, punt, raft, row, scull, skiff, swim, surfboat*.

Схема партитивності (2) WH-ціле (WATER BODY) має PR-частину (UNDERWATER) активується дієсловами *dive, scuba dive, snorkel*.

Таким чином, домен MEDIUM OF LOCOMOTION профілюється усіма дієсловами ППЛ. Специфічність профілювання субдоменив WATER та HARD

SURFACE вбачаємо в тому, що дієслова ППЛ здебільшого узагальнено відображають поняття про середовище переміщення.

3.3.4. Домен MEANS OF SELF-PROPULSION профілюється усіма дієсловами ППЛ. Внаслідок здійсненого компонентного аналізу дієслівних словозначень нами було виділено низку ономасіологічно вагомих диференційних ознак, які уможливають подальшу сегментацію домена. Такі диференційні ознаки репрезентовано у видових субдоменах EQUIPMENT, HUMAN-POWERED MOBILITY DEVICES, LIMBS за допомогою пропозицій ідентифікаційного фрейму (схема класифікації): ID-ідентифікатив (EQUIPMENT / HUMAN-POWERED MOBILITY DEVICES / LIMBS) є CL-класифікатор (MEANS OF SELF-PROPULSION).

Субдомен EQUIPMENT. Як свідчить аналіз словникових дефініцій, у семантиці дієслів ППЛ широко представлене різноманітне допоміжне обладнання як засіб переміщення: семи “breathing equipment”, “scuba”, “snorkel“, “inline skates”, “rollerblades”, “roller skates”, “roller skis, “skates”, “skis”.

Внутрішня мережа субдомена EQUIPMENT впорядковується трьома схемами класифікації ідентифікаційного фрейму. Схема класифікації (1): ID-ідентифікатив (BREATHING EQUIPMENT) є CL-класифікатор (EQUIPMENT) – дієслово *dive*. Родова парцела BREATHING EQUIPMENT містить еквонімічні субпарцели SNORKEL та SCUBA, представлені, відповідно, дієсловами *snorkel* та *scuba dive*.

Схема класифікації (3) ID-ідентифікатив (ROLLING EQUIPMENT) є CL-класифікатор (EQUIPMENT) активується дієсловами *inline skate, rollerblade, roller skate, roller ski*.

Схема класифікації (4) ID-ідентифікатив (SLIDING EQUIPMENT) є CL-класифікатор (EQUIPMENT) профілюється дієсловами *skate, ski, slalom*.

Субдомен HUMAN-POWERED MOBILITY DEVICES. Завдяки існуванню продуктивного механізму словотворення шляхом конверсії, в англійській мові наявна велика кількість дієслів ППЛ з інкорпорованими семами на позначення

транспортних засобів: *backpedal, bicycle, bike, canoe, catamaran, coracle, cycle, dinghy, dory, dugout, freeride, galley, gondola, kayak, longboat, paddle (ЛСВ 1), paddleboard, paddle boat, pedal boat, pedalo, pedal, pole-vault, pram, punt, pushbike, quad (ЛСВ1), quad (ЛСВ2), quadricycle / quadracycle, raft, rollerblade, roller skate, rove, row, scooter, scull (ЛСВ1), scull (ЛСВ2), skiff, surfboat, tricycle (ЛСВ1), tricycle (ЛСВ2), trundle, unicycle, wherry, velocipede.*

В основі структури субдомена HUMAN-POWERED MOBILITY DEVICES лежить схема класифікації ідентифікаційного фрейму. Складниками родового субдомена HUMAN-POWERED MOBILITY DEVICES є видові еквонімічні парцели VESSELS та VEHICLES, які, у свою чергу, виступають як класифікатори:

Схема класифікації (1) ID-ідентифікатив (BIKE) є CL-класифікатор (VEHICLE) активується дієсловами *freewheel, cycle, bike.*

Схема класифікації (2) ID-ідентифікатив (CATAMARAN / PUNT / CANOE / KAYAK / SURFBOAT / SKIFF / DINGHY / DORY / CORACLE / RAFT / HYDROCYCLE / PADDLEBOARD) є CL-класифікатор (VESSELS). Ідентифікативи парцели VESSELS представлені одноіменними концептами.

Субдомен LIMBS. Дієслова пішого переміщення становлять найбільш чисельний та гетерогенний клас дієслів ППЛ. У результаті аналізу словникових дефініцій ППЛ було виокремлено такі семи пішого переміщення: “arms and legs”, “hands and feet”, “hands and knees”, “on foot” , “on one foot”, “toes”. Як родова сфера, субдомен LIMBS корелює з чотирма видовими парцелами у схемах класифікації ідентифікаційного фрейму:

Схема класифікації (1): ID-ідентифікатив (ARMS AND LEGS) є CL-класифікатор (LIMBS) профілюється дієсловами плавання (без транспортного засобу): *backstroke, breaststroke, butterfly, dive, dog paddle, front-crawl, scuba dive, snorkel, swim.*

Схема класифікації (2) ID-ідентифікатив (HANDS AND FEET) є CL-класифікатор (LIMBS) профілюється дієсловами лазання: *boulder, builder, clamber, mountaineer, rock climb, rope, scale, scramble, shimmy, shin, shinny, skin, solo climb.*

Схема класифікації (3) ID-ідентифікатив (HANDS AND KNEES) є CL-класифікатор (LIMBS). Ця схема профілюється дієсловами повзання: *creep, crabwalk, grovel, scrabble, slither*.

Схема класифікації (4) ID-ідентифікатив (FEET) є CL-класифікатор (LIMBS). Ця схема профілюється дієсловами пішого переміщення: *належать amble, ambulate, ankle, back, backpack, barge, brush past, brank, bum, bundle, cakewalk, cavalcade, circumambulate, claudicate, clog, clomp, clump, crampon, creep, crutch, dawdle, dodder, dogtrot, double back, drift, edge, falter, file, flounce, foot it, footslog, ford, gallivant, galumph, gimp, goose-step, grope, hike, hobble, jaywalk, limp, loiter, loll, lollop, lollygag, lope, lumber, lurch, march, meander, mince, mooch, moonwalk, mosey, mouse, nance, nancy, nip, noctambulate, pace, pad, paddle, parade, pat, patten, pedestrianate, perambulate, peregrinate, pirouette, plod, pound, power walk, prance, process, promenade, prow, pussyfoot, putter, quickstep, race walk, ramble, range, reel, roam, rove, sashay, saunter, scamper, schlep, scuff, scuffle, scurry, scuttle, shamble, shuffle, sidestep, sidle, skedaddle, skitter, sleepwalk, slink, slip, slipper, slither, slog, slop, slosh, slouch, sneak, snudge, somnambulate, speedwalk, squelch, stagger, stalk, stamp, step, stomp, storm, straggle, stream, streak, stride, stroll, strut, stumble, stump, swagger, swarm, swing, tack, teeter, tiptoe, tittup, toddle, tool, tootle, totter, trail, traipse, tramp, trample, traverse, tread, trek, trail, trip, tromp, troop, trot, truck, trudge, vagabond, waddle, wade, wander*.

Парцела-холонім FEET корелює з меронімічною субпарцелюю TOES, яка профілюється концептом ТІРТОЕ. Посесивний фрейм – схема партитивності: WH-ціле (FEET) має PR-частину (TOES) співвідноситься з дієсловом *tiptoe*. Буттєвий фрейм – квантитативна схема FEET є СТІЛЬКИ-КІЛЬКІСТЬ (ONE) співвідноситься з дієсловом *hop*.

Таким чином, домен MEANS OF SELF-PROPULSION профілюється усіма дієсловами ППЛ (переважно імпліцитно). Найбільшим наповненням та розгалуженістю своєї структури виділяється субдомен LIMBS, який профілюється 156 дієсловами ППЛ.

3.3.5. Домен MANNER OF LOCOMOTION репрезентує різноманітні характеристики моторики рухів людини, які зумовлюють певний спосіб переміщення. В основі структури домена MANNER OF LOCOMOTION лежать дві схеми каузації акціонального фрейму. Схема каузації (1): CR-каузатор (LEG MOVEMENTS) робить FT-фактив (MANNER OF LOCOMOTION). Схема каузації (2): CR-каузатор (TRUNK MOVEMENTS) робить FT-фактив (MANNER OF LOCOMOTION).

Субдомен LEG MOVEMENTS. У результаті компонентного аналізу словникових дефініцій виокремлено такі семи на позначення моторики рухів нижніх кінцівок: “about to fall”, “going to fall over”, “shaking”, “halting”, “irregular steps”, “regular steps”, “light steps”, “heavy steps”, “quietly”, “loud steps”, “softly”, “large steps”, “long steps”, “small steps”, “start on one foot”, “start on two feet”, “both feet are off the ground”, “land on one foot”, “land on the other foot”, “land on the same foot”, “land on two feet”.

Внутрішня мережа субдомена LEG MOVEMENTS впорядковується квалітативними схемами предметного фрейму та схемою каузації акціонального фрейму. Ритмічність рухів активується парцелою CADENCE. Квалітативна схема (1): LEG MOVEMENTS є ТАКИЙ-якість (CADENCE).

Парцела CADENCE, яка профілюється дієсловами *dodder, falter, galumph, gimp, lurch, reel, shamble, shuffle, stumble, stagger, totter, toddle*, структурується квалітативними схемами предметного фрейму:

Квалітативна схема (2): CADENCE є ТАКИЙ-якість (IRREGULAR) Дієслова ППЛ на позначення ходи нерівномірними, нестійкими кроками, також профілюють причину такої ходи. Так, у субдоміні PHYSICAL STATE парцела FATIGUE профілюється дієсловами *shamble, falter, stumble, teeter, traipse, trudge*; парцела INTOXICATION – дієсловом *reel*. У субдоміні AGE парцела CHILDHOOD співвідносна з дієсловом *toddle*; а парцела OLDHOOD – з дієсловом *dodder*.

Квалітативна схема (3): CADENCE є ТАКИЙ-якість (REGULAR) профілюється дієсловами *march, goose-step, pace, stride, flounce, jog*. Ритмічні кроки зумовлюються певним емоційним станом, а також асоціюються з певною діяльністю. Наприклад, у субдоміні EMOTIONAL STATE парцела DETERMINATION

профілюється дієсловами *march, goose-step, pace, stride, flounce*; у субдомени OCCUPATION парцела THE MILITARY співвідноситься з дієсловами *goosestep* та *march*.

Квалітативна схема (4): LEG MOVEMENTS є ТАКИЙ-якість (FOOT CONTACT). Парцела FOOT CONTACT структурується квалітативними схемами предметного фрейму: Квалітативна схема (5) FOOT CONTACT є ТАКИЙ-якість (HEAVY) профілюється дієсловами *clomp, pound, stamp, stomp, stump, trudge, waddle*. Важкі кроки зумовлюються негативним емоційним станом (субдомени EMOTIONAL STATE - парцела ANGER – концепт STOMP), важким фізичним станом (субдомени PHYSICAL STATE – парцела FATIGUE – концепт TRUDGE), надмірною вагою тіла (субдомени BODY PHYSIQUE – парцела CORPULENCE – концепт WADDLE).

Квалітативна схема (6): FOOT CONTACT є ТАКИЙ-якість (LIGHT) профілюється дієсловами *pad, tiptoe, tippy-toe, trip*. Дієслова, що профілюють легкість кроків, не профілюють їх причину.

Квалітативна схема (7): LEG MOVEMENTS є ТАКИЙ-якість (STRAIGHT-LEGGED) профілюється лексемою *goosestep*, про що свідчить сема “without bending one’s knees”.

Квалітативна схема (8): LEG MOVEMENTS є ТАКИЙ-якість (STEP HEIGHT). Специфікація висоти кроків відображена у значенні дієслів *scuff, shuffle, plod, trudge* (семи “noisy steps”, “with one’s feet rubbing on the ground”, “without lifting one’s feet”), які активують квалітативну схему (9): STEP HEIGHT є ТАКИЙ-якість (LOW).

Дієслово *goose-step* активує квалітативну схему (10) STEP HEIGHT є ТАКИЙ-якість (HIGH), яку було виділено на основі сем “high steps”, “lift one’s legs high”.

Квалітативна схема (11): LEG MOVEMENTS є ТАКИЙ-якість (STEP LENGTH). Специфікація довжини кроків відображена у значенні дієслів *trot, waddle, paddle, pirouette, scamper, stagger* (семи “short steps”, “small steps”), які профілюють квалітативну схему (12): STEP LENGTH є ТАКИЙ-якість (SHORT). Квалітативна схема (13): STEP LENGTH є ТАКИЙ-якість (LONG) виведена на основі сем “large steps”, “long steps” з дефініцій дієслів *stride, goose-step, flounce*.

Схема каузації: CR-каузатор (LEG MOVEMENTS) *робить* FT-фактив (STRIDE). Парцела STRIDE репрезентує структуру кроку для диференціації, зокрема, ходьби та бігу, видів стрибків (*jump, hop, leap, skip, vault, stride*). Цикл кроку stride – це крок однією ногою, а потім другою; у разі стрибків на одній нозі STRIDE інтерпретується як один стрибок.

Парцела STRIDE структурується схемами партитивності посесивного фрейму. Партитивна схема (1): WH-ціле (STRIDE) має PR-частину (INITIAL STANCE). Партитивна схема (2): WH-ціле (STRIDE) має PR-частину (FLOAT PHASE). Партитивна схема (3): WH-ціле (STRIDE) має PR-частину (FINAL STANCE).

Субпарцела INITIAL STANCE репрезентує початкову фазу кроку, вказуючи, що суб'єкт починає переміщення однією або двома ногами. Вона структурується схемою класифікації ідентифікаційного фрейму: Схема класифікації (1): ID-ідентифікатив (ONE FOOT) є CL-класифікатор (INITIAL STANCE) – дієслова *hop, leap, skip*. Схема класифікації (2): ID-ідентифікатив (TWO FEET) є CL-класифікатор (INITIAL STANCE) – дієслово *jump*. Отже, одна з відмінних рис дієслів *hop, leap, skip* від *jump* полягає у профілюванні INITIAL STANCE.

Субпарцела FLOAT PHASE репрезентує другу фазу кроку, коли ноги не торкаються землі. Вона структурується пропозиціями предметного фрейму. Квалітативна схема (1): FLOAT PHASE є ТАКИЙ-якість (LONG) – дієслова *leap, vault*. Квалітативна схема (2): FLOAT PHASE є ТАКИЙ-якість (SHORT) – дієслово *skip*.

Субпарцела FINAL STANCE репрезентує завершальну фазу кроку, коли суб'єкт стає на одну ногу чи на обидві ноги. Вона структурується пропозиціями предметного фрейму. Квалітативна схема (1): FINAL STANCE є ТАКИЙ-якість (THE OTHER FOOT) – дієслово *leap*. Квалітативна схема (2): FINAL STANCE є ТАКИЙ-якість (THE SAME FOOT) – дієслово *hop*. Квалітативна схема (3): FINAL STANCE є ТАКИЙ-якість (TWO FEET) – дієслова *jump, vault*.

У таблиці 3.2 представлено відмінності у концептуальній структурі між дієсловами ходи, бігу та стрибків. Так, характерним для ходьби є постійне збереження опори на одну або обидві кінцівки, отож дієслово *walk*

відрізняється від *run* та *jump* відсутністю фази польоту (FLOAT PHASE). Дієслово *jump* відрізняється від *run* профілюванням INITIAL STANCE та FINAL STANCE.

Таблиця 3.2

Ходьба vs біг vs стрибки: концептуальна структура кроку

Дієслово \ STRIDE	initial stance		float phase	final stance		
	one foot	two feet		other foot	same foot	two feet
walk	+	-	-	+	-	-
run	+	-	+	+	-	-
jump	-	+	+	-	-	+

СУБДОМЕН TRUNK MOVEMENTS. Виявлено такі семи на позначення рухів тулуба під час переміщення: качання (сема “move one’s body from side to side”), гойдання (сема “swing one’s shoulders”); такі рухи виглядають незграбними, кумедними, неприродними (семи “awkward”, “silly”, “unnatural”).

Субдомени TRUNK MOVEMENTS структурується пропозиціями предметного фрейму. Квалітативна схема (1) TRUNK MOVEMENTS є ТАКИЙ-якість (SWAYING) активується дієсловами *sashay*, *waddle*. Квалітативна схема (2): TRUNK MOVEMENTS є ТАКИЙ-якість (SWINGING) – дієслово *swagger*. Квалітативна схема (3): TRUNK MOVEMENTS є ТАКИЙ-якість (AWKWARD) – дієслова *mince*, *shamble*.

Отже, домен MANNER OF LOCOMOTION профілюється дієсловами пішого переміщення. Найбільшим наповненням та розгалуженістю своєї структури виділяється її субдомени LEG MOVEMENTS. Головною функцією дієслів, які його профілюють, є диференціація видів пішого переміщення, що знайшло своє безпосереднє вираження у виділенні парцели STRIDE, у якій представлено структуру кроку: INITIAL STANCE (початкова фаза), FLOAT PHASE (фаза польоту), FINAL STANCE (завершальна фаза), завдяки чому можлива диференціація, зокрема, ходи, бігу та стрибків. Найпоказовішими в системному відношенні

виявилися кореляції конститuentів домена MANNER OF LOCOMOTION з доменом PERSON.

Таким чином, домени CHANGE IN LOCATION, PERSON, MANNER OF LOCOMOTION, MEANS OF SELF-PROPULSION та MEDIUM OF LOCOMOTION представлені мережею із 132 інформаційних сфер різного рівня (субдоменів, парцел, субпарцел, базових доменів, образ-схем), які профілюються 406 концептами. Щодо кількісного розподілу дієслів ППЛ за профілюванням субдоменів поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION, то ми отримали такі результати (див. табл.3.3).

Таблиця 3.3

Кількісний розподіл дієслів ППЛ
за профілюванням субдоменів поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION

Домени	Субдомени	Дієслова	%
MANNER OF LOCOMOTION	LEG MOVEMENTS	33	10,8%
	TRUNK MOVEMENTS	5	1,6%
MEANS OF SELF-PROPULSION	EQUIPMENT	14	4,6%
	HUMAN-POWERED MOBILITY DEVICES	47	15,4%
	LIMBS	244	79,7%
PERSON	EMOTIONAL STATE	29	9,5%
	PHYSICAL STATE	15	4,9%
	PURPOSE	14	4,6%
	BODY PHYSIQUE	4	1,3%
	AGE	3	0,9%
	COTHEME	10	3,3%
	OCCUPATION	3	0,9%
	ANTI-SOCIAL BEHAVIOR	4	1,3%
MEDIUM OF LOCOMOTION	HARD SURFACE	178	58,2%
	WATER	28	9,2%

Домени CHANGE IN LOCATION та PERSON представлено у семантичній структурі усіх 406 дієслів. Спільна тенденція у концептуалізації ППЛ полягає у

профілюванні доменів MEANS OF SELF-PROPULSION та MEDIUM OF LOCOMOTION більшістю дієслів досліджуваного класу.

Відмінною рисою домена MEDIUM OF LOCOMOTION є те, що він представлений у семантичній структурі 96% дієслів як узагальнена вказівка на середовище переміщення (суходол та водний простір); виявлено поодинокі приклади специфікації місцевості). За нашими даними, найбільш чисельними є дієслова на позначення переміщення суходолом (92% дієслів, у семантиці яких представлено субдомен HARD SURFACE), серед них кількісно переважають дієслова пішого переміщення (парцела FEET представлена у семантичній структурі 79,7 % дієслів).

Найбільшою розгалуженістю відзначається домен MANNER OF LOCOMOTION, зокрема його субдомен LEG MOVEMENTS, який містить 19 різнорівневих складників, що характеризують моторику рухів нижніх кінцівок. Домен MEANS OF SELF-PROPULSION отримав найповніше представлення в субдоменах LIMBS (79,7%) та HUMAN-POWERED MOBILITY DEVICES (15,4%). Примітно також, що найбільшим наповненням та розгалуженістю своєї структури виділяються субдомени антропоцентричної сфери (EMOTIONAL STATE – 9,5%, PURPOSE – 4,6%).

Домен CHANGE IN LOCATION слугує основою для осмислення просторового переміщення, оскільки у ньому представлено базові характеристики цього процесу (час, простір, рушійна сила, траєкторія переміщення тощо). Цей домен є базою для утворення усіх концептуальних та когнітивних моделей ППЛ.

Таким чином, поняттєва сфера HUMAN LOCOMOTION охоплює величезний масив дієслівної лексики, яка стосується опису переміщення людини в усіх її проявах. Конституенти концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION ускладнюють комбінаторні можливості дієслів ППЛ, накладаючи селекційні обмеження на заповнення їхніх відповідних валентностей.

3.4. Вияв семантики дієслів просторового переміщення людини на синтаксичному рівні

Між семантичними ролями (елементами глибинної структури) і аргументами (елементами тексту та елементами поверхневої структури) не простежується взаємно однозначної відповідності. Питання про те, як інформація про дію та його учасників, що міститься в дієслові, відображається в реченні, є однією з проблем, що привертає увагу багатьох вчених [79; 86; 107; 219; 263]. Неодномірний характер валентності дієслова зумовлений тим, що з одного боку, вона залежить від його лексичного значення, а з іншого, тісно пов'язана із синтаксичними функціями, зокрема з первинною функцією дієслова як конструктивного члена структури речення.

У результаті аналізу, здійсненого на основі ресурсу FrameNet, було виокремлено фрейми, які активуються дієсловами ППЛ, з метою виділення й систематизації їхніх семантичних ролей.

У FrameNet у словниковій статті для кожного значення слова подано таблицю, яка демонструє різні шляхи, якими семантичні ролі синтаксично виражаються у контексті. Слова групуються за семантичними фреймами, елементами яких вони є, а далі описуються взаємозв'язки між ними. Мета FrameNet полягає у визначенні фреймів та анотуванні речень, що демонструє, як фреймові елементи (семантичні ролі) синтаксично сполучаються зі словом, яке активує фрейм.

У FrameNet просторове переміщення представлене низкою фреймів. Так, MOTION SCENARIO є нейтральним (нелексичним) фреймом, який представляє переміщення в узагальненому вигляді як зміну місцезнаходження. Цей абстрактний сценарій переміщення можливо розглянути з трьох перспектив: MOTION, SOURCE_OF_GETTING, TRAVERSING.

Фрейм SOURCE_OF_GETTING виводить на передній план початковий пункт (SOURCE) переміщення суб'єкта (THEME): *Pakistan informed IAEA and US officials investigating the network that North Korea was the source of the uranium shipment.* У прикладі *North Korea* – SOURCE, а *uranium shipment* – THEME.

Фрейм TRAVERSING фокусує увагу на місцевості, де переміщується суб'єкт (THEME): *The children **hopped** into the neighbor's yard*. У цьому прикладі *children* – SOURCE, а *neighbor's yard* – THEME.

Фрейм MOTION наголошує на переміщенні як зміні місцезнаходження суб'єкта (THEME), що передбачає наявність початкового пункту (SOURCE), пункту призначення (GOAL) та траєкторії (PATH): *Dust particles **floating** about made him sneeze uncontrollably*. У прикладі *dust particles* – THEME, *about* – PATH.

Фрейм MOTION є дочірнім для EVENT: будь-яка зміна місцезнаходження є подією (EVENT), яка містить початкову та кінцеву фази (CHANGE_OF_STATE_INITIAL_STATE та CHANGE_OF_STATE_ENDSTATE). Окрім того, MOTION містить низку субфреймів (MASS_MOTION, MOTION_DIRECTIONAL, SELF_MOTION, MOTION_NOISE, FLUIDIC_MOTION), які успадковують його характеристики.

MASS_MOTION стосується зміни місцезнаходження певної сукупності предметів чи осіб: *Eager spectators **crowded** into the auditorium* [308]. MOTION_DIRECTIONAL потрактовується як переміщення у певному напрямку, яке часто зумовлюється силою тяжіння або іншими природніми силами, при цьому суб'єктом переміщення може бути істота або неістота: *The boys **plummeted** down the stairs into the basement. In one storm 42 inches of rain **fell** in 24 hours*. Фрейм MOTION_NOISE активується звуконаслідувальними дієсловами, які вживаються як дієслова переміщення унаслідок метонімізації: *The car **wheezed** the two miles into town*. Фрейм FLUIDIC_MOTION активується поняттям переміщення рідини: *The water **gushed** into the house*.

У FrameNet немає окремого фрейму ППЛ – дієслово ППЛ виступає предикатним центром трьох фреймів. У кількісному відношенні фрейм SELF_MOTION (130 дієслів ППЛ) є більш репрезентативним, порівняно з фреймами OPERATE VEHICLE (16 дієслів ППЛ, зокрема *bike, paddle, row*) та MASS_MOTION (5 дієслів ППЛ, зокрема *parade, troop, throng*). Ці фрейми містять низку ядерних та неядерних семантичних ролей.

Слід зазначити, що термін *неядерний* (*non-core*) стосується двох типів семантичних ролей – *периферійних* (*peripheral*) та *екстратематичних* (*extra-thematic*). Екстратематичні ролі комбінуються з багатьма фреймами, доповнюючи їхній зміст та приєднуючи їх до більш широкого контексту або деталізуючи опис учасників та ситуації. За словами засновників FrameNet, «хоча ми назвали ці одиниці фреймовими елементами, існують підстави вважати це визначення неточним» [190, с.97]. Власне фреймові елементи слугують ідентифікаторами саме тих фрагментів речення, які описують ситуацію, репрезентовану лексичною одиницею. Однак екстратематичні елементи описують незалежну ситуацію.

Так, CONCESSIVE є екстратематичним елементом, оскільки він описує окрему ситуацію, яка хоча і доповнює значення події, вираженої присудком, однак не характеризує його валентність: *Winston Smith, his chin nuzzled into his breast in an effort to escape the vile wind, **slipped** quickly through the glass doors of Victory Mansions, **though not quickly enough to prevent a swirl of gritty dust from entering along with him*** [308]. CONCESSIVE є фактично обставиною допусту і може поєднуватися з різноманітними предикатами. Хоча екстратематичні ролі не характеризують валентність лексичної одиниці, ми розглядаємо їх у дослідженні з метою порівняти глибинну та поверхневу семантичну структуру дієслів ППЛ.

Ми не включаємо FREQUENCY, PARTICULAR ITERATIONS, ROUTE, VEHICLE із фрейму OPERATE_VEHICLE, а також DEGREE та MODE_OF_TRANSPORTATION із фрейму MASS_MOTION до списку семантичних ролей дієслів ППЛ, оскільки подібні елементи містяться у фреймі SELF_MOTION. Наприклад, у потрактування семантичної ролі TIME (фрейм SELF_MOTION) входить поняття частотності, з якою відбувається переміщення (FREQUENCY у фреймі OPERATE_VEHICLE). Ми не розглядаємо VEHICLE із фрейму OPERATE_VEHICLE як окрему семантичну роль дієслів ППЛ через наявність більш широкого елемента MEANS у фреймі SELF_MOTION.

Будучи дочірнім фреймом для MOTION, фрейм SELF_MOTION успадковує більшість його ядерних семантичних ролей, за винятком THEME та DIRECTION. THEME потрактовується широко – як будь-який суб'єкт переміщення. У фреймі SELF_MOTION суб'єкт переміщення конкретизується як SELF_MOVER, оскільки цей вид переміщення стосується істот, які змінюють місцезнаходження за допомогою своєї власної енергії. В обидвох фреймах елемент DIRECTION визначається як ядерний, однак між ними немає відношення успадкування, тобто їх значення дещо відрізняються. У фреймі SELF_MOTION семантична роль DIRECTION потрактовується як напрямок переміщення, обраний самим суб'єктом. Будучи батьківським фреймом для низки фреймів просторового переміщення, MOTION потрактовує напрямок більш узагальнено як переміщення суб'єкта від дейктичного центру до певного орієнтиру, який не є кінцевим пунктом (GOAL). Це дозволяє врахувати особливості поняття напрямку переміщення, що активується фреймом MOTION_DIRECTIONAL, у якому він зумовлюється впливом природніх сил, здебільшого гравітації.

Як свідчить аналіз, семантичним валентностям предикатного слова ППЛ відповідають ментальні об'єкти, які виконують певні семантичні ролі. Звернімося до прикладів із FrameNet, які ілюструють кожен із семантичних ролей:

1. AREA (ядерна) стосується конструкцій, у яких в загальному описується територія як сукупність траєкторій переміщення суб'єкта: *Stop running around the room and sit down!*
2. DIRECTION (ядерна) виражає напрямок переміщення суб'єкта: *You should walk south about a block.*
3. GOAL (ядерна) – кінцевий пункт, в якому опиняється суб'єкт переміщення: *The children skipped into the park.* Прислівник напрямку імплікує наявність кінцевого пункту, наприклад: *The principal walked over and sat down.*

4. **PATH** (ядерна) вживається на позначення траєкторії переміщення, за винятком початкового та кінцевого пунктів: *The scouts hiked **along the river**.*
5. **SELF_MOVER** (ядерна) – істота, яка переміщується за допомогою власної сили: ***Fred** crawled the narrow passage.*
6. **SOURCE** (ядерна) – початковий пункт переміщення: *The cat ran **out of the house**.* Прислівник напрямку імплікує наявність початкового пункту, наприклад: *The cat ran **away**.*
7. **CONCESSIVE** (екстратематична) – подія чи обставина, яка вважається несподіваною, зважаючи на природу певного процесу просторового переміщення: *Winston Smith, his chin nuzzled into his breast in an effort to escape the vile wind, **slipped** quickly through the glass doors of Victory Mansions, **though not quickly enough to prevent a swirl of gritty dust from entering along with him**.*
8. **COORDINATED EVENT** (екстратематична) – процес, з яким ритмічно узгоджене просторове переміщення. Цей процес відбувається незалежно від власне переміщення: *Carnaval '78 packed in over a thousand bodies, sweating and gyrating **to the drumming of Austin's first Carnaval group**.*
9. **COTHEME** (екстратематична) – об'єкт, чиє переміщення корелює з переміщенням суб'єкта, слідуючи за ним або переміщуючись по одній траєкторії із ним: *We clomped down the shore **with a whole troop of younglings**.*
10. **DEPICTIVE** (екстратематична) – опис виконавця дії: *We wandered around **naked**.*
11. **DISTANCE** (периферійна) – відстань просторового переміщення: *I barely hobbled **six feet** before collapsing.*
12. **DURATION** (периферійна) означає тривалість процесу, наприклад, у реченні *I jogged round **in 23.2 seconds**, a trifle faster than Simone Jacobs ran the women's event.*

13. **EXPLANATION** (екстратематична) – стан речей, який зумовлює вибір суб'єкта переміщуватися певним чином: *We came down just after the surrender and landed in Singapore and marched 20 miles **because there was no transport.***
14. **EXTERNAL CAUSE** (екстратематична) – зовнішній чинник переміщення: *Pears was whisked off still wearing his goalkeeper's jersey and limping heavily **after being hurt in the final minutes.***
15. **INTERNAL CAUSE** (екстратематична) – емоційний або розумовий стан суб'єкта, який спричиняє його переміщення або мотивує певний спосіб переміщення: *But the next day was doleful: Mr Evans in a bad mood because he had eaten too much and Auntie Lou tiptoeing about **for fear of making things worse and so annoying him further.***
16. **MANNER** (периферійна) – будь-яка характеристика, що описує просторове переміщення, однак не має прямого відношення до траєкторії або швидкості, наприклад: *Tugged out of her siesta like a back tooth, she staggered **groggily** out to the yard.*
17. **MEANS** (периферійна) означає дію, якою суб'єкт досягає просторового переміщення, наприклад, *He walked back to the village **by dragging his mangled foot behind.***
18. **PATH SHAPE** (периферійна) – форма траєкторії, яку пройшов суб'єкт: *He kept prancing around **in circles** and yipping happily.*
19. **PLACE** (периферійна) – місце, де відбувається просторове переміщення. Цей фреймовий елемент слід відрізняти від **AREA** на основі того, що він також стосується місцезнаходження суб'єктів, які не переміщуються: *The hitchhikers walked **in the middle of the road.***
20. **PURPOSE** (периферійна) – мета, з якою суб'єкт переміщується: *John walked with her every day **to relieve her boredom.***
21. **RESULT** (екстратематичний) – наслідок переміщення: *In the absence of any jetty we waded ashore, **disturbing a flock of lesser noddy terns from the beach.***

22. **SPEED** (периферійна) – швидкість, з якою змінюється місцезнаходження суб'єкта відносно часу: ...*slowly, step by step, she crept along the terrace until she stood there, looking in.*

23. **TIME** (периферійна) – час, коли відбувається просторове переміщення: *And it was a bloody nuisance having all those people clomping through the field on Sundays!*

Ці ролі можуть бути інкорпорованими у семантичну структуру дієслова або представленими у поверхневій синтаксичній структурі. У дієслів ППЛ ролі агенса (SELF_MOVER) та локатива (AREA, DIRECTION, SOURCE, PATH, GOAL) є обов'язковими [308]. Локатив може бути ікорпорованим або формальним, але він завжди експлікується в поверхневій структурі. Інші учасники ППЛ можуть як експлікуватися, так і пресупонуватися, що зумовлено комунікативним фокусом висловлення.

Концептуальна структура більшості дієслів ППЛ характеризується наявністю *інкорпорованих аргументів*, які Р. Джекендофф інтерпретує як концептуальні аргументи, не виражені синтаксично й не пов'язані із експліцитними синтаксичними актантами [216, с.409]. Інкорпоровані аргументи фіксуються у словникових дефініціях з точністю до лексеми [107, с.54].

У якості ілюстрації розгляньмо семи у дефініції *swim – (of a person) to move through water in a horizontal position using the arms and legs* [303]. Як видно з дефініції, вказівка на середовище і засіб переміщення лежить в основі глибинної семантичної структури дієслова *swim*, тому відповідна семантична роль не з'являється в їхній поверхневій (аргументній) структурі. Це можливо довести застосуванням тесту на сполучуваність дієслова з відповідними прийменниковими словосполученнями. Комунікативна неповноцінність речення *He swam through water using his arms and legs* пояснюється тим, що інкорпоровані аргументи “*through water*” та “*arms and legs*” дієслова *swim* накладають селективні обмеження на заповнення його відповідних синтаксичних валентностей.

Ми виділили загальні тенденції в експлікації різних видів селективних обмежень. Матеріалом дослідження слугують синтаксичні конструкції з дієсловами ППЛ, відібрані із синтагматичного тезаурусу FrameNet [308]. Нас цікавить, насамперед, функціональне навантаження ексکورпорованих сем.

1. **Тавтологізація** полягає в тому, що в реченні вживається та сама лексема, що і сема, наведена в дефініції відповідного дієслова. За нашими даними, тавтологічна ексکورпорація характерна для семантичних ролей SPEED, TIME, DISTANCE, MANNER і застосовується як спеціальний прийом увиразнення змісту. Інформація, що дублюється в ексکورпорованих семантичних ролях, набуває значимості з прагматичної точки зору, сприяючи створенню більш яскравого образу.

Порівняймо семи у дефініції дієслова *jog* та їх експлікацію у синтаксичній структурі. *Jog – to run slowly and steadily for a long time, especially for exercise* [302]. *Breathing deeply and evenly, he **jogged** steadily along through the rustling darkness of the forest, enjoying the exertion and allowing the exercise to wash away the pressures of the past night* [308]. *They **jogged** slowly down the hill* [там само].

У наведених прикладах семантичні ролі SPEED та MANNER репрезентовано тими самими прислівниками, що вживаються у дефініції лексеми *jog*. Можливо припустити, що перший приклад свідчить про намір мовця акцентувати увагу саме на темпі бігу (сема “steadily”), а другий приклад – про необхідність виділити повільну швидкість (сема “slowly”) як більш важливу ознаку переміщення в ситуації, що описується.

2. **Асоціація.** Інкорпоровані аргументи можуть експлікуватися у вигляді окремих висловлень, що відображають сприйняття та оцінку навколишнього світу.

Розгляньмо приклад: *He left with the boy's quilt across his shoulder, **swaggering** like a Roman emperor* [308]. Дефініція дієслова *swagger* (“walk in an extremely proud and confident way”) містить сему, яка експлікується завдяки

актуалізації колективної пресупозиції про зверхність, надмірну гордість як типові риси можновладців.

У наступному прикладі реалізується пресупозиція про те, що самовпевненість виявляється у певній невербальній поведінці, наприклад, у жестах і поставі: *From the back window she saw him **swaggering** along the dock, a hand on his hip, throwing keys in the air with insouciant authority* [308].

Проаналізуємо такий приклад: *Kattina was summoned to the gangway of the houseboat to meet them before they **tramped** aboard like a herd of elephants* [308]. Використання порівняння *like a herd of elephants* підсилює ступінь вияву інкорпорованої ознаки “heavily and noisily” у семантичній структурі дієслова *tramp*.

3. **Специфікація.** Інкорпоровані аргументи, що мають конкретно-предметний характер (*snow, ice, foot, arm, leg, mountain*), можуть експлікуватися у синтаксичній структурі, якщо обсяг значення аргумента буде вужчим за значення семи, зафіксованої у дефініціях. Специфікація можлива за допомогою синонімів, гіпонімів, меронімів або модифікаторів відповідної семи.

Семи на позначення засобу та середовища переміщення ніколи не експлікуються у поверхневій синтаксичній структурі, якщо вони мають формальне вираження у морфемному складі слова. Наприклад, дієслово *hobble* містить сему “on foot”. Її експлікація можлива за умови вживання модифікаторів (*on their swollen, bleeding feet*): *... until they began **hobbling** on their swollen, bleeding feet around the edge of the circle formed by their fellows* [308].

Розгляньмо ще один приклад: *The unconcerned Sooty **ambled** away to join another group* [308]. Глибинна сема дієслова *amble* “in a relaxed way” виступає модифікатором агенса за допомогою прикметника *unconcerned*, який є синонімом *relaxed*.

Окрім того, ексکورпорація учасника за допомогою специфікації має місце, коли необхідно виразити його відмінність від прототипу, як видно з наступного прикладу, у якому мова йде про повзання незвичним способом: *He **crawled** on toes and elbows round the Land-Rover* [308].

У наступних прикладах також йдеться про нетипові ознаки: стрибання на дерев'яній нозі (*The big black one mounted a motor cycle and roared off, leaving the old man **to hobble** away through the estate on his wooden leg*) та непевну ходу через високі підбори (*Then she **tottered** off on her four-inch heels*).

Наступний приклад демонструє екскорпорацію семантичної ролі DISTANCE (сема "long distance") у поверхневій структурі дієслова *trek*: *Robyn Davidson **trekked** 1,700 miles across the Australian desert with two camels and a dog for company* [308].

Специфікація застосовується також для актуалізації інкорпорованої семантичної ролі DURATION: *They **trekked** in single file for more than an hour holding their rifles high in front of their chests* [308].

4. **Схематизація** полягає в тому, що інкорпорована сема виражається на синтаксичному рівні гіперонімом або холонімом. Наприклад, дефініція дієслова *hop* містить інкорпоровану сема на позначення засобу переміщення: *hop – to move by jumping **on one foot*** [302]. У наступному прикладі замість *foot* вживається холонім *leg*: *The waiter grinned conspiratorially at Jen and **hopped** away **on one leg*** [308].

5. **Зміна семантичної ролі.** Інкорпорований аргумент можливо представити на синтаксичному рівні за умови зміни його семантичної ролі.

Наприклад, сема "forward" співвідноситься з концептуальною ознакою DIRECTION, яка репрезентує напрямок відносно орієнтації тіла суб'єкта переміщення. У семантичній структурі дієслова *march* інкорпорованим аргументом є "напрямок переміщення вперед" (тобто суб'єкт переміщується вперед, обернений обличчям у напрямку переміщення). Для *march* реалізація семантичної ролі DIRECTION можлива лише шляхом специфікації напрямку переміщення вперед. Поєднання *march* з *forward* можливе лише за умови зміни семантичної ролі DIRECTION на PATH, коли переміщення суб'єкта описується з позиції спостерігача або відносно якогось об'єкта, актуалізованого у свідомості комунікантів або в контексті, наприклад: *She **marched forward** and took the bucket from him* [308].

Розгляньмо ще один приклад: *Her bare feet padded across the polished terracotta tiles to the bottles lined along a shelf in the corner* [308]. Як засвідчує дефініція, семантична структура дієслова *pad* містить сему “foot” (*pad – to walk softly and quietly without shoes or with soft shoes, or on a soft surface* [302]), яку можливо виявити на основі застосування методу ступеневої ідентифікації [71] до *walk* з дефініції дієслова *pad* (*walk – to move at a regular pace by lifting and setting down each foot in turn, never having both feet off the ground at once* [302]). Експлікація інкорпорованої семи “feet” можлива за умови вживання модифікатора “bare”, а також заміни інкорпорованої семантичної ролі MEANS на поверхневу семантичну роль SELF-MOVER.

Об’єднуючи різні рівні відображення реального світу в свідомості та мові, можливо, на нашу думку, побудувати схему корелятивних зв’язків між ментальною та мовною організацією лексику та виявити місце глибинних аргументів у процесі створення висловлення.

Висновки до розділу 3

1. Унаслідок проведеної інвентаризації обраного фрагмента словникового складу мови з використанням процедури компонентного аналізу за лексикографічними джерелами різних типів, було виділено 406 дієслів ППЛ. Вони формують гетерогенний клас слів, іманентними характеристиками якого є багатозначність, поліфункціональність, прагматична орієнтованість.

Дієслова ППЛ становлять відкритий клас слів, що постійно перебуває у процесі формування і здатний поповнюватися лексемами з інших класів. Найпоказовішими в системному відношенні виявилися дієслова з інкорпорованою семою “допоміжний засіб переміщення”, утворені від іменників на позначення спорядження і технічних засобів переміщення.

2. Концептуальна модель поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION – упорядкована інформаційна система, відносно якої характеризується семантична структура дієслова ППЛ. Вона утворена мережею доменів CHANGE IN LOCATION, PERSON, MEANS OF SELF-PROPULSION, MEDIUM OF LOCOMOTION та

MANNER OF LOCOMOTION, пов'язаних схемою процесу акціонального фрейму, розширеного за рахунок предметного фрейму (схеми способу і локатива): AG-агенса (PERSON) діє-CHANGE IN LOCATION за допомогою IN-інструмент (MEANS OF SELF-PROPULSION) TAM-місце (MEDIUM OF LOCOMOTION) TAK-спосіб (MANNER OF LOCOMOTION). Домени представлені мережею із 132 інформаційних сфер різного рівня (субдоменів, парцел, концептів). Зв'язки між ними конституюються переважно родо-видовими відношеннями, а також представляють якісні, кількісні, буттєві, й локативні й темпоральні характеристики. Концепти у складі парцел представлені мережею ознак, співвідносних із семами дієслів ППЛ.

3. Проаналізований матеріал засвідчив неоднорідний розподіл дієслів ППЛ відносно виокремлених поняттєвих просторів. Найбільшим наповненням та розгалуженістю своєї структури виділяються конституенти домена MANNER OF LOCOMOTION MANNER OF LOCOMOTION, (зокрема на позначення моторики рухів нижніх кінцівок). Найменшою щільністю об'єктивації характеризується домен MEDIUM OF LOCOMOTION.

Домени CHANGE IN LOCATION, MEANS OF SELF-PROPULSION та MEDIUM OF LOCOMOTION відображають конститутивні ознаки ППЛ, виведені на основі відповідного логічного поняття.

Домен MEDIUM OF LOCOMOTION представлений у семантичній структурі переважної більшості дієслів як узагальнена вказівка на середовище переміщення (суходол та водний простір); виявлено поодинокі приклади специфікації місцевості переміщення. У кількісному відношенні найбільш репрезентативними серед нашого матеріалу є дієслова на позначення переміщення суходолом, серед яких кількісно переважають дієслова пішого переміщення.

Субдомени антропоцентричної сфери відображають фізіологічні характеристики, емоційні стани і наміри суб'єкта переміщення, навантажені здебільшого негативно-оцінними ознаками.

4. Рольова структура дієслів ППЛ експлікується схемою процесу акціонального фрейму, розширеного за рахунок предметного фрейму (схеми

локатива): AG–агенса (PERSON) *діє*-(CHANGE IN LOCATION) ТАМ-локатив (PLACE) ТУДИ-директив (DIRECTION) ВІД-аблатив (SOURCE) ШЛЯХОМ-транзитив (PATH) ДО-фінітив (GOAL). Заповнення семантичної ролі агенса обмежене антропоморфною сферою (людина, яка переміщується самостійно), при цьому заповнення локативних семантичних ролей у рамках цієї схеми обмежене просторовою сферою.

Мережа конститuentів поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION зумовлює характер синтаксичної форми предикатів ППЛ. Ці конституенти отримують оформлення у семантичних ролях предикатів ППЛ шляхом тавтологізації, схематизації, специфікації, асоціації та зміни семантичної ролі. Найбільш поширеним способом ексکورпорації є специфікація. Функціональне призначення ексکورпорації глибинних аргументів виявляється переважно у зміні фокусу уваги, експлікації нетипових ознак та активації пресупозицій.

Основні положення цього розділу викладено у таких публікаціях автора [41; 43; 201].

РОЗДІЛ 4.

КОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОНЯТТЄВОЇ СФЕРИ HUMAN LOCOMOTION

У цьому розділі у фокусі уваги перебуває процедура реконструкції метафоричних моделей, утворених дієсловами ППЛ, а отримані дані застосовуються для виявлення чинників метафоричної інтерпретації.

Згідно з прийнятою у роботі концепцією, метафоричні значення дієслів ППЛ співвідносяться з когнітивними моделями, у яких актуалізується фрагмент концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION, що стає більш виділеною у результаті застосування до неї гносеологічних операцій.

Ми не ставимо за мету охопити усі можливі реалізації метафоричного потенціалу дієслів ППЛ – дослідження скоріше є розробкою методики аналізу їх метафоризації передусім з метою з'ясувати, які фрагменти концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION акцентуються у процесі утворення метафор, об'єктивованих досліджуваними дієсловами, і запропонувати певні висновки щодо спільних принципів структурування мовної та когнітивної систем.

У розділі представлено аналіз метафоричних моделей з дієсловами ППЛ на прикладі сфери політичної діяльності. Фактологічним матеріалом дослідження слугують 2836 текстових фрагментів, які було відібрано методом суцільної фіксації з британського журналу «The Economist» та американської газети «The New York Times», виданих у 2010-2014 роках.

Вибір сфери політики зумовлений тим, що життя значної частини сучасного суспільства сповнене політичних подій, які здатні суттєво вплинути на осмислення політики та використання мовних ресурсів для репрезентації політичної реальності. Діяльність політиків значною мірою впливає на якість життя, соціальну захищеність та фізичну безпеку кожного члена суспільства, незалежно від професійної діяльності, соціального статусу, етнічної приналежності та ідеології, тому біомеханічні та психофізіологічні характеристики людини (швидкість переміщення, моторика рухів, постава,

фізичний та емоційний стан, вік тощо) легко переносяться у сферу суспільно-політичних явищ, слугуючи багатим джерелом метафоричних асоціацій.

4.1. Імплицитна субстантивна метафора як складова дієслівної метафори HUMAN LOCOMOTION

У підрозділі ставиться завдання з'ясувати механізм утворення та функціональний потенціал імплицитної субстантивної метафори у складі дієслівної метафори.

У дієслівній метафорі семантичні зв'язки між вихідним та похідним значеннями утворюють складну багаторівневу структуру, що відображає особливості семантики дієслова. Структура дієслівного метафоричного переносу охоплює дві сфери: 1) структуру вихідного та похідного значення дієслова; 2) кількісний склад та семантичні ролі актантів пропозицій, що відповідають вихідному та похідному значенням дієслова.

На першому етапі метафоризації дієслова ППЛ утворюється субстантивна метафора шляхом висвітлення сфокусованих ділянок поняттєвих сфер, які співвідносяться з семантичними ролями предикатів ППЛ – агенсом (PERSON), директивом (DIRECTION), аблативом (SOURCE), фінітивом (GOAL), транзитивом (PATH) і локативом (PLACE). При цьому експліцитно виражені семантичні ролі, співвідносні з референтом метафори, переосмислюються на основі асоціацій з ознаками імплікованих семантичних ролей, співвідносних з корелятом метафори.

У моделі субстантивної метафори зв'язок між поняттєвими сферами (референтом і корелятом) структурується пропозиційними схемами компаративного фрейму:

CV–компаратив *є ніби* PERSON–корелят

CV–компаратив *є ніби* SOURCE/PATH/ GOAL/PLACE/DIRECTION–корелят

Субстантивна метафора актуалізує у вихідному значенні дієслова імплицитну ознаку на основі конвенційного асоціативного зв'язку. Залучена частина імплікованого вихідного значення спочатку узагальнюється, а після

перенесення на нову субстантивну базу знову конкретизується відповідно до мотиваційного контексту та її сутнісних ознак. Ці ознаки розглядаються як сигнали, які скеровують адресата під час інтерпретації метафоричного значення дієслова, зменшуючи зусилля, які він витрачає на обробку повідомлюваного з метою досягнення очікуваної інтерпретації. Сукупність цих ознак слугує підґрунтям метафоричного значення дієслова ППЛ.

Змістом першого етапу когнітивного моделювання поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION, співвідносної з метафоризованими значеннями дієслів ППЛ, є ідентифікація та систематизація поняттєвих сфер референтів та корелятивів субстантивної метафори у складі дієслівної метафори. Відповідні референтні та корелятивні поняттєві сфери впорядковуються тематично за допомогою пропозиційних схем базисних фреймів.

4.1.1. Поняттєва сфера референтів субстантивної метафори. Аналіз фактичного матеріалу – 2836 текстових фрагментів з метафоризованими дієсловами ППЛ – дозволив виділити концептуальні референти, що належать до поняттєвої сфери POLITICAL ACTIVITY.

Моделювання структури поняттєвої сфери POLITICAL ACTIVITY було здійснено на основі положення про те, що поняттєва сфера як широкий інформаційний простір має багаторівневий принцип організації: до її складу входять домени, які, у свою чергу, мають свої інформаційні сфери – парцели, що містять тематично близькі концепти, співвідносні з мовними одиницями [56, с.64].

У поняттєвій сфері POLITICAL ACTIVITY сутності, позначені іменниками, які співвідносяться з семантичними ролями предикатів ППЛ (3403 референтних концептів), було розподілено між 4 доменами – POLITICAL ENTITY, POLITICAL RELATIONS, POLITICAL INSTRUMENTS та POLITICAL CONCERNS, які відображають аспекти політичної діяльності: суб'єкти політичної діяльності (POLITICAL ENTITIES) будують відносини (POLITICAL RELATIONS) згідно зі своїми політичними інтересами (POLITICAL CONCERNS), застосовуючи політичні

інструменти (POLITICAL INSTRUMENTS). Зв'язок між доменами формується пропозиціями акціонального фрейму (схема контактної дії):

AG–АГЕНС (POLITICAL ENTITY) *робить* FT - фактив (POLITICAL RELATIONS) *за допомогою* IN--інструмент (POLITICAL INSTRUMENTS) *через* ST-стимул (POLITICAL CONCERNS).

Розгляньмо структуру виокремлених інформаційних сфер.

1. Домен POLITICAL ENTITY. Загалом виокремлено 3002 лексичних одиниць, що активують домен на позначення суб'єктів політичної діяльності. Звернімося до прикладів, у яких референтами субстантивних метафор виступають лексеми, що співвідносяться з доменом POLITICAL ENTITY:

... *But his cabinet began back-peddalling in July, signaling cost and schedule were paramount* (The New York Times. Australia Rules Out Open Tender for New Submarines, Japan in Box Seat. December 2, 2014) [310].

Mr Jones skates over the problems caused by Russia and underplays the real achievements of the Saakashvili years (The Economist. Georgia's history - Bad location. November 24, 2012) [309].

The United Progressive Alliance coalition, led by the Indian National Congress, is limping towards the end of its term, burdened by corruption ... (The Economist. The world in figures: Countries: India. November 2013) [309].

Meantime, the government is dancing with Angola and flirting with Iran (The Economist. Comments on Argentina's economy: Gaucho blues. April 13, 2013) [309].

North Korea used the cover of supposedly civilian nuclear work before it flounced out of the treaty in 2003; it has since tested two bombs [The Economist. The Nuclear Non-Proliferation Treaty: Consensus costs. June 2, 2010) [309].

У наведених текстових фрагментах на позначення суб'єктів політичної діяльності вживаються назви країн, політичних об'єднань, геополітичних регіонів, урядів та їх підрозлів, імена політиків тощо. Ці одиниці було тематично згруповано у домени POLITICAL COMMUNITY та GOVERNMENT. Зв'язок

між ними утворюється пропозиціями акціонального фрейму (схема контактної дії): AG-агенс (GOVERNMENT) діє на AF-афектив (POLITICAL COMMUNITY).

Внутрішня структура субдомена POLITICAL COMMUNITY впорядковується схемою класифікації. Виступаючи у якості класифікатора, субдомен POLITICAL COMMUNITY представлений гіперпарцелю GEOPOLITICAL REGION. Схема класифікації: ID-ідентифікатив (GEOPOLITICAL REGION) є CL-класифікатор (POLITICAL COMMUNITY).

Гіперпарцела GEOPOLITICAL REGION, яка містить концепти *region, zone*, структурується схемами класифікації та інклюзивності. Схема класифікації: ID-ідентифікатив (ASIA / EUROPE / LATIN AMERICA / SOUTH AFRICA / WEST) є CL-класифікатор (GEOPOLITICAL REGION). Інклюзивна схема: CR-контейнер (GEOPOLITICAL REGION) має СТ-вміст (COUNTRY / NATION / POLITICAL ASSOCIATION).

Парцела COUNTRY, яка містить тематично споріднені концепти *country* і *state*, слугує контейнером для субпарцели CITIZEN та класифікатором для субпарцел-назв країн. Інклюзивна схема: CR-контейнер (COUNTRY) має СТ-вміст (CITIZEN). Схема класифікації: ID-ідентифікатив (SPAIN) є CL-класифікатор (COUNTRY).

Парцели NATION та POLITICAL ASSOCIATION також виступають у якості класифікаторів, при цьому ідентифікативи представлені парцелами-власними назвами. Схема класифікації: ID-ідентифікатив (AMERICANS) є CL-класифікатор (NATION); ID-ідентифікатив (EUROPEAN UNION) є CL-класифікатор (POLITICAL ASSOCIATION).

Субдомен GOVERNMENT містить концепти *administration, government, regime* і структурується пропозиціями посесивного фрейму (схема інклюзивності): CR-контейнер (GOVERNMENT) має СТ-вміст (ECONOMIC AUTHORITIES / POLITICAL FACTION / POLITICIAN).

В основі структури гіперпарцели POLITICIAN лежить схема класифікації ідентифікаційного фрейму. Складниками родової гіперпарцели POLITICIAN є тематично споріднені концепти LAWMAKER, LEADER, OFFICIAL, POLICY MAKER, POLITICIAN та видові парцели DIPLOMAT, MINISTER, PRESIDENT, PRIME-MINISTER,

REPRESENTATIVE, SECRETARY, CANDIDATE, представлені одноіменними концептами.

Парцела CANDIDATE співвідноситься з субпарцелами-іменами політиків, складовими яких є одноіменні концепти, наприклад: ID-ідентифікатив (MITT ROMNEY) є CL-класифікатор (CANDIDATE).

Еквонімічні парцели PRESIDENT і PRIME-MINISTER виступають не лише як видові інформаційні сфери, а й як класифікатори; при цьому ідентифікативи представлені субпарцелами-власними назвами (BERLUSCONI, SARKOZY і т.д.). Як приклад розгляньмо парцелу PRESIDENT. Схема класифікації (1): ID-ідентифікатив (PRESIDENT) є CL-класифікатор (POLITICIAN); схема класифікації (2): ID-ідентифікатив (OBAMA) є CL-класифікатор (PRESIDENT).

Концептуальна мережа гіперпарцели POLITICAL FACTION структурується за допомогою двох схем. Виступаючи у якості контейнера, гіперпарцела POLITICAL FACTION корелює з парцелою ALLY, представленою одноіменним концептом. Схема інклюзивності: CR-контейнер (POLITICAL FACTION) має СТ-вміст (ALLY).

Як родова інформаційна сфера, гіперпарцела POLITICAL FACTION пов'язана з парцелами PARTY та UNITED PROGRESSIVE ALLIANCE. Схема класифікації: ID-ідентифікатив (PARTY / UNITED PROGRESSIVE ALLIANCE) є CL-класифікатор (POLITICAL FACTION). Парцела PARTY містить концепт *party* та структурується пропозиціями посесивного фрейму (схема інклюзивності): CR-контейнер (PARTY) має СТ-вміст (DEMOCRAT / LIBERAL / REPUBLICAN / SOCIALIST).

Парцела PARTY корелює з видовими еквонімічними субпарцелами CONSERVATIVE PARTY, DEMOCRATIC PARTY OF JAPAN, IRAQI ISLAMIC PARTY, які представлені одноіменними концептами. Схема класифікації: ID-ідентифікатив (CONSERVATIVE PARTY) є CL-класифікатор (PARTY).

2. **Домен POLITICAL RELATIONS.** Загалом виокремлено 236 лексичних одиниць, що активують домен на позначення політичних відносин. Розгляньмо приклади, у яких референтами субстантивних метафор виступають лексеми, що співвідносяться з доменом POLITICAL RELATIONS.

За нашими даними, метафоризовані дієслова ППЛ переважно вживаються на позначення погіршення політичного становища, зокрема наближення до війни, кризи, заворушень тощо: країну переслідує ворожнеча (*amid the viciousness that stalks Iraq*), у суспільні відносини застрибнув скандал (*the fight leapt into the public sphere*), уряд цибіає усередину суперечок (*Washington is leaping into the middle of territorial and political disagreements*), політики маршують до конфлікту (*leaders might one day discard their pragmatism and march into all-out conflict*), регіон йде у напрямку війни, немов сновида (*to watch the West sleepwalk towards war*), свобода впевнено крокує у зворотньому напрямку (*freedom marches backward*) [309; 310].

Негативні конотації зберігаються навіть тоді, коли мова йде про поступ уперед, до покращення становища: кульгаючи, країна виходить з економічного занепаду (*the recession that Britain is now limping away from*), перевалькуватою ходою дибіає примирення (*Polish-Russian reconciliation is allowed to waddle*) тощо [там само].

Домен POLITICAL RELATIONS структурується за допомогою схеми класифікації ідентифікаційного фрейму. Домен-класифікатор POLITICAL RELATIONS є родовим по відношенню до чотирьох видових субдоменів – CRISIS, TERRORISM, PEACE, STABILITY.

Схема класифікації: ID-ідентифікатив (CRISIS / TERRORISM / PEACE / STABILITY) є CL-класифікатор (POLITICAL RELATIONS). Зв'язок між субдоменами CRISIS та TERRORISM утворюється пропозиціями акціонального фрейму (схема каузації): CR-каузатор (TERRORISM) робить FT-фактив (CRISIS).

Субдомен CRISIS корелює з гіперпарцелою CONFLICT у межах інклюзивної схеми посесивного фрейму: CR-контейнер (CRISIS) має СТ-вміст (CONFLICT). Виступаючи контейнером, гіперпарцела CONFLICT пов'язана з парцелою DISAGREEMENT пропозиціями посесивного фрейму за допомогою інклюзивної схеми CR-контейнер (CONFLICT) має СТ-вміст (DISAGREEMENT).

Як родова інформаційна сфера, гіперпарцела CONFLICT співвідноситься з видовою парцелою WAR. Схема класифікації: ID-ідентифікатив (WAR) є CL-

класифікатор (CONFLICT). Парцела WAR, у свою чергу, стає холонімом для субпарцел BATTLE та FIGHT. Схема партитивності: WH-ціле (WAR) має PR-частину (BATTLE / FIGHT).

Субдомен TERRORISM містить одноіменний концепт *terrorism* та структурується схемою інклюзивності посесивного фрейму: CR-контейнер (TERRORISM) має СТ-вміст (TERRORIST GROUP). Гіперпарцела-класифікатор TERRORIST GROUP корелює з видовими парцелами-назвами терористичних угруповань: ID-ідентифікатив (ANSAR AL-SHARIA / HAMAS / JABHAT AL-NUSRA) є CL-класифікатор (TERRORIST GROUP).

Виступаючи у якості контейнера, гіперпарцела TERRORIST GROUP співвідноситься з парцелою TERRORIST у схемі інклюзивності посесивного фрейму: CR-контейнер (TERRORIST GROUP) має СТ-вміст (TERRORIST).

3. Домен POLITICAL INSTRUMENTS. Виокремлено 110 іменників, що активують домен на позначення політичних інструментів. За нашими даними, метафоричні значення дієслів ППЛ здебільшого підкреслюють неефективність або непотрібність застосованих політичних інструментів: політичні кампанії кульгають (*With his campaign now limping along*), переговори ходять навшипиньках навколо проблем (*discussions tiptoe around the word "corruption"*), сфабриковані прогнози катаються на ковзанах (*a cooked-up environmental assessment, which skates over the dangers the new base would pose*), пропозиції тиняються по комітетах (*would unveil their proposal in days; it would putter through the Judiciary Committee this month, and reach the Senate floor*), можливості вибору бродять звивистими шляхами (*a bunch of choices which meander*) тощо [309; 310].

Домен POLITICAL INSTRUMENTS впорядковується за допомогою трьох схем класифікації ідентифікаційного фрейму та партитивної схеми посесивного фрейму: Схема класифікації ID-ідентифікатив (LEGISLATION / POWER / CONFERENCE / DISCUSSIONS / MEETING / CAMPAIGN) є CL-класифікатор (POLITICAL INSTRUMENTS).

Субдомен MEETING є холонімом для партонімічної гіперпарцели AGENDA: Схема партитивності WH-ціле (MEETING) має PR-частину (AGENDA). Субдомен LEGISLATION виступає класифікатором для видових парцел: Схема класифікації ID-ідентифікатив (LAW / RULE / REFORM) є CL-класифікатор (LEGISLATION). Парцела CANDIDATE корелює із субдоменом CAMPAIGN у межах схеми власності посесивного фрейму, яка є результатом трансформації схеми каузації акціонального фрейму: CR-каузатор (CANDIDATE) *робить* FT-фактитив (CAMPAIGN) → КАУЗАТОР-власник (CANDIDATE) *має* ФАКТИТИВ-власність (CAMPAIGN) → КАУЗАТОР-власник ФАКТИТИВУ-власності (*the candidate's campaign*).

4. Домен POLITICAL CONCERNS. Виокремлено 55 концептів, що активують поняттєві сфери на позначення політичних цілей та інтересів. Аналіз метафоричних конструкцій з дієсловами ППЛ виявив переважання негативної оцінки діяльності суб'єктів політики на шляху до задоволення інтересів та досягнення цілей: шкандибання до демократії / стабільності (*the region totters toward democracy; the country will totter towards stability*), кульгання до відновлення (*the USA and Europe were limping towards recovery*), ходьба навшпиньках до реформ (*The 89-year-old king ... tiptoeing cautiously towards reform*) тощо [309; 310].

Домен POLITICAL CONCERNS структурується за допомогою схеми класифікації ідентифікаційного фрейму: ID-ідентифікатив (DEMOCRACY / JUSTICE / VICTORY / FREEDOM / RECONCILIATION / RECOVERY) є CL-класифікатор (POLITICAL CONCERNS). Субдомени представлені одноіменними концептами.

Конституенти поняттєвої сфери POLITICAL ACTIVITY мають різний ступінь метафоризації, який визначається за кількістю метафоричних виразів, співвіднесених з окремим конституентом домена. Згідно з результатами кількісного аналізу, найбільшу кількість метафоричних виразів виявлено у домені POLITICAL ENTITY.

У результаті осмислення концептів референтного домена POLITICAL ENTITY у термінах корелятивного домена PERSON утворюються численні

метафоричні висловлення, серед яких трапляються метафори метонімічного типу (*Vietnam is limping along*). Виділені метафори і метонімії ґрунтуються на фізіологічних, психологічних і поведінкових особливостях людини, яка переміщується: політичний суб'єкт кульгає (*The Shanghai Organisation is **limping** along*), вальсує (*France and Germany **waltzing** around a bigger bailout of European banks*), шкандибає (*southeast Ukraine was **staggering** in that direction*), волочеться (*After seeming to **totter**, Zimbabwe's president now looks determined to hang on*), катається на ковзанах (*Each country insists that the other behaved badly in the past but **skates** over its own mistakes*), блукає (*Spain's fractious Socialists ... **wander** in the electoral wilderness*), ходить уві сні (*Japan is **sleepwalking** into relative poverty*), танцює (*the government is **dancing** with Angola and flirting with Iran*), прогулюється (*President Vladimir V. Putin of Russia **sauntered** into American presidential politics on Thursday*), цибає (*Mr. Ghani **leaping** ahead with 56 percent of the vote*), плаває (*Greece must learn to **swim** fast*), ходить навшпиньках (*China's new leaders are **tiptoeing** towards looser rules*), переміщується у пориві емоцій – гніву (*A crucial ally of the government **flounced** out of office*), гордощів (*India needs to stop **strutting** on the world stage like it's a great power*), безтурботності (*Vietnam is **ambling** along, doing the bare minimum*), рйшучості (*the Iraqi Islamic party, has already **marched** out of the interim government in protest*) тощо [309; 310].

Високий ступінь метафоризації домена POLITICAL ENTITY зумовлений його складністю і розгалуженістю, а також експліцитною представленістю відповідних референтних концептів у медійному тексті. Серед парцел домена POLITICAL ENTITY найбільш залученою у метафорі є COUNTRY (582 одиниці – 19,4% від їх кількості у домені POLITICAL ENTITY), що пояснюється її складністю і розгалуженістю. Домен POLITICAL INSTRUMENTS має низький ступінь метафоризації. Його конституенти більш конкретні і представлені, як правило, імпліцитно у медійному тексті.

Ступінь метафоризації концептів, що входять до складу доменів поняттєвої сфери POLITICAL ACTIVITY, залежить від кількості метафоричних

одиниць, які іменують ці концепти. Найвищий ступінь метафоризації мають концепти *country* (176 одиниць, або 6,2% від загальної кількості прикладів) і *government* (154 одиниці, або 5,4%). Низьким ступенем метафоризації характеризуються одиниці, що співвідносяться з периферійними підструктурами доменів (наприклад, *agenda*), а також мають конкретне значення (наприклад, *analysis*).

4.1.2. Поняттєва сфера корелятив субстантивної метафори. За природою концептуальних корелятив субстантивні метафори є онтологічними. У дискурсивних контекстах базові онтологічні корелятиви ускладнюють структуру внаслідок когнітивних операцій специфікації, розширення й ускладненого розширення, а також взаємодії з орієнтаційними корелятивами [126, с.17]. У результаті при проектуванні на референтний простір виникає множинність взаємопов'язаних корелятивних понять, що дозволяє кваліфікувати утворювані конкретизації базових метафор як структурні. Так, базовий онтологічний корелятив PERSON, співвідносний з агенсом метафоризованих предикатів ППЛ, ускладнює свою структуру унаслідок розширення і набуває таких характеристик:

Корелятив А PERSON UNSTEADY ON THEIR FEET. У наведеному нижче фрагменті дискурсу дієслово *stagger* актуалізує метафору А COUNTRY IS A PERSON UNSTEADY ON THEIR FEET, у якій країна концептуалізується як людина, яка не може тримати рівновагу:

*Yemen has **staggered** from crisis to crisis since early last year, when a popular uprising against Mr. Saleh spread to cities across the country. Many Yemenis hoped that Mr.Saleh's resignation in February as part of a foreign-brokered power-transfer deal might open a path out of a crippling impasse. But Mr.Hadi's first weeks in office have served as a reminder of Yemen's persistent divisions and vulnerabilities, complicated by a year of political revolt against a generation of Mr.Saleh's autocratic rule (The New York Times. Militants and Politics Bedevil Yemen's New Government" April 23, 2012).*

Ознака “неспроможність тримати рівновагу” імплікує наявність у людини хвороби або іншої слабкості. Переходячи в іншу предметну сферу, ці імплікації переосмислюються як “наявність у країні численних нездоланих проблем”. Мотиваційним контекстом для переосмислення ознак слугує інформація про наявність у країні численних кризових ситуацій (*from crisis to crisis*) – народного повстання (*a popular uprising, political revolt*) проти авторитарного правління (*autocratic rule*), нескінченного розбрату і незахищеності (*persistent divisions and vulnerabilities*), безнадійної ситуації, що калічить країну (*a crippling impasse*). Субстанційна ознака “наявність у країні численних нездоланих проблем” казує інференцію про ймовірність повного краху. Таким чином у дієслова *stagger* розвивається метафоризоване значення “перебувати на межі повного краху”.

Корелят A PERSON WITH A LIMP. Метонімічне відношення PLACE FOR PEOPLE є підґрунтям метафтонімічних асоціацій: *Togo is still limping along, throwing up a shambling and comical impression of democracy every few years while the real government is one of clan-based fiefdoms* (The Economist. Elections in Iraq and Togo: Is it democracy yet? March 7, 2010) [309].

У наведеному прикладі країна з клановим правлінням концептуалізується як людина, яка має серйозну, часто невиліковну, фізичну ваду. Ознака корелята “кульгавість” імплікує наявність болю, який заважає нормальній ходьбі. Переходячи в іншу предметну сферу, ця фізична вада переосмислюється як перешкода, яку важко або неможливо усунути подібно до того, як рідко людині вдається позбутися кульгавості. Субстантивна метафора A COUNTRY IS A PERSON WITH A LIMP акцентує неспроможність країни стати демократичною через уряд, який обстоює кланові інтереси, що мотивується таким контекстом: *the real government is one of clan-based fiefdoms*.

Корелят A CORPULENT PERSON. У наведеному нижче фрагменті дискурсу актуалізується субстантивна метафора RECONCILIATION IS A CORPULENT PERSON, яка імплікує прототипного носія ознаки, вираженої дієсловом *waddle* – огрядну людину, яка йде важкими кроками, перевалюючись з боку на бік: *This is*

fortunate, no big panic, no massive clamoring for inquiries, no lingering headlines; Polish-Russian reconciliation is allowed to waddle along for a while yet. (The Economist. Polish air crash: Graverobbers. June 7, 2010) [309].

У процесі метафоризації дієслова *waddle* ознака “огрядний” переноситься на нову субстантивну базу (політичне примирення), переосмислюючись у відповідності до її природи як “ускладнений, обтяжений”. Так, базовий онтологічний корелят PERSON, співвідносний з агенсом метафоризованих предикатів ППЛ, слугує фоном для виокремлення таких специфікацій:

Корелят AN UNRULY PEDESTRIAN. Звернімося до прикладу, який ілюструє метафоричне вживання дієслова *jaywalk*. Критикуючи обструкціоністську позицію Республіканської партії та пасивність Демократичної партії США, автор зазначає: *Both parties are jaywalking and don't feel responsible to work and restore the economy to health except blaming the President* (The Economist. Culpability: Is it Barack Obama's economy? June 4, 2012) [309].

Субстантивна метафора A PARTY IS AN UNRULY PEDESTRIAN імплікує поширені соціальні уявлення про те, що політики часто вдаються до порушення правил політичної гри. Прототипним носієм ознаки, вираженої дієсловом *jaywalk* є необережний пішохід. Переходячи в іншу предметну сферу (діяльність партій), необережність переосмислюється як безвідповідальність; мотиваційним контекстом слугує “*don't feel responsible to work*”. Таким чином у дієслова *jaywalk* розвивається метафоризоване значення “унікати відповідальності”.

Корелят A SOMNAMBULIST. У наступному прикладі дієслово *sleepwalk* актуалізує метафору POLICY MAKERS ARE SOMNAMBULISTS, у якій відображено пасивність, безініціативність політиків:

After sleepwalking for so long, Europe's policy makers appear to have finally woken up to the need for tax reform. As we reported in this week's print edition, tax rates are being cut all over the continent... Such reforms are set to reverse the upwards drift in Europe's tax-to-GDP ratios seen since austerity began. Politicians,

such as Italy's new prime minister, Matteo Renzi, have realised that taxpayers are fed up with paying ever higher rates.. Many politicians also want to use tax cuts to kick-start growth, in order to push Europe off its anaemic growth path (The Economist. The case for radical reform. March 31, 2014) [309].

Підсумуємо механізм актуалізації метафоричного значення у дієслова *sleepwalk*. Прототипним носієм ознаки, вираженої дієсловом *sleepwalk* є людина, яка ходить уві сні. Ознака “сомнамбулізм” імплікує “несвідомість”. Переходячи в іншу предметну сферу (політичних лідерів держав), ця імплікація переосмислюється як “пасивність” на основі контекстуальної інформації про те, що впродовж тривалого часу відбувалося неконтрольоване зростання податків (*upwards drift*); асоціатом ознаки “безініціативність” виступає лексема *anaemic*, яка імплікує відсутність енергії та зусиль. Таким чином, метафора POLICY MAKERS ARE SOMNAMBULISTS містить ознаки, на основі яких виводиться значення метафоризованого дієслова *sleepwalk* – бути пасивним, апатичним, безініціативним.

Розгляньмо субстантивні метафори, у яких корелятами виступають поняттєві сфери, співвідносні з локативними семантичними ролями предикатів ППЛ. Так, корелят DESTINATION, співвідносний з фінітивом (GOAL), концептуалізує політичні ситуації (дії, стани) як кінцевий пункт переміщення:

*Ostensibly protesting against a gay-pride parade in the city, an estimated 6,000 well-organised thugs, some of them bused in by far-right groups, rampaged through town, attacking police, shops, cars and buses, and setting fire to the headquarters of the ruling Democratic Party ...The authorities should not have allowed the event to go ahead, against the wishes of most Serbs, just to score brownie points with the European Union, which Serbia wants to join.... outsiders are still needed to push Serbs, Bosnians and Kosovo Albanians into sorting out their many problems. Cajoling agreements out of Balkan leaders is necessary, says one diplomatic source, to avoid **sleepwalking into new wars** in a few years' time* (The Economist. Troubleshooting in the western Balkans. Outsiders needed. October 14, 2010) [309].

У наведеному текстовому фрагменті актуалізується субстантивна метафора WAR IS A DESTINATION, яка слугує основою розвитку переносного значення у дієслова *sleepwalk*: Значення метафоризованого дієслова *sleepwalk*, що актуалізується у цьому текстовому фрагменті, дещо відрізняється від наведеного у попередньому прикладі.

Отже, “несвідомість” – ознака прототипного носія переміщення, яка імплікується дієсловом *sleepwalk* – переосмислюється цього разу не як “пасивність”, а як “неусвідомлення можливих наслідків”. Мотиваційним контекстом слугує інформація про те, що уряд Сербії, намагаючись ”заробити бали“ у Євросоюзу (*to score brownie points*), дав дозвіл на гей-парад, який призвів до громадських заворушень. Автор вважає, що сербів потрібно скеровувати до правильних кроків (“*outsiders are still needed to push Serbs...into sorting out their many problems*”), інакше через кілька років вони потраплять у нові війни, перш ніж усвідомлять це (*sleepwalking into new wars*). Отже, асоціатом “можливих наслідків” виступає фінітив *sleepwalk* “*into new wars*”. Результатом цих асоціацій є метафоричне значення дієслова *sleepwalk* – *робити щось непомітно для себе, не усвідомлюючи наслідків*. Отже, дієслівні метафори є амбівалентними, оскільки притаманні їм імплікації залежать від контексту.

Корелят LOCATION, співвідносний з локативом (PLACE), концептуалізує політичні ситуації (дії, стани) як середовище переміщення. Звернімося до прикладу, у якому метафоричне вживання дієслова *nose-dive* імплікує субстантивну метафору THE POLLS ARE A BODY OF WATER, що концептуалізує вибори як водойму, куди можливо пірнати:

His likeness appears on a prominently displayed billboard here promoting infidelity, a reference to his affairs during his first marriage. Headlines nearly every day report on corruption allegations around former ranking officials of his party. His opponents' television commercials warn that he will make deals with criminals to quell the bloodshed from Mexico's drug war. University students have taken to the streets to march against him. Such publicity may be enough to send any candidate nose-diving in the polls. Not here. Despite the bombardment, Enrique Peña Nieto,

the target of the attacks, remains the odds-on favorite to win Mexico's presidential election ... (The NY Times. In Mexico, a Candidate Stands Out Despite Attack. June 11, 2012) [310].

Пірнання вниз головою імплікує такі ознаки – висока швидкість, різке занурення на дно, ризик отримати важку травму. Серед цих ознак виділяється “різке занурення на дно” під впливом контексту. Численні компрометуючі матеріали на кандидата у президенти – подружня зрада (*infidelity*), звинувачення колишніх лідерів його партії у корупції (*corruption allegations*), готовність укласти угоду з криміналітетом задля легшого вирішення проблем у країні (*will make deals with criminals*) – можуть відправити його на дно виборчих списків подібно до того, як відбувається пірнання вниз головою у стрімкому піке (*nose-diving*).

Корелят THE STARTING POINT OF MOTION, співвідносний з аблативом (SOURCE), концептуалізує політичні суб’єкти, події, явища як початковий пункт переміщення. Наступний приклад ілюструє метафоричне вживання дієслова *march*, яке імплікує субстантивну метафору GOVERNMENT IS THE STARTING POINT OF MOTION: *This will not be easy: one Sunni party, the Iraqi Islamic party, has already **marched out of the interim government** in protest.* (The Economist. America in Iraq: After Fallujah. November 10, 2004) [309].

Корелят DIRECTION OF MOTION, співвідносний з директивом (DIRECTION), концептуалізує зміну як переміщення у певному напрямку, при цьому переміщення назад асоціюється з негативними змінами, а вперед – з позитивними.

Субстантивна метафора MOVING BACKWARDS IS CHANGING FOR WORSE імплікується метафоричним вживанням дієслова *march*: *Honduras continues to **march backwards**. Gang violence, catalysed by drug trafficking, and weak law enforcement have given Honduras the highest murder rate in the world* (The Economist. Central America: Out of control. March 8, 2013) [309].

Корелят PATH, співвідносний з транзитивом (PATH), концептуалізує дії людини відносно певної ситуації, явища. Звернімося до прикладу, який ілюструє метафоричне вживання дієслова *tiptoe*:

*But if Mr Aquino seems ready to confront the church on this issue, he **has tiptoed around a disaster** that took place in August after a disgraced former police officer hijacked a tourist bus in Manila. In a bungled rescue attempt, the hijacker killed eight tourists from Hong Kong before he, too, was killed. An official inquiry into the tragedy identified many blunders in the government's handling of the incident, and recommended that criminal or disciplinary action be taken against culpable officials. They allegedly included Manila's mayor, an Aquino loyalist, and the city's police chief – they went out for dinner together just before the gunman went berserk. They also ignored a presidential order to use an elite police commando unit to storm the bus; a local SWAT team was given the job and made a hash of it. (The Economist. The Philippines' awakening president. October 14, 2010) [309].*

Субстантивні ознаки, що асоціюються з дієсловом *tiptoe*, становитимуть основу метафоричного переносу: переміщення навшпиньках імплікує бажання не привертати до себе увагу, а переміщення навколо певного об'єкта – небажання наблизитися до нього. Переходячи в інші предметні сфери, ці імплікативні ознаки переосмислюються під впливом контексту. Отже, президент Філіппін уникає розмов про трагедію, яка забрала життя вісьмох осіб, оскільки виявлено численні помилки у роботі уряду під час рятувальної операції (*many blunders in the government's handling of the incident*). Серед звинувачуваних – прибічник режиму президента (*an Aquino loyalist*), мер Маніли, який проігнорував наказ (*ignored a presidential order*) залучити елітний підрозділ поліції до визволення заручників. У результаті цих асоціацій виводиться значення дієслівної метафори *tiptoe around a disaster* – намагатися уникати розмов про трагічну ситуацію унаслідок небажання привернути до себе увагу.

Отже, у результаті осмислення фрагментів референтного домена POLITICAL ACTIVITY у термінах корелятивних доменів, співвідносних з

семантичними ролями предикатів ППЛ, утворюються численні субстантивні метафори, ознаки яких слугують основою формування дієслівних метафор. У таблиці 4.1 представлено їхній метафоричний потенціал.

Таблиця 4.1.

Метафоричний потенціал корелятивних доменів,
співвідносних із семантичними ролями предикатів ППЛ

Тип семантичної ролі	Семантична роль	Кількість метафоричних вживань	
		абсолютний показник	відносний показник
ядерна	AREA	204	8,4%
периферійна	DIRECTION	44	1,8%
ядерна	GOAL	466	19,3%
ядерна	PATH	248	10,3%
ядерна	PERSON	1296	53,6%
периферійна	PLACE	73	3,1%
ядерна	SOURCE	87	3,6%
Загальна кількість		2418	100%

У сучасному медійному дискурсі широко представлено метафоричні моделі з концептуальними векторами відхилення від природнього стану речей, занепокоєння, агресивності, непрофесіоналізму, безвідповідальності політиків, що втілюється у численних метафорах.

Базова метафора A POLITICAL SUBJECT IS A PERSON утворена шляхом профілювання окремих конститuentів корелята PERSON, співвідносного з агенсом метафоризованих предикатів ППЛ, який ускладнює свою структуру шляхом розширення і набуває таких характеристик: AN UNRULY PEDESTRIAN, A PERSON UNSTEADY ON THEIR FEET, A PERSON WITH A LIMP, A CORPULENT PERSON, A SICK PERSON, A BORED PERSON, A SOMNAMBULIST, A LIGHT-MINDED PERSON, A CHILD, A TEENAGER, A SHOWY PERSON, A SOLDIER.

Корелят PERSON, співвідносний з агенсом, має найвищий метафоричний потенціал. Концептуальні метафори з цим корелятом налічують 1296 одиниць (53,6% від загальної кількості метафоризованих одиниць). Корелят GOAL

характеризується середнім потенціалом, налічуючи 466 одиниць (19,3%). Найнижчий метафоричний потенціал виявлено у корелята DIRECTION (44 одиниці або 1,8%), що пояснюється невеликою кількістю синтаксичних конструкцій зі значенням напрямку просторового переміщення.

4.2. Чинники метафоризації дієслів просторового переміщення людини

Метафоризація дієслівного значення полягає у порушенні селективних обмежень на заповнення його валентностей. Варіативність цих порушень може мати різноманітні якісні та кількісні вияви.

За нашими даними, весь корпус метафоризованих дієслів ППЛ поділяється на три групи, залежно від чинників метафоричної інтерпретації: зміни семантичної валентності, зміни семантичної і синтаксичної валентності та контекстуальної релевантності. Зупинімося на деяких з них, демонструючи можливу методика аналізу.

4.2.1. Зміна семантичної валентності. У результаті дослідження встановлено, що метафоризація більшості дієслів ППЛ відбувається унаслідок зміни семантичної валентності без зміни синтаксичної валентності.

Звернімося до прикладу, який ілюструє метафоричне вживання дієслова *scamper* внаслідок зміни його семантичної валентності і тематичного класу учасників:

Critics see Poland scampering after big countries such as Russia, France and Germany, rather like a teenager desperate to hang out with adults, heedless of the national interest (The Economist. Polish foreign policy: Dancing with the big boys. November 24, 2010) [309].

На першому етапі виділяється типовий носій ознаки *scamper* – мала дитина або підліток. Хоча концепт *scamper* профілює не лише суб'єкт переміщення, а й швидкі та дрібні кроки, когнітивна операція проміантності застосовується лише до суб'єкта переміщення, у той час як інші концептуальні

ознаки залишаються імплікованими. У результаті утворюється субстантивна метафора POLAND IS A TEENAGER. Мотиваційним контекстом слугує порівняння поведінки лідерів держави з підлітком, який не може обійтися без дорослих (*like a teenager desperate to hang out with adults*) і нехтує національними інтересами (*heedless of the national interest*). Ознака “молодий” імплікує несаможиттєвість, незрілість, яка переосмислюється як недосвідченість, переходячи в іншу предметну сферу.

На другому етапі відбувається профілювання більш значущої інформації, що міститься у концептуальному кореляті CHILD. Метафора A COUNTRY IS A CHILD каузує інференцію: якщо країна порівнюється з дитиною, то країна молода (*young*) або незріла (*immature*). Під впливом контексту (*heedless of national interest*) у кореляті CHILD профілюється концептуальна ознака IMMATURE. На третьому етапі значення *scamper* асоціюється із концептуальною ознакою IMMATURE. Результатом цих асоціацій є метафора SCAMPERING IS BEING IMMATURE.

Метафоризація дієслова ППЛ унаслідок зміни семантичної валентності може супроводжуватися його десемантизацією. З теоретичної точки зору особливістю цього процесу є те, що зміна таксономічного класу аргументів не спричиняє, як у традиційній метафорі, автоматичну зміну таксономічного класу самого дієслова: семантичні ролі змінюються, а предикат зберігає свою категорійну семантику.

У наступному прикладі спостерігаємо узагальнення семантики дієслова *trudge* до *move/go*: As European leaders from 27 countries once again **trudged off to Brussels** on Thursday, this time to discuss how to help their millions of unemployed, few could have any illusion about whose wishes carried the most weight: those of Chancellor Angela Merkel and her country, Germany (The New York Times. Merkel Plays To Germans As She Jousts With Europe. June 27, 2013) [310].

Системне значення дієслова *trudge* розуміється на фоні доменів HUMAN (сема “tired”), MEANS OF SELF-PROPULSION (сема “steps”) та MEDIUM OF LOCOMOTION (імпліцитна сема). У предиката *trudge* значення фінітива GOAL обмежене

поняттям про місце, розташоване на відстані, яку можливо здолати пішки. Однак у наведеному прикладі значення *trudge* не профілюється на фоні доменів MEANS OF LOCOMOTION (піше переміщення) та MEDIUM OF LOCOMOTION (суходол) унаслідок порушення селекційних обмежень на заповнення його фінітива. Оскільки поїздка у Брюссель лідерів із 27 країн передбачає переміщення транспортними засобами (і не лише наземними), ознака “переміщення пішки” нейтралізується, оскільки адресат робить інференцію, яка є більш релевантною у цьому контексті. Згідно з цією інференцією, у реченні йдеться не про піше переміщення, а про спосіб дії.

Носієм типової ознаки *trudge* є втомлена людина. У процесі метафоризації *trudge* когнітивна операція промінантності застосовується до конститuenta домена HUMAN у субдомени PHYSICAL STATE – до парцели FATIGUE. Переходячи в іншу предметну сферу, ознака “втома” переосмислюється як небажання щось робити. Мотиваційними контекстами для цього слугує інформація про те, що політики втомилися від неодноразових зустрічей для обговорення тієї самої проблеми (*once again trudged off*) і не бачать сенсу в повторному обговоренні проблеми (*few could have any illusion about whose wishes carried the most weight*), оскільки остаточне рішення все одно буде приймати А. Меркель. Результатом цих асоціацій є метафора TRUDGING IS MOVING UNWILLINGLY.

Отже, зсув значення дієслова *trudge* відбувається унаслідок переносу комунікативного акценту з одного фрагменту ситуації на інший. Ці зміни не є кардинальними, оскільки семантична близькість вихідного та похідного значення загалом зберігається (адже обидва значення виражають просторове переміщення). Семантична роль фінітива зберігається у метафоричному значенні дієслова *trudge*, однак вона актуалізується лексичними одиницями іншого семантичного класу, що семантично не узгоджуються з дієсловом у вихідному значенні.

За нашими даними, утворення метафоричних значень шляхом зміни семантичної валентності характерне, зокрема, для таких дієслів ППЛ: *walk*,

jump, leap, tread, sleepwalk, stride, clamber, tiptoe, totter, stagger, wander, march, scamper, limp, trudge, plod, crawl, waddle, stalk, saunter, meander, strut, dance, waltz, amble, skate, streak, jog, jaywalk, swim, putter, bathe, nose-dive.

Метафоризація дієслів ППЛ унаслідок зміни семантичної валентності характерна для метафор, які базуються на структурній схожості ситуацій, що співвідносяться. Дієслово у вихідному та метафоризованому значенні описує ситуації, які не відрізняються за кількістю семантичних ролей. При цьому ознака, виражена дієсловом у прямому значенні, не пов'язана з вузькою поняттєвою сферою, що забезпечує більшу свободу для семантичної валентності дієслова, унаслідок чого зміна семантичної валентності метафоризованого дієслова не спричиняє зміни синтаксичної валентності.

4.2.2. Зміна синтаксичної валентності. Виявлено три моделі зміни синтаксичної валентності метафоризованого дієслова ППЛ.

Зміна синтаксичної валентності характерна, зокрема, для дієслів ППЛ *flounce, stomp, scurry, backpedal, tread, jump, swim, plod.*

До першої моделі належать дієслова, які ускладнюють свою семантику унаслідок того, що у поверхневій структурі речення з метафоризованим дієсловом реалізується семантична роль дієслова інкорпорована у його вихідному значенні. Її поява мотивується висвітленням одного з конститuentів концептуальної структури дієслова у вихідному значенні. У якості ілюстрації розгляньмо приклад, у якому дієслово *flounce* змінює свою синтаксичну валентність:

At a swish Delhi party under a full moon this week, a clutch of parliamentarians flitted gaily around a newly promoted young minister. By a palm tree a senior cabinet figure looked on, smiling. It was a natural moment to celebrate, right after October 28th, when Manmohan Singh, the prime minister, reshuffled 22 ministers. Yet soon the cheerful mood may give way to growing trepidation over the difficult months ahead. Pressure on the prime minister for a reshuffle had grown during a year which has seen relations sour between the Congress Party and some

*coalition allies. Mamata Banerjee, the Bengali chief minister, **flounced out of government** in September over new economic reforms (The Economist. Politics in India: Shuffled, not stirred. November 2, 2012) [309].*

Пропонуємо схему інтерпретації метафоризованого значення дієслова у результаті зміни синтаксичної валентності. Носієм типової ознаки *flounce* є розлючена людина. У процесі метафоризації *flounce* когнітивна операція промінантності застосовується до конститuenta домена HUMAN – субдомена EMOTIONAL STATE, парцели ANGER і дієслово *flounce* уподібнюється до *quarrel over sth*, унаслідок чого в його поверхневій структурі з'являється семантична роль REASON. При цьому зберігається семантична роль SOURCE, притаманна дієсловам ППЛ (*out of government*). У результаті цих операцій, зміст висловлення “...*the Bengali chief minister flounced out of government ... over new economic reforms*” інтерпретується як “прем'єр-міністр Бенгалії покинув уряд після конфлікту через економічні реформи”.

Друга модель реалізується дієсловами, які уподібнюють свою семантику до дієслова іншого класу, що має таку саму синтаксичну валентність. Якщо структура ситуацій, позначена прямим і переносним значенням дієслова, не збігається, у поверхневій структурі з'являються актанти, не характерні для вихідного значення дієслова. Розгляньмо приклади:

*Instead, the prize must surely go to Tim Pawlenty, who has kept his head down and **plodded along** with his campaign for months, presumably in the hopes that whatever battles unfolded among the bigger beasts of the campaign, he would still be standing at the end of them (The Economist. Newt Gingrich: The hedgehogs and the fox. May 17, 2011) [309].*

*Instead of collapsing, feeble firms **plod on** thanks to various forms of state protection, which shields them from competition (The Economist. Brazil's economy: The 50-year snooze. April 18, 2014) [309].*

У наведених текстових фрагментах дієслово *plod* набуває нову семантичну роль за аналогією до *get along with sth*. Конструкція *plod along with sth* інтерпретується як “deal with a situation slowly/with difficulty”.

Третя модель представлена дієсловами, які змінюють свою синтаксичну валентність унаслідок втрати обов'язкової семантичної ролі. Тому є підстави припустити, що дієслово потребує для передачі значення поповнення своєї семантики за рахунок додаткової семантичної ролі, яка стає обов'язковим елементом структури речення, що не є характерним для дієслова у його вихідному значенні.

Наступний приклад демонструє зміну синтаксичної валентності дієслова *scurry*: *Today is the last day to sign up for Obamacare, sort of. Some people will qualify for an extension, but most Americans must have insurance by tomorrow or pay a penalty. As of March 27th more than 6m Americans had signed up for insurance through the exchanges. Health officials are **scurrying** to keep their systems up and running (with sporadic success). Healthcare.gov, the insurance site for 34 states, had 2m visits over the weekend. In the past week, the federal help line received more than 2.4m for all of February* (The Economist. Deadline day for Obamacare. March 31st 2014) [309].

Під впливом контексту (*the last day to sign up; must have insurance by tomorrow or pay a penalty*) у значенні дієслова *scurry* акцентується ознака “поспішати”. Обов'язковою семантичною роллю предиката *scurry* є локатив. У наведеному прикладі *scurry* вживається без локатива, уподібнюючись до аргументної структури дієслова *hurry to do sth* → *scurry to do sth*.

У наступному прикладі спостерігаємо зміну синтаксичної валентності дієслова *tread*: *While Jabhat al-Nusra is **treading** more carefully with Syrians, ISIS bans smoking, harasses unveiled women...* (The Economist. Syria's civil war: Will the jihadists overreach? October 11, 2013) [309].

Обов'язковою семантичною роллю предиката *scurry* є директив. У процесі метафоризації дієслова *tread* нейтралізується ознака зміни місцезнаходження, унаслідок чого *tread* уподібнюється до аргументної структури дієслова *be – be careful with sb/sth*.

Розгляньмо приклад, у якому дієслово *backpedal* змінює свою синтаксичну валентність: *Spurning suggestions that he **backpedal** on reducing the*

deficit, he called Britain “a safe haven in the storm” of worldwide instability, in which sovereign-debt ... (The Economist. Economic stumbles – some safe heaven. August 13, 2011) [309]. У процесі метафоризації аргументна структура дієслова уподібнюється до *go back on sth*, у результаті чого *backpedal on sth* означає “відмовитися від своїх обіцянок або намірів”.

Зміна синтаксичної валентності характерна для емотивних метафор з дієсловами ППЛ, які базуються на емоційному сприйнятті суб’єкта і для яких є нерелевантною схожість структури ситуацій, що співвідносяться при утворенні метафори.

4.2.3. Контекстуальна релевантність. Теорія релевантності Д.Спербера і Д.Уілсон [276] відкриває нові можливості для аналізу механізмів метафоризації.

Згідно з цією теорією, адекватна інтерпретація висловлення не зводиться лише до розпізнавання експліцитної інформації; до аналізу залучається серія можливих контекстів, оскільки учасники комунікації вилучають з пам’яті та обробляють численні пропозиції для інтерпретації нової інформації. Адресат стикається з проблемою вибору з великої кількості можливих контекстів одного контексту, релевантного у конкретній комунікативній ситуації.

Розгляньмо приклад: *For an unelected prime minister, Mr Monti was skating on thin ice. His remark prompted censure from the sentinels of fiscal rectitude* (The Economist. Italian politics: The gloves are off. 11 August 2012) [309].

У наведеному текстовому фрагменті інтерпретація значення *Mr Monti was skating on thin ice* базується на виявленні співвідношення мовленнєвої ситуації з попереднім вербальним і невербальним контекстом. Екстратематична семантична роль Depictive (*For an unelected prime minister*) усуває нерелевантні смислові аспекти *skating on thin ice* згідно з інтенцією мовця, звільняючи потенційні можливості, закладені в семантичній структурі *on thin ice*. Контекст (*His remark prompted censure from the sentinels of fiscal rectitude*) фокусує увагу комунікативного партнера на найважливіших імпліцитних змістових частинах

інформації, скеровуючи його у досягненні релевантної інтерпретації шляхом обмеження контексту, в якому висловлення є релевантним.

Контекстуальна релевантність як чинник метафоричної інтерпретації також стосується дієслів ППЛ у таких словосполученнях: *to swim with the tide*, *to swim against the current/tide*, *to walk on a tightrope*:

So he is walking on a tightrope. And one end is held by Mr Berlusconi (The Economist. Italian politics: Silvio's back. May 18, 2013) [309].

Swimming against the tide. President Jacob Zuma happily bucks the trend towards monogamy ... (The Economist. South Africa and polygamy. April 28, 2012) [309].

Отже, весь корпус метафоризованих дієслів ППЛ поділяється на три групи, залежно від чинників метафоричної інтерпретації: зміни семантичної валентності (71 % дієслів), зміни синтаксичної валентності (23 % дієслів) та контекстуальної релевантності (6% дієслів). Отримані кількісні результати ми підсумували у таблиці 4.2.

Таблиця 4.2.

Чинники метафоризації дієслів ППЛ (кількісний показник)

Кількість метафоризованих дієслів	Відносний показник	Абсолютний показник
Чинники метафоризації		
Зміна семантичної валентності	71 %	2014
Зміна синтаксичної валентності	23 %	652
Контекстуальна релевантність	6 %	170

Виявлено певні тенденції у метафоризації дієслів ППЛ. У процесі метафоризації висвітленню підлягають конституенти доменів MANNER OF LOCOMOTION та PERSON, у той час як інші домени залишаються імплікованими. Найвищий метафоричний потенціал властивий дієслівним концептам, які профілюють EMOTIONAL STATE (9,5% дієслів), LEG MOVEMENTS (10,8 % дієслів) та PHYSICAL STATE (4,9 % дієслів), що наведено у таблиці 4.3.

Кількісний розподіл метафоризованих дієслів ППЛ
за профілюванням субдоменив поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION

Домени	Субдомени, що підлягають висвітленню	Кількість метафоризованих дієслів	Віднош. показник	Абс. показник
MANNER OF LOCOMOTION	LEG MOVEMENTS		10, 8%	33
	TRUNK MOVEMENTS		1, 6%	5
PERSON	AGE		0, 9%	3
	ANTI-SOCIAL BEHAVIOR		0, 3%	1
	BODY PHYSIQUE		1, 3%	4
	COTHEME		3, 3%	10
	EMOTIONAL STATE		9,5%	29
	OCCUPATION		0, 9%	3
	PHYSICAL STATE		4,9%	15
	PURPOSE		4, 6%	14

У процесі утворення метафоричних значень у корелятивному домені MANNER OF LOCOMOTION активуються конституенти субдомени LEG MOVEMENTS, при цьому найбільш залученими у метафоризації є парцели STEP LENGTH і CADENCE. Результатом їх проекції є такі метафори: LONG STEPS ARE RAPID PROGRESS, SHORT STEPS ARE SLOW PROGRESS, REGULAR STEPS ARE DETERMINATION, IRREGULAR STEPS ARE HESITATION. Виокремлені метафори пов'язані із сенсомоторним досвідом людини у пізнанні себе та просторових понять.

За нашими даними, найчастіше метафоризуються такі дієслова: *walk, jump, leap, tread, sleepwalk, stride, clamber, tiptoe, totter, stagger, wander, march, scurry, scamper, flounce, stomp, limp, trudge, plod, crawl, waddle, stalk, saunter, meander, strut, dance, waltz, skate, backpedal, amble, skate, backpedal, streak, jog, jaywalk, swim, putter, bathe, nose-dive.*

У корпусі матеріалу нашого дослідження виявлено 37 % дієслів, що не метафоризуються. Не виявлено метафоризованих значень, зокрема, у дієслів ППЛ *sashay, abseil, rappel, ankle, ski, prance, ambulate, backpack, barge, bargepole, backstroke, backcountry ski, off-piste, canoe, catamaran, coracle, dinghy, dory, dugout, galley, gondola, kayak, longboat, oar, paddleboard, paddle boat, pedal boat, pedalo, pole-vault, pram, punt, pushbike, quad, quadricycle, quadracycle, rove, row, scooter, scull, scuba-dive, shin, skiff, slalom, snowshoe, stilt walk, surfboat, tricycle, unicycle, wherry, velocipede, barge-pole, ice pick, in-line skate, wedeln, wheelchair, brachiate, cartwheel, scorch, scramble, soft-shoe, ambulate, ankle, backpack, cakewalk, cavalcade, circumambulate, claudicate, crampon, gallivant, nance/nancy, noctambulate, pedestrianate, perambulate, peregrinate, boulder, builder, mountaineer, fin, snorkel*. Не метафоризуються ознаки, що асоціюються з епатажною поведінкою, спорядженням, транспортними засобами, оскільки вони є семантично перевантаженими.

Найвищий метафоричний потенціал властивий значенням дієслова, які профілюються на фоні фрагментів поняттєвих сфер на позначення емоційного та фізичного стану, оскільки вони активують поняття, що є релевантними для сфери політики – ефективність заходів політичного суб'єкта, його погляди, критична оцінка його поведінки.

Найменш активованими конститuentами поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION є локалізація середовища переміщення, відстань переміщення, звукова складова, темпоральна складова – вони не асоціюються з досягненням мети, вибором способів, тому не є релевантними для сфери політики і рідко метафоризуються у політичному дискурсі.

4.3. Моделі метафоризації дієслів просторового переміщення людини

Метафорична модель визначається як узагальнена репрезентація відображення фрагментів концептуальної моделі у семантичній структурі значень у процесі метафоричного переосмислення. Виявлення окремих етапів

дієслівного метафоричного переносу дозволяє побудувати відповідну когнітивну модель.

Метафоричні моделі утворюються внаслідок послідовних етапів асоціації понять між вихідним та похідним значеннями дієслів ППЛ: 1) застосування операції промінантності до домена, який співвідноситься з метафоризованою семантичною роллю (якщо метафоризується агенс, то фокусуванню підлягають конституенти домена PERSON); 2) профілювання релевантного конститuenta висвітленого домена під впливом контексту; 3) схематизація значення, репрезентованого метафоризованим конститuentом домена, на основі асоціації з метафоризованою семантичною роллю; 4) утворення дієслівної метафори у результаті співвіднесення дієслова зі схематизованим конститuentом домена.

Метафоричні моделі, співвідносні зі значеннями дієслів ППЛ, реалізуються реченнями, у яких поверхнева акціональна схема [AG–агенс (PERSON) діє-(CHANGE IN LOCATION) ТАМ-локатив (PLACE) ТУДИ-директив (DIRECTION) ВІД-аблатив (SOURCE) ШЛЯХОМ-транзитив (PATH) ДО-фінітив (GOAL)] корелює із глибинними компаративними схемами метафори [CV–компаратив *є нібито* PERSON–корелят] і [CV–компаратив *є нібито* SOURCE / PATH / GOAL / PLACE / DIRECTION–корелят].

Аналіз емпіричного матеріалу засвідчує, що в сучасному медійному дискурсі метафоризовані дієслова ППЛ активують когнітивні моделі на позначення дій та станів, навантажені переважно негативно-оцінними асоціаціями.

Метафоричні моделі HUMAN LOCOMOTION IS STATE та HUMAN LOCOMOTION IS ACTION реалізуються, відповідно, за умови відсутності або наявності семантичних ролей, які активують поняття зміни (AREA, SOURCE, PATH, GOAL, DIRECTION, SPEED), і мають більш конкретні реалізації.

Найбільш репрезентативними реалізаціями базової метафоричної моделі HUMAN LOCOMOTION IS STATE є такі метафори: SLEEPWALKING IS BEING UNAWARE, SCAMPING IS BEING IMMATURE, JAYWALKING IS BEING IRRESPONSIBLE, PROWLING IS BEING IMMORAL, WADDLING IS BEING BURDENED, FLOUNGING IS BEING DISSATISFIED,

AMBLING IS BEING UNCONCERNED, SHAMBLING IS BEING UNMOTIVATED, SAUNTERING IS BEING POWERFUL, SWAGGERING IS BEING SUCCESSFUL, SCUTTLING IS BEING THREATENED, GOOSE-STEPPING IS BEING INTOLERANT, TRUDGING IS HAVING DIFFICULTY.

У результаті дослідження встановлено, що більшість метафоричних моделей з дієсловами ППЛ є амбівалентними і їхні імплікації залежать від контексту та зумовлюються мінливими умовами спілкування. Наприклад метафорична модель PROWLING IS BEING IMMORAL зазнавати специфікації, перетворюючись на метафору PROWLING IS BEING IMPERIALISTIC.

Розгляньмо приклад, у якому дієслово *prowl* (*шастати у пошуках жертви або наживи*) актуалізує метафору PROWLING IS BEING IMPERIALISTIC:

*The world in the era of European imperialism was an EXTREMELY tough place, with rival imperialist countries like Britain, France, Germany, Italy, Japan, Tsarist and later even Soviet Russia **prowling around** seeking whom they might devour. Here was no mercy in that world; it was eat or be eaten.*

The British and the French were as evil as the rest. They ruthlessly sucked the blood of THEIR colonial subjects and miserable working classes. The Germans were envious of both because they had vast overseas empires, and were determined to build their own empire in Eastern Europe. Capitalists were frightened of socialism and blamed the Jews for it, with the huge help of the churches. Japan bled China. Soviet Russia, struggling for life in a world of crocodiles, rapidly developed crocodilian qualities itself, and ruthlessly exploited its own masses to industrialise at a fearful speed and become strong. Such was the world Stalin knew - leader of a relatively underdeveloped country that was being eagerly eyed as choice prey by Germany and Japan (The Economist. Comments on History and its woes. October 18, 2010) [309].

Підсумуємо механізм актуалізації метафоричного значення у дієслова *prowl*. Цікавим є те, що значення *prowl* (*шастати у пошуках жертви або наживи*), на основі якого утворюється метафора у наведеному прикладі, є також метафоричним – воно утворилося на основі порівняння людини, яка

шастає у пошуках жертви або наживи, з хижаком, що полює на здобич. Ознаки цього асоціативного зв'язку з хижаком знаходимо і в нашому прикладі: (*devour, sucked the blood, a world of crocodiles, eyed as choice prey*).

У наведеному текстовому фрагменті спостерігаємо подальшу метафоризацію значення дієслова *prowl*. Унаслідок зміни семантичної валентності дієслова, нейтралізується ознака зміни місцезнаходження. Комунікативний акцент переноситься на наміри агенса. Когнітивна операція промінантності застосовується до парцели CRIME (конституента домена HUMAN у субдомени ANTI-SOCIAL BEHAVIOR).

Актуалізується субстантивна метафора A COUNTRY IS A CRIMINAL. Ознака корелята "у пошуках жертви або наживи" узагальнюється як "намір використати когось у своїх інтересах". Переходячи в іншу предметну сферу ця ознака конкретизується. Мотиваційними контекстами для цього слугує інформація про те, що імперіалізм давно посів місце домінуючої ідеології і що в політиці панує принцип «або ти, або тебе» (*eat or be eaten*). Результатом цих асоціацій є модель PROWLING IS BEING IMPERIALISTIC.

Отже, формальна структура речення не завжди може слугувати надійним показником реалізації метафоричних значень дієслів ППЛ, оскільки за тих самих умов допускаються різноманітні тлумачення. Окрім того, можливості інтерпретації такого безконтекстного вживання дієслів можуть бути безмежні, так само як безмежною є палітра людських емоцій. Саме на рівні дискурсу, у якому пряме значення витісняється переносним, метафорична інтерпретація може вважатися більш адекватною. Контекст не створює нових значень, а лише забезпечує усунення нерелевантних змістових аспектів мовної одиниці у відповідності до інтенції мовця. У якості ілюстрації розгляньмо метафоричні значення дієслова *limp* у таких прикладах:

Приклад 1: *Tanzania is not alone in limping along with out-of-date and unsuitable laws. Nor do many have a good record of managing public accounts ...* (The Economist. African energy: Eastern El Dorado? April 6, 2012) [309].

Приклад 2: *The result is that Japan's recovery is limping, and risks returning the country to the same unenviable position it occupied before the disaster* (The Economist. Japan a year later: The view from the north. March 8, 2012) [309].

Приклад 3: *No longer awash in wholesale funding, commercial-finance firms such as GE Capital, GMAC and CIT (which is limping back from bankruptcy)...* (The Economist. Small-business finance: Markets for minnows. April 14, 2010) [309].

У прикладах 1 і 2 чинником метафоризації слугує зміна семантичної і синтаксичної валентності предиката *limp*. У прикладі 1 предикат *limp*, не втрачаючи семантичну роль PATH, набуває нову семантичну роль – PROBLEM (згідно з FrameNet), у результаті чого актуалізується метафора HUMAN LOCOMOTION IS ACTION. Конструкція AGENT (COUNTRY) + *limp* + PATH (*along*) + PROBLEM (*with sth*) інтерпретується як “deal with a situation slowly/with difficulty”.

У прикладі 2 предикат *limp* втрачає семантичну роль PATH, у результаті чого набуває значення стану й актуалізує метафору HUMAN LOCOMOTION IS STATE. Конструкція AGENT (PROCESS) + *limp* інтерпретується як “be problematic”.

У прикладі 3 демонструється, як предикат *limp* метафоризується у результаті зміни семантичної валентності, але не змінює синтаксичну валентність – не втрачає семантичні ролі SOURCE (*from bankruptcy*) і DIRECTION (*back*). Актуалізується метафора HUMAN LOCOMOTION IS ACTION. Конструкція AGENT (COMPANY) + *limp* + DIRECTION (*back*) + SOURCE (*from bankruptcy*) інтерпретується як “improve slowly/with difficulty”.

Слід також зазначити, що у прикладах 1 і 2 метафоризований предикат *limp* бере участь у створенні негативного образу, а у прикладі 3 – позитивного. Ці відношення встановлюються з точки зору мовця, що дає підстави говорити про суб’єктивний характер метафоризації.

Таким чином, у якості базового когнітивного підґрунтя, яке зумовлює варіативність дієслівної метафори, є увага, яка може фокусуватися на різних учасниках ситуації, що зумовлює профілювання різних компонентів

когнітивної структури події у свідомості мовця. Ці одиниці можуть брати участь у створенні як позитивного, так і негативного образу, актуалізуючи метафори – HUMAN LOCOMOTION IS ACTION або HUMAN LOCOMOTION IS STATE.

Видається невинуватим цілковито покладатися на контекст як універсальний засіб реалізації значень метафоризованих дієслів. Вважаємо, що значення мовної одиниці має бути іманентно притаманним їй самій, а не захованим у контексті. За нашими даними, у низки найбільш рекурентних дієслів ППЛ сформувалося стабільне метафоризоване значення. Наведемо приклади:

Значення *sleepwalk* – діяти, не усвідомлюючи ситуації; поводитися пасивно: *Mrs Merkel seems to be **sleepwalking** into this danger. For all her sound instincts and skills as a politician, she appears to have no vision...* (The Economist. Can Angela Merkel hold Europe together? March 9, 2011) [309].

Значення *totter* – похитнутися, перебувати у хиткому становищі: *Now the laborious process must begin all over again. Meanwhile a tired caretaker administration under Abdurrahim el-Keib **will totter** along...* (The Economist. Libya's government: Can nobody run the show? October 10, 2012) [309].

Значення *tiptoe around sth* – уникати обговорення або вирішення (гострої або важкої проблеми): *A narrow reading of the decision suggests that governments must **tiptoe** around indigenous concerns, but can act more boldly when other* (The Economist. Indigenous rights in South America (1): Cowboys and Indians. July 27, 2012) [309].

Таким чином, психофізіологічні та біомеханічні характеристики людини, яка переміщується у просторі, слугують багатим джерелом створення метафоричних асоціацій з різноманітними сферами політичного життя. Найбільш рекурентними є метафори з концептуальними векторами відхилення від природного стану речей, занепокоєння, агресивності, непрофесіоналізму, безвідповідальності політиків.

Висновки до розділу 4

1. Концептуальна модель поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION слугує основою формування когнітивних моделей у результаті застосування до неї когнітивної операції або операцій (переважно фокусування і промінантності). Метафоризоване значення дієслова ППЛ є когнітивною моделлю, компоненти якої характеризуються різним ступенем виділеності.

2. У дієслівній метафорі семантичні зв'язки між вихідним та похідним значеннями утворюють складну багаторівневу структуру, що відображає особливості семантики дієслова, зумовленої його зумовлена його актантними відношеннями. Підґрунтям дієслівної метафори слугує імпліцитна субстантивна метафора, для утворення якої експліцитно виражені семантичні ролі, співвідносні з референтом метафори, переосмислюються на основі асоціацій з ознаками імплікованих семантичних ролей, співвідносних з корелятом метафори. Субстантивна метафора актуалізує у вихідному значенні дієслова певну ознаку на основі конвенційного асоціативного зв'язку. Залучена частина імплікованого вихідного значення спочатку узагальнюється, а після перенесення на нову субстантивну базу знову конкретизується відповідно до мотиваційного контексту і сутнісних характеристик референтної сфери. Утворена ознака слугує підґрунтям метафоричного значення дієслова.

3. У сучасному медійному дискурсі широко представлено субстантивні метафори з концептуальними векторами відхилення від природнього стану речей, занепокоєння, агресивності, непрофесіоналізму, безвідповідальності політиків. У процесі утворення субстантивних метафор когнітивна операція промінантності застосовується до конститuentів доменів MANNER OF LOCOMOTION та PERSON, у той час як інші домени залишаються імплікованими.

У корелятивному домені MANNER OF LOCOMOTION активуються конститuentи субдомена LEG MOVEMENTS, при цьому найбільш залученими у метафоризації є парцели STEP LENGTH і CADENCE. Результатом їх проекції є субстантивні метафори LONG STEPS ARE RAPID PROGRESS, SHORT STEPS ARE SLOW PROGRESS, REGULAR STEPS ARE DETERMINATION, IRREGULAR STEPS ARE HESITATION.

У корелятивному домені PERSON найчастіше активуються парцели EMOTIONAL STATE та PHYSICAL STATE, що втілюється у таких специфікаціях і розширеннях корелята PERSON: AN UNRULY PEDESTRIAN, A PERSON UNSTEADY ON THEIR FEET, A PERSON WITH A LIMP, A CORPULENT PERSON, A SICK PERSON, A BORED PERSON, A SOMNAMBULIST, A LIGHT-MINDED PERSON, A CHILD, A TEENAGER, A SHOWY PERSON, A SOLDIER.

4. Корпус метафоризованих дієслів ППЛ поділяється на три групи, залежно від чинників метафоричної інтерпретації: зміни семантичної валентності, зміни семантичної і синтаксичної валентності та контекстуальної релевантності. Зміна семантичної валентності характерна для структурних метафор з дієсловами ППЛ, а зміна синтаксичної валентності – для емотивних метафор. Результатом зміни валентності дієслів ППЛ є два види метафор: HUMAN LOCOMOTION IS ACTION та HUMAN LOCOMOTION IS STATE. Найбільш рекурентними є моделі, утворені внаслідок зміни семантичної валентності шляхом метафоризації агенса (PERSON) та фінітива (GOAL).

5. Метафоричні моделі з дієсловами ППЛ є переважно амбівалентними. Їх варіативність зумовлюється мінливими умовами спілкування – зосередженням уваги мовця на різних учасниках ситуації, співвідносних з конститuentами поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION. Проте у найбільш рекурентних дієслів ППЛ сформувалося стабільне метафоричне значення.

Найвищий метафоричний потенціал властивий значенням дієслів ППЛ, які профілюються на фоні субдоменів EMOTIONAL STATE, PHYSICAL STATE і LEG MOVEMENTS. Доведено, що саме ці фрагменти поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION слугують багатим джерелом створення метафоричних асоціацій з поняттями, що є релевантними для сфери політики – ефективністю діяльності політичного суб'єкта, його поглядами, критичною оцінкою його поведінки, вибором способів досягнення мети.

Основні положення цього розділу викладено у таких публікаціях автора [35; 36; 38; 40; 200].

ВИСНОВКИ

Проведене комплексне дослідження концептуальної, комбінаторної і метафоричної семантики дієслів ППЛ англійської мови дозволяє сформулювати низку висновків.

У світлі настанов антропоцентричної парадигми ППЛ постає як феноменологічна сутність, що поєднує суб'єктивний досвід людини у процесі світопізнання та об'єктивну дійсність.

У роботі прийняте визначення поняття ППЛ як зміни місцезнаходження людини внаслідок застосування власної м'язової сили або технічних засобів, що переміщуються за допомогою її м'язової сили.

Здійснено наближено повну інвентаризацію дієслів ППЛ, для чого розроблено нову, комплексну методику їх виокремлення. Унаслідок проведеної інвентаризації обраного фрагмента словникового складу мови було виокремлено 406 дієслів ППЛ. Виявлено, що вони становлять гетерогенний і відкритий клас слів, здатний поповнюватися лексемами з інших класів, та характеризуються багатозначністю, поліфункціональністю і комунікативно-прагматичним потенціалом.

Дисертацію виконано з позицій інтегративного когнітивно-семантичного підходу до аналізу значення мовних одиниць. Обґрунтовано, що такий підхід відкриває нові евристичні можливості, оскільки уможливорює зсув фокусу уваги з інвентаризації та класифікації наявних значень до вивчення механізмів та моделей утворення значень, враховуючи співвідношення між досвідом, концептуальною системою та семантичною структурою, яка об'єктивується в мові.

Засадничим положенням у цій праці є розгляд значення мовної одиниці як конструкту, в основі якого лежить когнітивна модель як модифікація певної концептуальної моделі. Запропонований підхід дозволив виявити, що у підґрунті дієслів ППЛ і синтаксичних конструкцій з ними лежить та сама

поняттєва структура, яка моделюється по-різному у разі активації одиницями різних рівнів мови.

Продемонстровано, що інструментарій когнітивної семантики уможлиблює побудову двох моделей вербалізованих знань – концептуальної та когнітивної. Розмежування цих термінів узгоджується зі способом оброблення інформації у мисленні людини. Концептуальна модель розглядається як поняттєва структура фрагмента знань без урахування застосованих до неї гносеологічних операцій, а когнітивна модель – як структура бази даних з урахуванням таких операцій. Застосування певної когнітивної операції (насамперед фокусування та промінантності) до концептуальної моделі дозволяє створити на її основі кілька когнітивних моделей. На основі цього підходу значення мовної одиниці розглядається як когнітивна модель, у якій представлено як концептуальний зміст, так і способи його конструювання за допомогою когнітивних операцій.

Доведено, що у значенні дієслова ППЛ відображено спосіб і результат концептуалізації структур знання. Його семантична структура ідентифікується на фоні концептуальної моделі поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION. Методологічною основою її реконструкції слугує семантика лінгвальних мереж (С.Жаботинська), згідно з якою концептуальна модель утворена мережею доменів; кожен домен є мережею парцел; парцела містить конкретні концепти, позначені окремим словом. На усіх концептуальних рівнях побудова мережі здійснюється за допомогою базисних пропозиційних схем – універсальних поняттєвих структур, які відображають моделі основних категорій мислення.

Установлено, що семантична структура дієслова ППЛ характеризується відносно концептуальної моделі поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION. Її конституенти (домени CHANGE IN LOCATION, PERSON, MANNER OF LOCOMOTION, MEANS OF SELF-PROPULSION і MEDIUM OF LOCOMOTION) представлено мережею із 132 інформаційних сфер різного рівня. Зв'язки між ними конституюються схемою процесу акціонального фрейму, розширеного за рахунок предметного фрейму (схеми способу і локатива): AG-агенс (PERSON) *dic*-CHANGE IN LOCATION

за допомогою IN–інструмент (MEANS OF SELF-PROPULSION) ТАМ–місце (MEDIUM OF LOCOMOTION) ТАК-спосіб (MANNER OF LOCOMOTION). Концепти у складі парцел представлено мережею ознак, співвідносних із семами 404 дієслів ППЛ.

Найбільшим наповненням і розгалуженістю виділяються конституенти домена MANNER OF LOCOMOTION, (переважно на позначення моторики рухів нижніх кінцівок). Найменшою щільністю об'єктивації характеризується домен MEDIUM OF LOCOMOTION.

Домени CHANGE IN LOCATION, MEANS OF SELF-PROPULSION та MEDIUM OF LOCOMOTION відображають конститутивні ознаки ППЛ, виведені на основі відповідного логічного поняття.

Домен MEDIUM OF LOCOMOTION представлений у семантичній структурі переважної більшості дієслів як узагальнена вказівка на суходол або водний простір середовище переміщення, хоча виявлено і поодинокі випадки специфікації місцевості.

З'ясовано, що у кількісному відношенні найбільш репрезентативними є дієслова на позначення переміщення суходолом, серед яких переважають дієслова пішого переміщення.

Доведено, що рольова структура дієслів ППЛ експлікується схемою процесу акціонального фрейму, розширеного за рахунок предметного фрейму (схеми локатива): AG–агенс (PERSON) *діє*-(CHANGE IN LOCATION) ТАМ-локатив (PLACE) ТУДИ-директив (DIRECTION) ВІД-аблатив (SOURCE) ШЛЯХОМ-транзитив (PATH) ДО-фінітив (GOAL). Заповнення семантичної ролі агенса обмежене антропоморфною сферою (людина, яка переміщується самостійно), а локативних семантичних ролей – просторовою сферою.

Установлено, що конституенти концептуальної моделі поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION зумовлюють комбінаторну і метафоричну семантику досліджуваних дієслів. Ці конституенти отримують оформлення у семантичних ролях предикатів ППЛ шляхом тавтологізації, схематизації, специфікації, асоціації та зміни семантичної ролі.

У системному відношенні найпоказовішим способом ексکورпорації є специфікація. Доведено, що функціональне призначення ексکورпорації глибинних аргументів виявляється переважно у зміні фокусу уваги, експлікації нетипових ознак та активації пресупозицій.

Продемонстровано, що метафоризовані значення дієслів ППЛ є когнітивними моделями, утвореними на основі концептуальної моделі поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION у результаті застосування когнітивних операцій фокусування і промінантності до конститuentів доменів MANNER OF LOCOMOTION та PERSON.

Підґрунтям дієслівної метафори слугує імпліцитна субстантивна метафора, для утворення якої експліцитно виражені семантичні ролі, співвідносні з референтом метафори, переосмислюються на основі асоціацій з ознаками імплікованих семантичних ролей, співвідносних з корелятом метафори. Залучена частина імплікованого вихідного значення дієслова ППЛ спочатку узагальнюється, а після перенесення на нову субстантивну базу знову конкретизується відповідно до мотиваційного контексту і сутнісних характеристик нової поняттєвої сфери. Утворена ознака слугує підґрунтям метафоричного значення дієслова.

У моделі субстантивної метафори зв'язок між поняттєвими сферами (референтом і корелятом) структурується пропозиційними схемами компаративного фрейму: [CV–компаратив *є ніби* PERSON–корелят] та [CV–компаратив *є ніби* SOURCE/PATH/ GOAL/PLACE/DIRECTION–корелят].

Когнітивні моделі, співвідносні з метафоризованими значеннями дієслів ППЛ, реалізуються реченнями, у яких поверхнева акціональна схема [AG–агенс (PERSON) діє-(CHANGE IN LOCATION) ТАМ-локатив (PLACE) ТУДИ-директив (DIRECTION) ВІД-аблатив (SOURCE) ШЛЯХОМ-транзитив (PATH) ДО-фінітив (GOAL)] корелює із глибинними компаративними схемами метафори [CV–компаратив *є ніби* PERSON–корелят] та [CV–компаратив *є ніби* SOURCE / PATH / GOAL / PLACE / DIRECTION–корелят].

Корелят PERSON, співвідносний з агенсом, демонструє найвищий метафоричний потенціал. Базова субстантивна метафора A POLITICAL SUBJECT IS A PERSON утворена шляхом профілювання окремих конститuentів корелята PERSON, співвідносного з агенсом метафоризованих предикатів ППЛ, який ускладнює свою структуру шляхом розширення і набуває таких характеристик: AN UNRULY PEDESTRIAN, A PERSON UNSTEADY ON THEIR FEET, A PERSON WITH A LIMP, A CORPULENT PERSON, A SICK PERSON, A BORED PERSON, A SOMNAMBULIST, A LIGHT-MINDED PERSON, A CHILD, A TEENAGER, A SHOWY PERSON, A SOLDIER.

Корпус метафоризованих дієслів ППЛ, сформований з текстових фрагментів з цими одиницями, відібраних з міжнародних випусків часописів «The Economist» та «The New York Times» за 2010 – 2014 роки, поділено на три групи, залежно від чинників метафоричної інтерпретації: зміни семантичної валентності, зміни семантичної і синтаксичної валентності та контекстуальної релевантності. Виявлено, що зміна семантичної валентності характерна для структурних метафор з дієсловами ППЛ, а зміна синтаксичної валентності – для емотивних метафор.

Установлено, що у сучасному медійному дискурсі широко представлено метафори, навантажені негативно-оцінними асоціаціями з психофізіологічними та біомеханічними характеристиками людини, яка переміщується у просторі. Найбільш рекурентною є модель HUMAN LOCOMOTION IS ACTION із концептуальними векторами відхилення від природного стану речей, занепокоєння, агресивності, непрофесіоналізму, безвідповідальності політиків.

Аналіз засвідчує, що у медійних текстах на політичну тематику найвищий метафоричний потенціал виявляють дієслова ППЛ, значення яких профілюються на фоні субдоменів EMOTIONAL STATE, PHYSICAL STATE і LEG MOVEMENTS. Доведено, що саме ці фрагменти поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION активують поняття, які найчастіше слугують джерелом метафоричних асоціацій з поняттями, що є релевантними для сфери політики – ефективністю заходів політичного суб'єкта, його поглядами, критичною оцінкою його поведінки, досягненням мети, вибором способів.

Доведено, що метафоричні моделі з дієсловами ППЛ є переважно амбівалентними. Їх варіативність зумовлюється зосередженням уваги мовця на різних учасниках ситуації, співвідносних з конститuentами поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION. Проте виявлено, що у найбільш рекурентних дієслів ППЛ сформувалося стабільне метафоричне значення.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у виявленні внутрішньої організації лексико-семантичних груп дієслів ППЛ, встановленні ієрархії смислових ознак у їх семантичній структурі та реконструкції когнітивних ономасіологічних моделей, співвідносних з дієсловами ППЛ сучасної англійської мови. Окрім того, емпіричний матеріал засвідчує доцільність поширення отриманого наукового знання за межі лінгвістичного дослідження, що передбачає видання словника дієслів ППЛ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Спеціальна література

1. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики. Москва: Гнозис. 2005. 326 с.
2. Алтухова Е.Е. Категория направленности в современном английском языке: Лингво-когнитивный аспект: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Санкт-Петербург, 2006. 173 с.
3. Андрейчук Н. І. Антропоцентрична парадигма сучасної лінгвістики: ідеологія і програми досліджень. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Донецьк: ДонНУ, 2008. Вип.13. С. 273–278.
4. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М.: Языки русской культуры, 1999. 895 с.
5. Балашов Л.Е. Мир глазами философа. (Категориальная картина мира). Москва. 2013. 451 с.
6. Баранов А. Н. Очерк содержательной теории метафоры. Русская политическая метафора. М.: ИРЯ АН СССР, 1991. С. 184–192.
7. Белау М. Ю. Глагольная таксономическая модель концепта “самостоятельное перемещение субъекта” в современном английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Тамбов, 2009. 20 с.
8. Бехта І. А. Ієрархія фреймів і лексико-семантичне аранжування англомовного дискурсу модернізму. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка*. Серія: «Філологічні науки» (мовознавство). 2011. Вип. 96 (1). С. 275–279.
9. Бехта І. А. Сучасна парадигма лінгвістичних знань: поняття, сутність, інтерпретація. *Філологічні студії*. Луцьк, 2002. Вип. 3. С. 66–73.
10. Бистров Я. В. Англомовний біографічний наратив у вимірах когнітивної лінгвістики і синергетики: монографія. К.; Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2016. 320 с.
11. Бистров Я. В. Метафорична модель Life is a Journey у фікціональному просторі роману Вільяма Бойда "Any Human Heart". *Наукові*

праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Філологічні науки. Кам'янець-Подільський: Аксіома. 2012. Вип.29 (2). С.41-44.

12. Білінський М. Е. Синоніміка англійського дієслова. Словник семантичних відстаней: понад 5500 словникових статей. Л.: ЛДУ ім. Івана Франка, 1999. 382 с.

13. Богачёва Г.Ф. Семы и их типологическое разнообразие в аспекте словарной лексикологии. *Русский язык за рубежом.* 2011. Вып. 6. С. 65-70.

14. Болдырев Н. Н. Категориальное значение глагола: системный и функциональный аспекты. С.-Петербург: РГПУ, 1994. 171 с.

15. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика глагола: сборник статей. М.-Берлин: Директ-Медиа, 2016. 222 с.

16. Болдырев Н. Н. Когнитивный подход к изучению глагола и и глагольных категорий. Традиционные проблемы языкознания в свете новых парадигм знания. М., 2000. С. 16–35.

17. Борисовская И.В. Метафоризация глаголов движения и концепт "измененное бытие". *Лингвистические и методические аспекты преподавания иностранных языков:* материалы III междунар. науч.-практ. конф. Белгород, 2011. С. 58-61.

18. Бровченко І. В. Концептуальна метафора у кліше англомовного наукового тексту: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харк. нац. ун-т, 2011. 20с.

19. Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. Перемещение в пространстве как метафора эмоций. Логический анализ языка. Языки пространств. М., 2000. С.277-288.

20. Булынина М. М. Глагольная каузация динамики синтаксического концепта (на материале русской и английской лексико-семантической групп глаголов перемещения объекта): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Воронеж, 2004. 24 с.

21. Бэкон Ф. Сочинения в двух томах. Т.2 .М.: "Мысль", 1978. С. 179-198.
22. Варламов М.В. Типологические особенности адъективной метафоры в сопоставлении и глагольной и субстантивной метафорой: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Санкт-Петербург, 1995. 23 с.
23. Ваулина Е.Ю. О глагольной метафоре. Русская речь. 1993. Вып.6. С. 32-39.
24. Воробьева О.П. Концептология в Украине: обзор проблематики. *Лингвоконцептология: перспективные направления монография* / под ред. А. Э. Левицкого и др. Луганск: Изд-во ГУ «ЛНУ имени Тараса Шевченко», 2013. С. 10–37.
25. Всеволодова М. В., Владимирский Е. Ю. Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке М.: Русский язык, 1982. 264 с.
26. Гак В.Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания. Семантическая структура слова. М.: Наука, 1971. С. 78-96.
27. Гак В. Г. Функционально-семантическое поле предикатов локализации. Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность. / отв. ред. А. В. Бондарко. СПб.: Наука, 1996. С. 5–51.
28. Гамова О.Л. Прогностика глаголов перемещения в русском и английском языках: дис.... канд. филол. наук: 10.02.19. Воронеж, 2001. 243 с.
29. Гоббс Т. Сочинения в 2 т. Т. 1. / Пер. с лат. и англ.; Сост., ред. изд., авт. вступ. ст. и примеч. В. В. Соколов. М.: Мысль, 1989. 622с.
30. Голубкова Е. Е., Рахилина Е.В. Глаголы плавания в современном английском языке. Глаголы движения в воде: лексическая типология / ред. Т. А. Майсак, Е. В. Рахилина. М.: Издательство Индрик, 2007. С. 106-128.
31. Голубкова Е. Е. Фразовые глаголы движения (когнитивный аспект): Монография. М.: ГЕОС, 2002. 175 с.

32. Гонтаренко Н.М. Актуалізація темпорально-локативних маркерів дієслів руху у дискурсі. *Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: всеукр. зб. наук. пр. у 2 т.* Черкаси: ЧДГУ, 2006. Число 10. Т. 2. С. 244–246.
33. Гонтаренко Н.М. Дієслова просторового переміщення: діагностичний контекст. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* Кіровоград: ВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Вип. 105 (1). С. 395–398
34. Гонтаренко Н.М. До уточнення понять “зміна місцезнаходження”, “рух” і “просторове переміщення”. *Wiadomości o postępie naukowym i rzeczywistych badaniach naukowych współczesności: kolekcja prac naukowych «ΛΟΓΟΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, (Kraków, 17 czerwca 2019 r.).* Kraków: ОР «Europejska platforma naukowa», 2019. Т. 3. S. 14–19.
35. Гонтаренко Н.М. Когнітивна модель семантики дієслів просторового переміщення. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 118. С. 486–490.
36. Гонтаренко Н.Н. Когнитивные модели репрезентации пространственного перемещения человека (на материале английской глагольной лексики). *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сб. ст. по материалам XLII междунар. науч.-практ. конф. (г. Новосибирск, 25–27 мая, 2014 г.)* Новосибирск: Изд-во «СибАК», 2014. № 11 (42). С. 40–45.
37. Гонтаренко Н.М. Лексико-семантичні та синтаксичні критерії виокремлення дієслів ППЛ у сучасній англійській мові. *Сучасна філологія: теорія та практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 7–8 листопада 2014 р.).* Одеса: Міжнар. гуман. ун-т, 2014. С. 62–64.
38. Гонтаренко Н.М. Метафоричні моделі з дієсловами просторового переміщення людини у сучасній англійській мові. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету. Серія “Філологічні науки”:* зб. наук. пр. 2015. Вип. 3. С. 72–76.

39. Гонтаренко Н.Н. Методика и методология концептуального моделирования семантики глагола (на материале английских глаголов пространственного перемещения человека). *Молодий вчений*. 2019. Вип. 6. С. 44-49.
40. Гонтаренко Н.М. Поняттєвий простір корелятивів концептуальної метафори POLITICS IS HUMAN LOCOMOTION. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса, 2014. Вип. 11. С. 7–9.
41. Гонтаренко Н. М. Реалізація інкорпорованих аргументів дієслів просторового переміщення людини у сучасній англійській мові. *Інтернаука: міжнар. наук. журн.*, 2019. Вип. 10. С. 67–69.
42. Гонтаренко Н.М. Рух, місцезнаходження, переміщення: до проблеми співвідношення понять. *Дискурсні стратегії лінгвістики XXI століття: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24–25 листопада 2011 р.)*. Львів: Вид-во Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2011. С. 297–298.
43. Гонтаренко Н.М. Семантична геометрія дієслів руху сучасної англійської мови. *Актуальні проблеми германської філології: матеріали III Міжнародної наук. конф., присвяченої 70-річчю від дня народж. проф., д-ра філол. наук В. В. Левицького (м. Чернівці, 10–12 квітня 2008 р.)*. Чернівці: Книги XXI, 2008. С. 75–78.
44. Гулыга Е.В., Шендельс Е.И. О компонентном анализе значимых единиц языка. Принципы и методы семантических исследований. М., 1976. С.291 -314.
45. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. М.: Прогресс, 1985. 452 с.
46. Гуревич В.В. От движения к покою или наоборот. Логический анализ языка. Языки динамического мира. Дубна: РАН ИЯ, 1999. С. 175-181.
47. Декарт Р. Начала философии. Избранные произведения / пер. с фр. и лат. В.В. Соколова. М., 1950. С.476-595.
48. Демьянков В.З. «Концепт» в философии языка и в когнитивной лингвистике. Когнитивные исследования языка. Вып.1. Концептуальный

анализ языка: сб. науч. тр. / гл. ред. серии Е.С. Кубрякова; отв. ред. вып. Н.Н. Болдырев. М.: Ин-т языкознания РАН; Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2009. С. 29–34.

49. Дикарева С.Е. Обогащение словарного состава английского языка на базе глаголов движения to ride и to fare (в диахроническом плане): автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Киев, 1976. 19с.

50. Долгова И.А. Метафорическая модель перемещения в пространстве как средство характеристики и деятельности человека: дисс. ... канд. филол. наук. Самара, 2008. 243 с.

51. Єсипенко Н. Г. Базові англосаксонські лінгвокультурні концепти: когнітивний і квантитативний підходи (на матеріалі англосаксонської прози XVIII - XX століть): автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Чернівці, 2012. 36 с.

52. Єсипенко Н. Г. Поняттєвий елемент структури концепту джентльменство. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка . 2012. Вип. 62. С. 59-63.

53. Жаботинская С. А. Генеративизм, когнитивизм и семантика лингвальных сетей. *Doctrina multiplex, veritas una. Учень багато, істина одна*: збірник праць до ювілею Ізабелли Рафаїлівни Буніятової / Київський ун-т ім. Б. Грінченка. К.: Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. С. 99 – 141.

54. Жаботинская С. А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции). *Когниция, коммуникация, дискурс*. Междунар. электр. сб. научных трудов. 2013. Вып. 6. С. 47–76.

55. Жаботинская С. А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели. *Культура народов Причерноморья*. 2009. Вып.168. Т. 1. С. 254–259.

56. Жаботинская С. А. Концептуальная метафора: процедура анализа для множественных данных. *Актуальні проблеми металінгвістики : матеріали VIII Міжнар. конф. : зб. статей*. (Черкаси, Черкаський націон. ун-т ім. Б. Хмельницького, 28–29 квітня 2011 р.). Черкаси: Ант, 2011. С. 3–6.

57. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход.

Когнитивные исследования языка. Типы знаний и проблема их классификации: сб. науч. трудов / ред. Е. С. Кубрякова, Н. Н. Болдырев. Москва, 2008. Вып.3. С. 61 – 74.

58. Жолобов С. И. Семантика и функционирование английских глаголов, обозначающих определенно-направленное движение: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Калинин, 1984. 15 с.

59. Загнітко А. П. Дієслівні категорії в синтагматиці і парадигматиці. К. : НМК ВО, 1990. 132 с.

60. Злобин А. Н. Глаголы передвижения в немецком и английском языках (Синхронно-диахронное исследование): автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Н. Новгород, 1993. 17с.

61. Казарян Ш. Е. Когнитивный аспект изучения английских глаголов передвижения (в сопоставлении с испанским): автореф. дисс ... канд. филол. наук. Ереван, 2013. 25 с.

62. Карасик В. И. Языковая матрица культуры. М.: Гнозис, 2013. 320 с.

63. Кожемяка В. И. Структурно-семантические особенности группы глаголов, обозначающих перемещение в вертикальной плоскости (raise, lift и их синонимы): дисс. канд. филол. наук. Ростов-на-Дону, 1984. 167 с.

64. Козлова Е.А. Метонимия как концептуальная основа функциональной категоризации английского глагола: дис. ... канд. филол. наук. Тамбов, 2001. 154 с.

65. Колегаєва І. М. Конструювання номінативного поля концепту: етапи та одиниці. *Записки з романо-германської філології*. 2018. Вип. 1(40). С. 121-127.

66. Кравченко А.В. Когнитивные структуры пространства и времени в естественном языке. Изв. РАН. Сер. лит. и яз. 1996. Т. 55. Вып.3. С. 3–24.

67. Кубрякова Е. С. Глаголы действия через их когнитивные характеристики. Логический анализ языка. Модели действия. М., 1992. С.840-90.

68. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира М.: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
69. Кубрякова Е. С. Язык пространства и пространство языка (к постановке проблемы). Изв. РАН. Сер. лит. и яз. 1997. Т.56. Вып. 3. С. 22–31.
70. Кузнецов А. М. От компонентного анализа к компонентному синтезу М.: Наука, 1986. 125 с.
71. Кузнецова Э. В. Ступенчатая идентификация как средство описания семантических связей слов. Вопросы металингвистики. Л., 1973. С. 84-85.
72. Куксова Н. А. Глагол как средство функциональной категоризации пространства в современном английском языке: дисс ... канд. филол. наук. Москва-Тамбов, 2006. 168 с.
73. Левицкий В. В. Семасиология. Винница: Нова книга, 2006. 508 с.
74. Левонтина И. Б., Шмелёв А. Д. На своих двоих: лексика пешего перемещения в русском языке / Арутюнова Н. Д., Шатуновский И. Б. (отв. ред.). Логический анализ языка: языки динамического мира. Дубна: Международный университет природы, общества и человека, 1999, С. 269-285.
75. Леута О. І. Валентність, дистрибуція, інтенція як лінгвістичні поняття. Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. К., 2001. С. 8–18.
76. Лихоманова Л. Ф. Семантическая филиация английских звукоизобразительных глаголов движения: автореферат дис.... канд. филол. наук. Ленинград, 1986. 18 с.
77. Логинова И.В. Способы моделирования пространственно-направительной глагольной семантики (на материале производных номинаций английского и русского языков): автореф. дисс. канд. филол. наук. Ставрополь, 2006. 22 с.
78. Локк Дж. Сочинения в трех томах. Т. 2. М.: "Мысль", 1978. С.496-498.

79. Ляшевская О.Н. Инкорпорация и эскорпорация в глагольном управлении: имена частей тела / ред. Мустайоки А. и др. *Инструментарий русистики: корпусные подходы. Slavica Helsingiensia Series. Helsinki*, 2008. Вып.34. С.198-216.
80. Майсак Т. А., Рахилина Е. В. Глаголы движения и нахождения в воде: лексические системы и семантические параметры / ред. Майсак Т.А., Рахилина Е. В. Глаголы движения в воде: лексическая типология. М.: Индрик, 2007. С. 27-75.
81. Майсак Т.А. Типология грамматикализации конструкций с глаголами движения и глаголами позиции: дисс. ... канд. филол. наук. М., 2002. 287 с.
82. Мартинюк А. П. Лінгвістична концептологія : методологічні платформи, методики аналізу, перспективи розвитку. *Науковий вісник Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Серія Філологічні науки. Вип.23. 2012. С. 81–88.*
83. Мартынюк А. П. Опыт модусного моделирования концепта (на примере концепт CELEBRITY / ЗНАМЕНИТОСТЬ, актуализированного в англоязычном газетном дискурсе). Когниция, Коммуникация, Дискурс. 2010. Вип.1. С. 93–100.
84. Мацицька Т. Є. Граматична структура дієслівної валентності. Луцьк, 1998. 208 с.
85. Мацицька Т. Є. Семантико-синтаксична валентність дієслова: автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 1995. 16 с.
86. Михайлова О.А. Ограничения в лексической семантике: Семасиологический и лингвокультурологический аспекты. Екатеринбург: Изд-во Урал, ун-та, 1998. 240 с.
87. Михайлова О.А. Предикатные компоненты семантики глагола. Семантика слова и синтаксической конструкции. Воронеж, 1987. С. 38-46.
88. Морозова Е.И. Когнитивно-коммуникативный подход к пониманию природы значения. *Нова філологія. 2012. Вип. 54. С. 187-190.*

89. Морозова Е.И. Концепт и концептуальная категория: к проблеме разграничения понятий. *Вісник Харківського національного університету. Серія Романо-германська філологія*. 2004. Вип. 636. С.115-119.
90. Морозова О. І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови): автореферат дис. ... д-ра філол. наук. К., 2008. 32 с.
91. Морозова Е.И. Фреймовые структуры знаний в языке и дискурсе. *Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Серія "Лінгвістика"*: 36. наук. пр. Херсон: Вид-во Херсонськ. держ. ун-ту, 2010. Вип. 11. С. 268-272.
92. Мурыгина А. М. Семантика валентностей многозначных глаголов: На материале английских глаголов движения: автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 2003. 16 с.
93. Назарова Р.З. Функционирование глаголов с окказиональным значением движения в современном английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 1983. 26 с.
94. Науменко Л.П. Лінгвоконцептосфера сучасного англомовного бізнес-дискурсу в комунікативно-прагматичному вимірі: монографія. К.: Логос, 2015. 498 с.
95. Нижегородцева-Кириченко Л.О. Лексико-семантичне поле "Інтелектуальна діяльність": досвід концептуального аналізу (на матеріалі іменників сучасної англійської мови): автореф. дис... канд. філол. наук: К., 2000. 21 с.
96. Ніконова В.Г., Базилевич Н.В. Лінгвокогнітивне моделювання дискурсу рефлексії політичного лідера. *Науковий Вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія, Педагогіка, Психологія»*. Вип. 36. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2018. С. 23-35.
97. Ніконова В.Г. Лінгвокогнітивні і комунікативно-когнітивні стратегії формування іміджу «ідеального політичного лідера» в англомовному медіа

дискурсі. *Нова філологія*. Збірник наукових праць. Вип. 68. Запоріжжя: ЗНУ, 2016. С. 22-30.

98. Ніконова В.Г., Четова Н.Й. Лінгвокогнітивна конфігурація англомовного класичного фентезі. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. Том 19. № 1. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2016. С. 85-95.

99. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики. СПб.: Научный центр проблем диалога, 2007. 819 с.

100. Никитин М.В. Метафорический потенциал слова и его реализация. *Проблемы теории европейских языков. Studia Linguistica*. Вып.10. СПб.: Тригон, 2001. С. 36–50.

101. Никитин М. В. Развернутые тезисы о концептах. Вопросы когнитивной лингвистики. 2004. Вып. С.53-64.

102. Никитина И. Г. Способы репрезентации концепта "движение" в разноструктурных языках: на материале русского, английского и чувашского языков: дис. ... канд. филол. наук. Чебоксары, 2010. 207 с.

103. Носолевська В. Л. Динамічні предикати в англомовних текстах з авіабудування: когнітивно-семантичний та дискурсивний аспекти: автореф. ... канд. філол. наук. Харків, 2015. 20с.

104. Омарова Э. И. Валентность глаголов перемещения в английском, русском и даргинском языках: (в религиозном дискурсе): автореф.... канд. филол. наук. Махачкала, 2016. 23 с.

105. Орехова Н. Н. Глаголы объектно-пространственной направленности в современном английском языке: автореф. дисс.... канд. филол. наук. Киев, 1973. 27с.

106. Остапенко А. Г. Сопоставительно-ономасиологическое исследование лексико-семантической группы глаголов движения: (На мат. совр. англ. языка в сравнении с русским): дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 1975. 238с.

107. Падучева Е.В. Динамические модели в семантике лексики. М.: Языки славянской культуры, 2004. 608 с.
108. Панасенко Л.А. Функциональная поликатегоризация глагола в современном английском языке: автореф. дисс. . канд. филол. наук. Тамбов, 2000. 21 с.
109. Пасинок В.Г. Нові горизонти мовознавства : концептуальні основи моделювання. *Вісник СумДУ, Сер. «Філологія»*. 2008. Вип.1. С. 81–86.
110. Пастухова Е. А. Когнитивно-семантические свойства конструкции с компонентом "путь"/way (на материале современного английского языка): дисс. ... канд. филол. наук. Пятигорск, 2016. 224 с.
111. Пашкевич Е. Г. Особенности глагольной номинации перемещения в современном английском языке: на примере глаголов перемещения автомобильного транспорта: дисс. ... канд. филол. наук. М., 2008. 272 с.
112. Перцева О. А. Структурно-семантические и функциональные особенности фразовых глаголов движения в современном английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Белгород, 2014. 20 с.
113. Плунгян В. А. Введение в грамматическую семантику: грамматические значения и грамматические системы языков мира. М.: Российский государственный гуманитарный университет, 2011. 672 с.
114. Плунгян В. А., Рахилина Е. В. К типологии глаголов «летать» и «прыгать». Глаголы движения в воде: лексическая типология / ред. Майсак Т.А., Рахилина Е. В. М.: Индрик, 2007. С. 739–748.
115. Поддубный А.А. Когнитивные модели ситуаций пешего перемещения и способы их лексикализации: дис. ... канд. филол. наук. Санкт-Петербург, 2005. 190 с.
116. Полюжин М. М. Типологія й аналіз концептів. *Іноземна філологія*. Вип. 121. Львів: Львівськ. нац. ун-т ім. І. Франка, 2009. С. 80–89.
117. Попова З. Д., И.А. Стернин. Лексическая система языка: Внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы описания. Москва: URSS, 2009. 172 с.

118. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж, 2002. 191 с.
119. Попова З.Д., Стернин И.А. Семантико-когнитивный анализ языка. Воронеж: изд-во «Истоки», 2007. 250 с.
120. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
121. Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость. М.: Русские словари, 2000. 416 с.
122. Рахилина Е.В. Лингвистика конструкций. М.: «Издательский центр Азбуковник», 2010. 584 с.
123. Рахилина Е.В. Типы метафорических употреблений глаголов плавания. Глаголы движения в воде: лексическая типология / ред. Майсак Т.А., Рахилина Е.В. М.: Индрик, 2007. С.76-105.
124. Рожанский Ф.И. Направление движения (типологическое исследование). Логический анализ языка. Языки пространств, 2000. С. 56-66.
125. Ручкина В.Г. Сопоставительные исследования английских и немецких глаголов движения: Монография. Магнитогорск, 1999. 80 с.
126. Сальтевська М. Ю. Метафоричне втілення концепту КРИЗА у сучасному англomовному газетному дискурсі: автореф. дис ... канд. філол. наук. Харків, 2011. 20 с.
127. Сапогова Л.И. Компонентное содержание английских глаголов перемещения. Единицы языка в функциональном аспекте: Межвуз. сб. науч. тр. Тула, 1991. С. 82–89.
128. Селіванова О.О. Концептуальний аналіз: проблеми та принципи. *Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Серія «Лінгвістика»*. Херсон, 2006. Вип. 4. С. 194-197.
129. Селіванова О.О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання. Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.

130. Сентенберг И.В. Динамический аспект лексической семантики английского глагола: автореф. дисс. ... д-ра. филол. наук. Ленинград, 1991. 39с.
131. Сергаева Ю.В. Вторичносигнификативный компонент значения и его отражение в словарях. *Вопросы германской и романской филологии*. Ученые записки ЛГОУ им. А.С.Пушкина. Т.9. Вып.2. СПб, 2003. С.121-132.
132. Серебрянская Н.А. Референциальные возможности глаголов движения и их место в пространственной организации текста (на материале английского и русского языков): автореф. дис. ... канд. филол. наук. Воронеж, 1999. 25 с.
133. Сидорович Т. С. Семантическая и смысловая структура базовых английских глаголов перемещения: дис. ...канд. филол. наук. Волгоград, 2004. 173 с.
134. Смородинова Ю. И. Семантическая эволюция глаголов пространственного перемещения современного английского языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Белгород, 2008. 21 с.
135. Соколовская Ж. П. “Картина мира” в значениях слов. Семантические фантазии или катехизис семантики? Симферополь: Таврия, 1993. 232 с.
136. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. М.: Языки славянских культур, 2007. 248 с.
137. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. 138 с.
138. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта. Методологические проблемы когнитивной лингвистики: научное издание. Воронеж, 2001. С.58-65.
139. Тищенко С.В. Контексты функционирования и когнитивно-семантические свойства конструкции каузации движения и результативной конструкции (на материале английского языка): дис. ... канд. филол. наук. Пятигорск, 2004. 228 с.

140. Устарханов Р. И. Метафтонимия в английском языке: интерпретационно-когнитивный анализ: дис.... канд. филол. наук. Пятигорск, 2006. 179 с.
141. Федорова Н. Н. Синтаксико-семантический потенциал глаголов перемещения в английском языке: автореферат дисс. ... канд. филол. наук. Минск, 1992. 20 с.
142. Филатова А.С. Метафора как комбинаторно-семантическая и валентностная проблема (на материале современного английского языка): автореф. дисс. ... канд. филол. наук. СПб., 2004. 25 с.
143. Фрумкина Р.М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога. Научно-техническая информация. М., 1992. Серия 2. № 3. С. 3–29.
144. Хачересова Л.М. Семантическое исследование английских глаголов движения и их роль в организации текста: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Одесса, 1978. 23 с.
145. Храковский В. С. Вербоцентрический подход к конструкциям и/или ... *Смыслы, тексты и другие захватывающие сюжеты*: сб. ст. в честь 80-летия И. А. Мельчука. М.: Яз. славян. культуры, 2012. С. 288–300.
146. Чернышев А. Б. Когнитивное моделирование семантики пространственных и временных производных предлогов с общим значением “движение к конечному объекту”: дис. ... канд. филол. наук. Москва, 2010. 194 с.
147. Чокубаева А. К. Лексико-семантический анализ глаголов движения в английском языке и их сопоставление с русским и кыргызскими языками: автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Бишкек, 2007. 23 с.
148. Чудинов А. П. Очерки по современной политической метафорологии: Монография / Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 2013. 176 с.

149. Шамне Н. Л. Семантика немецких глаголов движения и их русских эквивалентов в лингвокультурологическом освещении. Волгоград, 2000. 390 с.

150. Шматова В. И. Некоторые закономерности синтагматически обусловленной номинации в английском языке: На материале глаголов движения. Структурно-функциональные лингвистические исследования: Романо-герм. и классич. филология: межвуз. сб. К., 1979. С.141-147.

151. Ярема Е.В. Функционально-семантические особенности глаголов движения: на материале русского, английского и французского языков: дисс. ... канд. филол. наук. Армавир, 2008. 181 с.

152. Aue-Apaikul P. Transitivity intransitives: Syntactic, semantic and constructional issues. Ph.D. Dissertation. University of Wisconsin, Madison, 2006. 200 p.

153. Baker C.F., Ruppenhoffer J. FrameNet's Frames vs. Levin's Verb Classes. *Proceedings of the 28th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* / ed. by Larson J., Paster M. 2002. P.27-38.

154. Bilynskyi M. The historical thesauri in the deverbal word families of English. *Doctrina multiplex, veritas una. Учень багато, істина одна: збірник праць до ювілею Ізабелли Рафаїлівни Бунятової*. К.: Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. С.45-67.

155. Bilynskyi M. Configurations of coinage pairs in the OED-based recovery of Middle English deverbal derivation. *Studies in English Medieval Language and Literature. Essays and Studies in Middle English: 9th International Conference on Middle English* (Wrocław, 30 April – 3 May 2015). Frankfurt am Main: Peter Lang, 2017. Band 49. P. 35-64.

156. Bohnemeyer J. The unique vector constraint: The impact of direction changes on the linguistic segmentation of motion events. Representing direction in language and space / ed. by Zee E., Slack J. Oxford: Oxford University Press, 2003. P.86-110.

157. Caballero R. FORM IS MOTION: Dynamic predicates in English architectural discourse. *Metonymy and Metaphor in Grammar*. 2009. P.277-290.
158. Caballero R. Manner-of-motion verbs in wine description. *Journal of Pragmatics*. 2007. Vol. 39(12), P.2095-2114.
159. Cardini F.E. Manner of motion saliency: An inquiry into Italian. *Cognitive Linguistics*. 2008. Vol.19(4). P. 533-555.
160. Choi S., Bowerman M. Learning to express motion events in English and Korean: the influence of language-specific lexicalization patterns. *Cognition*. No.41. 1991. P.83-121.
161. Clark E. V., Clark H. H. When nouns surface as verbs. *Language*. 1979. Vol.55. P.767–811.
162. Clark E. V., Garnica O. K. Is he coming or going? On the acquisition of deictic verbs. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*. 1974. Vol.13. P. 559-572.
163. Clausner T. C., Croft W. Domains and image schemas. *Cognitive Linguistics*.1999. Vol. 10. P. 1-31.
164. Collitz K.H. Verbs of motion in their semantic divergence. *Language*. 1931. Vol.7, No.1. *Language Monograph*. No.8. P. 5–112.
165. Croft W., Cruse A. *Cognitive Linguistics*. Cambridge University Press, 2007. 356 p.
166. Croft W. *Syntactic Categories and Grammatical Relations*. Chicago: The University of Chicago Press, 1991.
167. Devine J. The Versatility of human locomotion. *American Anthropologist*. New Series, Vol. 87. No. 3. P. 550-570.
168. Differential sensitivity to manner of motion in adult English and Spanish speakers / Kersten A. W. et al. Paper presented to Biennial Conference of the Society for Research in Child Development, Tampa, Florida, 2003.
169. Dilay I., Bilynskyi M. Evaluating semantic similarity measures for English verbs in WordNet and thesauri. *Іноземна філологія*. 2016. Вип. 129. С. 21-32.

170. Dodge E. Constructional and Conceptual Composition. PhD. diss, Department of Linguistics, University of California, Berkeley, 2010.
171. Dodge E., Lakoff G. Image Schemas: From Linguistic Analysis to Neural Grounding. From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics / ed. by Beate Hampe. Berlin: Mouton de Gruyter, 2005. P. 1-34.
172. Dowty D. R. Thematic Proto-Roles and Argument Selection. *Language*. Vol. 67. 1991. P.547-619.
173. Evans V., Green M. Cognitive linguistics. An introduction. Edinburgh: EUP, 2006. 830p.
174. Fanego T. Motion events in English: The emergence and diachrony of manner salience from Old English to Late Modern English. *Folia Linguistica Historica*. 2012. Vol.33. P.29–85.
175. Fauconnier G. Mappings in Thought and Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 205p.
176. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York: Basic Books, 2002. 464p.
177. Feiz P. The expression and conceptualization of motion through space and manner of motion in Persian and English: A comparative analysis. Pennsylvania State University, 2007. 228 p.
178. Fellbaum C. The organization of verbs and verb concepts in a semantic net. *Predicative Forms in Natural Language and in Lexical Knowledge Bases* / ed. by Saint-Dizier P. Netherlands, 1999. P. 93-110.
179. Férez P. Motion in English and Spanish: a perspective from cognitive linguistics, typology and psycholinguistics. Universidad de Murcia, 2008. 469 p.
180. Filipović L. Talking about motion: A crosslinguistic investigation of lexicalization patterns. *Studies in Language Companion Series*. John Benjamins, Amsterdam, 2007.
181. Fillmore Ch., Atkins B.T.S. Describing polysemy: The case of “crawl”. *Polysemy: Theoretical and Computational Approaches*. Oxford: Oxford University Press, 2002. P.91-110.

182. Fillmore Ch. Frames and the semantics of understanding. *Quaderni di semantika*, 1985. Vol.6. No.2. P. 222-254.
183. Fillmore Ch. Frame Semantics. *Linguistics in the Morning Calm* / ed. by the Linguistic Society of Korea. Seoul, 1982. P.111–137.
184. Fillmore Ch. How to know whether you're coming or going. *Essays on Deixis* / ed. Gisa Rauh. Tübingen: Narr, 1983. P. 219-227.
185. Fillmore Ch., Kay P. Grammatical Constructions and Linguistic Generalizations: the What's X doing Y? Construction. 1997. 40 p.
186. Fillmore, C. J. On the organization of semantic information in the lexicon. *Papers from the Parasession on the Lexicon*, Chicago Linguistic Society, 1978. P.148–173.
187. Fillmore Ch. The Case for Case reopened. *Syntax and semantics* / ed. by Cole P., Sadock J. Vol.8. 1977. P.59-81.
188. Fillmore Ch. The Case for Case. *Universals in Linguistic Theory* / ed. by E. Bach, R.T. Harms. London: Holt, Rinehart and Winston, 1968. P.1-88.
189. Folli R., Heidi H. On the licensing of causatives of directed motion: *Waltzing Matilda all over*. *Studia Linguistica*. 2006. Vol. 60 (2). P.121-155.
190. *FrameNet II: Extended Theory and Practice* / Ruppenhofer J.M. et al. Berkeley, California: International Computer Science Institute, 2010. 119 p.
191. Gaytan H. A study of path: The semantics of English and Spanish dynamic prepositions and motion and manner verbs. Chicago, 1998. 898 p.
192. Geeraerts D. *Theories of lexical semantics*. Oxford: Oxford University Press. Chicago. 2010.
193. Gehrke B. *Ps in Motion: On the Semantics and Syntax of P Elements and Motion Events*. LOT Dissertation Series, Utrecht: Netherlands Graduate School of Linguistics, 2008.
194. Geuder W., Weisgerber M. Manner and causation in movement verbs. *Proceedings from Sinn und Bedeutung 10*. Berlin, ZAS Papers in Linguistics, 2006. P.125-138.

195. Goddard C. The semantics of coming and going. *Pragmatics*. 1997. Vol. 7. No.2. P. 147–162.
196. Goldberg A. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago : The University of Chicago Press, 1995. 271 p.
197. Goldberg A. *Constructions at Work: The Nature of Generalizations in Language*. Oxford: Oxford University Press, 2006. 280 p.
198. Goldberg A., Jackendoff R. The English resultative as a family of constructions. *Language*. 2004. Vol. 80, No. 3. P. 532–568.
199. Goldberg A. Verbs, Constructions, and Semantic Frames. *Lexical Semantics, Syntax, and Event Structure* / ed. by Rappaport Hovav M., Doron E., Sichel I. Oxford University Press, 2010. P. 39-58.
200. Gontarenko N. Fictive motion verbs in English: a cognitive linguistics perspective. *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*. “East West” Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna, 2014. Vol. 9–10. P. 46–48.
201. Gontarenko N.M. Motion verbs from the frame semantics perspective. *Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2013): матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Івано-Франківськ, 13 березня 2013р.)*. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2013. С. 105–107.
202. Goossens L. Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. *Cognitive Linguistics*. 1990. Vol. 1, No.3. P. 323–340.
203. Green G. Some Observations on the Syntax and Semantics of Instrumental Verbs. *CLS* 8, 1972. P. 83 - 97
204. Gruber J. *Studies in Lexical Relations*. MIT doctoral dissertation and in *Lexical Structures in Syntax and Semantics*. North Holland, 1965. P.310.
205. Hale K., Keyser J. *The Basic Elements of Argument Structure*. MIT Working Papers in Linguistics. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1998. Vol.32. P. 73-118.

206. Hall S. Basic biomechanics. McGraw Hill, 2012. 538 p.
207. Hamill J., Knutzen K. M., Derrick T. R.. Biomechanical basis of human movement. 2015. 484 p.
208. Hamilton N., Luttgens K. Kinesiology: Scientific Basis of Human Motion. McGraw-Hill, 2002. 620 p.
209. Hampe B. Image schemas in cognitive linguistics: introduction. From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics / ed. by Hampe B. with J. E. Grady J.E. Berlin: Walter de Gruyter, 2005. P. 1-12.
210. Hampe B. When *down* is not bad, and *up* not good enough: A usage-based assessment of the plus–minus parameter in image-schema theory. *Cognitive Linguistics*. Vol. 16-1. 2005. P. 81-112.
211. Herman I. P. Physics of the human body. Springer International Publishing, 2018. 953 p.
212. Huber J. Motion and the English verb: A diachronic study (Oxford Studies in the History of English). Oxford: Oxford University Press, 2017.
213. Human locomotion in languages: Constraints on moving and meaning / Malt B.C. et al. *Journal of Memory and Language*. 2014. Vol.74. P.107–123.
214. Ikegami Y. The semiological structure of the English verbs of motion: A Stratificational Approach. Tokyo: Sanseido, 1970. 235 p.
215. Introduction to WordNet: An Online Lexical Database / Miller G.A. et al. Five Papers on WordNet. Princeton University, 1993. 86p. URL: <http://wordnetcode.princeton.edu/5papers.pdf>. (Last accessed 15.06.2019).
216. Jackendoff R. The status of thematic relations in linguistic theory. *Linguistic Inquiry*. 1987. Vol. 18, No. 3. P. 369-411.
217. Jackendoff R. Semantics and Cognition. Cambridge, MA: The MIT Press. 1993.
218. Jackendoff R. Semantic Structures. Cambridge, MA: MIT Press, 1990. 322 p.
219. Jackendoff R. Twistin' the night away. *Language*. 1997. Vol. 73, No.3. P.534-559.

220. Johnson M. *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason.* Chicago: Chicago University Press, 1987. 233 p.
221. Kiparsky P. *Remarks on Denominal Verbs. Complex Predicates* / ed. by Alsina A. et al. Palo Alto, CA: CSLI Publications, 1997. P. 473-499.
222. Kovalik D. *Verbal Metaphor: The Crossroads of Cognition, Culture and Form.* Oklahoma State University, 2004. 370 p.
223. Kövecses Z. *Metaphor: A Practical Introduction.* Oxford: Oxford University Press, 2002. 375 p.
224. Kudrnáčová N. *Directed Motion at the Syntax-Semantics Interface.* Brno: Masaryk University, 2008. 132 p.
225. Lakoff G. *Conceptual Metaphor. The Contemporary Theory of Metaphor. Cognitive Linguistics: Basic Readings* / ed. by Dirk Geeraerts. Berlin: Mouton de Gruyter GmbH & Co, 2006. P.185–239.
226. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By.* Chicago University Press, 1980. 242 p.
227. Lakoff G., Ross J.R *Is Deep Structure Necessary? Syntax and Semantics 7: Notes from the Linguistic Underground.* Academic Press, New York, 1976. P. 159-164.
228. Lakoff G. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind .*Chicago : University of Chicago Press, 1987. 614 p.
229. Langacker R. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction.* Oxford University Press, 2008. 562 p.
230. Langacker R. *Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar.* Mouton de Gruyter, 2002. 395 p.
231. Langacker R. *Foundations of cognitive grammar. Volume I: Theoretical Prerequisites.* Stanford, 1987. 516 p.
232. Leech G. *Meaning and the English verb.* Routledge, 2013. 117 p.
233. Leech G. *Towards a Semantic Description of English.* Longman, 1969. 277 p.

234. Levelt W., Schreuder R., Hoenkamp E. Structure and use of verbs of motion. *Recent Advances in the Psychology of Language*. Vol 2. Formal and experimental approaches / R.N. Campbell & P.T. Smith (Eds.). New York: Plenum Press, 1978. P.137-162.
235. Levin B. *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation* Chicago: University of Chicago Press, 1993. 348 p.
236. Levin B., Rappaport Hovav M. *Argument realization*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 278 p.
237. Levin B., Rappaport Hovav M. The lexical semantics of motion verbs: The perspective from unaccusativity. *Semantic structure: Its role in grammar*. Berlin. New York: Foris publications, 1992. P. 247–269.
238. Levinson S. C. Language and space. *Annual Review of Anthropology*. 1996. Vol. 25. P. 353–382.
239. Levinson S. C. *Space in language and cognition: explorations in cognitive diversity*. Cambridge: Cambridge University Press. 2003. 389 p.
240. Łozińska J., Pietrewicz B. Lexicalisation of vertical motion. A study of three satellite-framed languages. *Cognitive Studies / Études cognitives*, 2018.
241. Lyons J. *Semantics*. Vol.2. Cambridge University press, 1977. 897 p.
242. Maglio P.P., Matlock T. The conceptual structure of information space. *Social navigation of information space* / ed. by Munro A. et al. New York, NY: Springer Verlag, 1999. P.155-173.
243. Malt B.C., Sloman S.A., Gennari S.P. Speaking versus Thinking about Objects and Actions. *Language in Mind: Advances in the Study of Language and Thought* / ed. by Dedre Getner, Susan Goldin-Meadow. MIT Press, 2003. P. 81-112.
244. Mandler J. M. How to build a baby: II. Conceptual Primitives. *Psychological Review*. Vol.99. 1992. P.587-604.
245. Manners of human gait: A crosslinguistic event-naming study / Slobin D. et al. *Cognitive Linguistics*, 2014. Vol. 25, No. 4. P. 701-741.

246. Marantz A. The Way-Construction and the Semantics of Direct Arguments in English: A Reply to Jackendoff. *Syntax and Semantics* / ed. by Stowell T., Wehrli E. New York: Academic Press, 1992. Vol. 26. P. 179-188.

247. Matlock T. How real is fictive motion? PhD dissertation, University of California, Santa Cruz, 2001. 160 p.

248. Matlock T. The conceptual motivation of fictive motion. *Studies in linguistic motivation* / ed. by Radden G., Dirven R. Berlin: Mouton de Gruyter, 2004. P.221-248.

249. Miller G.A. English verbs of motion: A case study in semantics and lexical memory. *Coding processes in human memory* / ed. by A.W. Melton, E. Martin. New York, NY: John Wiley & Sons, 1972. P. 335–372.

250. Miller G., Johnson-Laird P. *Language and Perception*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1976. 774 p.

251. Motion events in language and cognition / Gennari S. et al. *Cognition*. 2002. No. 83. P.49-79.

252. Narasimhan B. The encoding of complex events in Hindi and English. Boston University, 1998. 243p.

253. Nida E. A. *Componential Analysis of Meaning: An Introduction to Semantic Structures*. The Hague–Paris: Mouton, 1975. 269 p.

254. Ogura M. *Verbs of Motion in Medieval English*. Cambridge: Boydell & Brewer. 2002.

255. Özçalışkan S. *Metaphors we move by: A crosslinguistic-developmental analysis of metaphorical motion events in English and Turkish*. University of California, Berkeley, 2002. 229 p.

256. Özçalışkan Ş., Slobin D. Codability effects on the expression of manner of motion in Turkish and English / ed. by Özsoy A.S. et al. *Studies in Turkish linguistics*. Istanbul: Boğaziçi University Press, 2003. P.259-270.

257. Özçalışkan Ş., Slobin D. Learning how to search for the frog: Expression of manner of motion in English, Spanish, and Turkish / ed. by Greenhill A. et al.

Proceedings of the 23rd Annual Boston University Conference on Language Development. Somerville, MA: Cascadilla Press, 1999. Vol.2. P.541-552.

258. Ponterotto D. Happiness is moving up: conceptualizing emotions through motion verbs. *Selected Papers from the 4th UK Cognitive Linguistics Conference*. 2004. P.265–283.

259. Pourcel S. Motion: a conceptual typology. *Space in Language and Cognition: The State of the Art and New Directions* / ed. by V. Evans, P. Chilton. London: Equinox, 2010. P. 419-449.

260. Principles of Event Segmentation in Language: The case of Motion Events / Bohnemeyer J. et al. *Language*. 83: 495-532. 2007

261. Radden G. Motion metaphorized: the case of coming and going. *Cognitive Linguistics in the Redwoods: The Expansion of a New Paradigm*. / ed. by E.H. Casad. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1996. P. 423-458.

262. Rappaport Hovav M, Levin B. An event structure account of English resultatives. *Language* . Vol. 77. P. 766–797.

263. Rappaport Hovav M., Levin B. Building Verb Meanings. *The Projection of Arguments: Lexical and Compositional Factors* / ed. by M. Butt, W. Geuder. Stanford, Calif.: CSLI Publications, 1998. P. 97–134.

264. Rohde A. Analyzing PATH: The interplay of verbs, prepositions and constructional semantics. Houston, Texas, 2001. 379 p.

265. Ruiz J.H. Understanding Tropes: At the Crossroads Between Pragmatics and Cognition / Javier Herrero Ruiz. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2009. 299 p.

266. Sandström K. When Motion Becomes Emotion. A Study of Emotion Metaphors Derived from Motion Verbs. Lulea: Lulea University of Technology. 2006. 41 p.

267. Schank R.C. The fourteen primitive actions and their inferences. Stanford AI project, Memo. Stanford University, Stanford, 1973.

268. Semino E. *Metaphor in Discourse*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2008. 247 p.

269. Shake, rattle, 'n' roll: the representation of motion in language and cognition / Papafragou A. et al. *Cognition*. Vol. 84, 2002. P.189-219.
270. Slobin D. From “thought and language” to “thinking for speaking”. Rethinking linguistic relativity / ed. by J.Gumperz, S.Levinson. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. P.70-96.
271. Slobin D. How people move: Discourse effects of linguistic typology / ed. by Moder C. L., Martinovic-Zic A. *Discourse across languages and cultures*. Amsterdam, John Benjamins, 2004. P.195–210.
272. Slobin D. What makes manner of motion salient? Explorations in linguistic typology, discourse, and cognition / ed. by Hickman & Robert. *Space in languages. Linguistic systems and cognitive categories*. Amsterdam, John Benjamins, 2006. P.5–81.
273. Smith V. From motion events to(wards) a Semantics of Relocation. *First Conference of the Swedish Association for Language and Cognition*. Lund, November 29th – December 2003. URL: https://www.academia.edu/21333571/From_Motion_Events_To_wards_a_Semantics_of_Relocation. (Last accessed 15.06.2019).
274. Snell-Hornby M. Verb-descriptivity in German and English: A Contrastive Study in Semantic Fields. Heidelberg: Winter, 1983. 279 p.
275. Speaking of motion: Verb use in English and Spanish / Naigles L. R. et al. *Language and Cognitive Processes*. 1998. Vol. 13(5). 521–549.
276. Sperber D., Wilson D. Relevance: Communication and Cognition. Oxford/Cambridge: Blackwell Publishers, 1995. PP. 2–9.
277. Talmy L. Semantics and Syntax of Motion. *Syntax and Semantics*. Cambridge: University Press, 1975. Vol. 4. P. 181-238.
278. Talmy L. Toward a Cognitive Semantics. Vol. II. Cambridge, MA: The MIT Press, 2000. 490 p.
279. Taylor J. R. On Running and Jogging. *Cognitive Linguistics*. 1996. Vol. 7. P.21-34.

280. Taylor J. R. The two-level approach to meaning. *Linguistische Berichte*. 1994. Vol. 149. P. 3–26.
281. Tenny C. L. How Motion Verbs are Special: The Interaction of Semantic and Pragmatic Information in Aspectual Verb Meanings. *Pragmatics and Cognition*. 1995. Vol. 3. P. 31-73.
282. Ungerer F., Schmid H.J. An Introduction to Cognitive Linguistics. Harlow: Longman, 1996. 293 p.
283. Vaghi F., Venuti M. The Economist and The Financial Times. A study of movement metaphors. *Proceedings of the Corpus Linguistics 2003 Conference*. Lancaster: Lancaster University, 2003. 828-834 p.
284. Van Valin R.D. An Introduction to Syntax. Cambridge, 2001. 239 p.
285. Vendler Z. Linguistics in Philosophy. Ithaca, N. Y.: Cornell Univ. Press, 1967.
286. Waliński J. T. Verbs in Fictive Motion. Lodz University Press, 2018. 278 p.
287. Watkins J. Fundamental biomechanics of sport and exercise. Routledge, 2014. 664 p.
288. Wierzbicka A. Semantic Primitives Frankfurt/M., 1972. 275 p.
289. Woźny J. Force-motion schemas in metaphors of motion. *Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis*. 2013. Vol.130. P.351-368.
290. Yuan W. A. Study of Language Typology and Comparative Semantics: Human Locomotion Verbs in English and Chinese. Beijing: Beihang University, 2009. 70p.
291. Zeller J. How Syntax Restricts the Lexicon: Particle Verbs and Internal Arguments. *Linguistische Berichte* Vol.188. 2001. P.461 - 494
292. Zlatev J., Bloomberg J., David J.C. Translocation, language and the categorization of experience. *Space in Language and Cognition: The State of the Art and New Directions* / ed. by Evans V., Chilton. P. London: Equinox, 2010. P. 389-418.

II. Лексикографічні джерела та довідкова література

293. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / ред. Е. С. Кубрякова. Москва: МГУ, 1996. 245 с.
294. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. 196 с.
295. Фізіологічні терміни. Тлумачний словник / ред. П.О. Неруш. Тернопіль: ТДМУ, 2005. 194 с.
296. Философский энциклопедический словарь / ред. Л. Ф. Ильичев и др. М.: Сов. Энциклопедия, 1983. 840с.
297. Языкознание: Большой энцикл. словарь / ред. В.Н. Ярцева. М.: Большая Рос. энциклопедия, 1998. 685 с.
298. Cambridge Academic Content Dictionary URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/american-english/>. (Last accessed 15.06.2019).
299. Collins English Dictionary. URL: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english> . (Last accessed 15.06.2019).
300. Dictionary.com. URL: <https://www.dictionary.com/>.(Last accessed 15.06.2019).
301. Encyclopaedia Britannica (on-line). URL: <http://www.britannica.com/dictionary>. (Last accessed 15.06.2019).
302. Lexico.com. URL: https://www.lexico.com/en?search_filter=dictionary. (Last accessed 15.06.2019).
303. Longman Dictionary of Contemporary English. UK: Pearson Education Limited, 2006. 1949 p.
304. MacMillan Essential Dictionary. URL: <http://www.macmillandictionary.com/> (Last accessed 15.06.2019).
305. Merriam-Webster Dictionary Online. URL: <http://www.merriam-webster.com/>. (Last accessed 15.06.2019).
306. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / [A. S. Hornby; edited by S. Wehmeier]. Oxford University Press, 2000.1600 p.

307. The American Heritage Dictionary of the English Language. URL: <https://www.ahdictionary.com/> (Last accessed 15.06.2019).

III. Список джерел фактичного матеріалу

308. FrameNet. URL: <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/> (Last accessed 15.06.2019).

309. The Economist. URL: <http://www.economist.com/> (Last accessed 15.06.2019).

310. The New York Times. URL: <http://www.nytimes.com/> (Last accessed 15.06.2019).

ДОДАТКИ

Додаток А

ГЛОСАРІЙ УЖИТИХ ТЕРМІНІВ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Базисний фрейм (за С.А.Жаботинською) – сукупність тематично згрупованих пропозиційних схем, які демонструють первісні, найбільш узагальнені принципи категоризації та організації вербалізованої інформації про предмети, їх відношення і властивості. У зв'язку з тим, що ці пропозиції структурують основи поняттєвої системи, вони названі базисними. Базисні пропозиційні схеми обмежені за числом і тематично згруповані у базисних фреймах — предметному, акціональному, посесивному, ідентифікаційному і компаративному. На відміну від фреймів як концептуальних моделей стереотипних предметних ситуацій типу «купівля – продаж» (Ч. Філлмор), базисні фрейми містять слоти, що відповідають основним категоріям мислення.

Базовий домен / basic domain (за В. Крофтом, Р. Ленекером) – мисленнева структура, що не належить до концептів, а лише слугує первинним репрезентаційним полем для появи будь-якого конкретного концепта, як-от ЧАС (TIME), ПРОСТІР (SPACE), РУХ (MOTION), СИЛА (FORCE) та ін.

Валентність / valence (у Фреймнет) – низка конститутивних компонентів, на кшталт семантичних ролей (агенса, інструмента тощо), граматичних функцій (підмета, додатка і т. ін.) та типів словосполучень (іменникових, прийменникових і т. ін.), з якими сполучається слово у граматично правильному реченні.

Домен (небазовий) / (non-basic) domain (за Р. Ленекером) – цілісна сфера концептуалізації, відносно якої характеризується концепт. Домен як ширший поняттєвий контекст містить субдомени, парцели і субпарцели як свої складники (С.А. Жаботинська).

Енциклопедичне знання / encyclopaedic meaning – структура знання, на фоні якої розуміється значення мовної одиниці (небазовий домен у Р.Ленекера, база у Ч.Філлмора)

Значення (одиниць мови) / linguistic meaning (за Р. Ленекером) – концептуалізація, тобто динамічний процес застосування когнітивних операцій до підструктур концептуального/енциклопедичного/фонового знання, який активується мовною одиницею. Мовна одиниця не має стабільного значення, зафіксованого у дефініції; її призначення – активація фрагментів фонових знань у свідомості суб'єкта пізнання та спрямування його уваги на певні когнітивні операції. Слова можуть активувати той самий концептуальний зміст, але відрізнятися за значенням, оскільки цей зміст сконструйовано по-різному у плані акцентованості певних підструктур.

Ідеалізована когнітивна модель – фрагмент типізованого, вкоріненого у свідомості знання, яке фіксується у словниках і активується мовною одиницею (вербалізованим концептом).

Ідентифікаційний фрейм (за С.А.Жаботинською) – тип базисного фрейму, утворений ідентифікаційними схемами (персоніфікації, специфікації, класифікації), що відображають родо-видові відношення, як-от “ID-ідентифікатив (індивід / вид) є SL-класифікатор (рід)”.

Когнітивна інтерпретація (за З. Д.Поповою та Й.А.Стерніним) – мисленнєве узагальнення сем, виокремлених у структурі значень мовних одиниць-номінантів концепту, з метою виведення концептуальних ознак, співвідносних з цими одиницями.

Когнітивна модель (за С.А.Жаботинською) – поняттєва структура, у якій певні елементи є більш акцентуєвані, ніж інші.

Когнітивна операція / construal operation (за Р. Ленекером) – гносеологічна операція над концептуальним змістом.

Компаративний фрейм (за С.А.Жаботинською) – тип базисного фрейму, у якому згруповано схеми порівняння предметних сутностей на основі будь-яких ознак, відображених схемами інших базисних фреймів, наприклад “CV-компаратив є наче MT-корелят”.

Концепт – ментальна репрезентація певної сутності, результат мисленнєво-мовленнєвої діяльності, який утворюється та інтерпретується на фоні інших структур знання (доменів тощо).

Концептуальна ознака – конститuent поняттєвої структури концепту, виведений із сукупності сем шляхом когнітивної інтерпретації.

Концептуальна модель (за С. А. Жаботинською) – поняттєва структура, конститuentи якої поєднані пропозиційними схемами і мають однакову значущість.

Лексичний концепт, вербалізований концепт / lexical concept, word concept – стійке, вкорінене у свідомості значення, співвідносне зі словом. На відміну від інших концептів, фіксується у словниках.

Лінгвокогнітивне моделювання – сукупність способів формалізованої репрезентації (ідеалізації й абстрагування, аналізу й синтезу) семантичного простору мовних та мовленнєвих одиниць з метою установлення закономірностей їхнього існування й функціонування.

Логічне поняття – концепт, що містить найбільш загальні, суттєві ознаки предмета або явища, його об'єктивні характеристики і виникає у результаті теоретичного пізнання. Логічне поняття лежить в основі формування поняттєвої категорії.

Метафорична модель – когнітивна модель, у якій фрагменти однієї поняттєвої сфери (концептуального корелята) слугують основою для моделювання іншої (концептуального референта) на основі уподібнення (С.А.Жаботинська).

Повсякденне поняття (уявлення) – концепт, що містить індивідуальні уявлення про відповідну сутність, навантажені емоційно-оцінними асоціаціями.

Поняттєва категорія / conceptual category – сукупність концептів, що профілюються відносно доменів, які відрізняються від ідеалізованої когнітивної моделі.

Поняттєва сфера / conceptual sphere – широкий поняттєвий контекст (або інформаційна сфера, енциклопедичне знання, домен, концептуальний зміст, фрагмент знань та ін..), на фоні якого розуміється інша структура знань.

Посесивний фрейм (за С.А.Жаботинською) – тип базисного фрейму, у якому згруповано схеми, які демонструють зв'язок “володар має приналежне”. Ними є партитивна схема “WH-ціле має PR-частину”; інклюзивна схема “CR-контейнер має СТ-вміст”; схема власності “OW-власник має OD-власність”.

Предметний фрейм (за С.А.Жаботинською) – тип базисного фрейму, щомістить схеми, які структурують інформацію про екзистенційні, кількісні, якісні, просторові, часові характеристики предметної сутності.

Промінантність / prominence (за Р. Ленекером) – акцентуованість фрагмента поняттєвої сфери, на який ми звертаємо увагу. Видами промінантності є профілювання та взаємне розташування траєктора й орієнтира.

Пропозиційна схема (за С. А. Жаботинською) – універсальна поняттєва структура, вкорінений у свідомості фрагмент досвіду, який використовується нашим мисленням як засіб моделювання інформації, активованої мовними знаками.

Пропозиція – елементарна структура представлення знань, семантичний інваріант речення, що включає логічний суб'єкт та логічний предикат (ознаку, що приписується суб'єкту).

Профілювання / profiling (термін Р. Ленекера) – один із видів промінантності; відбувається у два кроки: 1) визначення максимального та безпосереднього охоплення (maximal/immediate scope); 2) розташування безпосереднього охоплення на передньому плані поняттєвої сфери, а максимального охоплення – на задньому (backgrounding/foregrounding).

Семантична валентність / semantic valence (за Ч. Філлмором) – фрейм, що лежить в основі лексичного значення слова, а також кількість та природа елементів, які беруть участь у ситуації, представленій фреймом.

Семантична роль / semantic role – різновид типових відношень учасника ситуації, позначуваної предикатом, до ситуації. Визначаються незалежно від граматичних і синтаксичних функцій предиката.

Семантична структура – концепт, співвідносний зі значенням слів або більших одиниць.

Синтаксична валентність / syntactic valence (за Ч. Філлмором) – кількість та типи синтаксичних конститuentів, що залежать від граматичної конструкції, у якій вживається одиниця.

Специфікація / specificity – когнітивна операція, яка полягає у представленні концептуального зміст більш конкретно, деталізовано.

Схематизація / schematization – когнітивна операція, яка полягає у представленні структур знання більш узагальнено шляхом абстрагування від відмінностей між ними. Схематизація виконує категоризувальну функцію.

Фрейм або семантичний фрейм / semantic frame (за Ч. Філлмором) – цілісний структурований фрагмент концептуального зміст, у якому конститuentи (слоти, семантичні ролі, фреймові елементи) співвідносяться з певною ситуацією, вкоріненою у людській свідомості; саме завдяки цьому кожен з елементів фрейму автоматично активує усі інші.

Фокусування / focusing – когнітивна операція, яка полягає в розміщенні більш значущої частини актуалізованого фрагмента поняттєвої сфери на передньому плані.

Центральність значення / centrality (Р. Ленекером) – вірогідність активації тих чи інших аспектів концептуального змісту у певній ситуації використання мовної одиниці.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гонтаренко Н.М. Актуалізація темпорально-локативних маркерів дієслів руху у дискурсі. *Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: всеукр. зб. наук. пр. у 2 т.* Черкаси: ЧДГУ, 2006. Число 10. Т. 2. С. 244–246.
2. Гонтаренко Н.М. Дієслова просторового переміщення: діагностичний контекст. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* Кіровоград: ВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Вип. 105 (1). С. 395–398
3. Гонтаренко Н.М. Когнітивна модель семантики дієслів просторового переміщення. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 118. С. 486–490.
4. Гонтаренко Н.М. Поняттєвий простір корелятивів концептуальної метафори POLITICS IS HUMAN LOCOMOTION. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* Одеса, 2014. Вип. 11. С. 7–9.
5. Гонтаренко Н.М. Метафоричні моделі з дієсловами просторового переміщення людини у сучасній англійській мові. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету. Серія “Філологічні науки”:* зб. наук. пр. 2015. Вип. 3. С. 72–76.
6. Гонтаренко Н.Н. Когнитивные модели репрезентации пространственного перемещения человека (на материале английской глагольной лексики). *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии:* сб. ст. по материалам XLII междунар. науч.-практ. конф. (г. Новосибирск, 25–27 мая, 2014 г.) Новосибирск: Изд-во «СибАК», 2014. № 11 (42). С. 40–45.
7. Gontarenko N. Fictive motion verbs in English: a cognitive linguistics perspective. *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences.* “East West” Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna, 2014. Vol. 9–10. P. 46–48.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Гонтаренко Н.М. Семантична геометрія дієслів руху сучасної англійської мови. *Актуальні проблеми германської філології*: матеріали III Міжнародної наук. конф., присвяченої 70-річчю від дня народж. проф., д-ра філол. наук В. В. Левицького (м. Чернівці, 10–12 квітня 2008 р.). Чернівці: Книги XXI, 2008. С. 75–78.

9. Гонтаренко Н.М. Рух, місцезнаходження, переміщення: до проблеми співвідношення понять. *Дискурсні стратегії лінгвістики XXI століття*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24–25 листопада 2011 р.). Львів: Вид-во Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2011. С. 297–298.

10. Gontarenko N.M. Motion verbs from the frame semantics perspective. *Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2013)*: матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Івано-Франківськ, 13 березня 2013 р.). Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2013. С. 105–107.

11. Гонтаренко Н.М. Лексико-семантичні та синтаксичні критерії виокремлення дієслів просторового переміщення людини у сучасній англійській мові. *Сучасна філологія: теорія та практика*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 7–8 листопада 2014 р.). Одеса: Міжнар. гуман. ун-т, 2014. С. 62–64.

12. Гонтаренко Н.М. До уточнення понять “зміна місцезнаходження”, “рух” і “просторове переміщення”. *Wiadomości o postępie naukowym i rzeczywistych badaniach naukowych współczesności*: kolekcja prac naukowych «ΛΟΓΟΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, (Kraków, 17 czerwca 2019 r.). Kraków: OP «Europejska platforma naukowa», 2019. T. 3. S. 14–19.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

13. Гонтаренко Н.М. Реалізація інкорпорованих аргументів дієслів просторового переміщення людини у сучасній англійській мові. *Інтернаука: міжнар. наук. журн.*, 2019. Вип. 10. С. 67–69.

14. Гонтаренко Н.Н. Методика и методология концептуального моделирования семантики глагола (на материале английских глаголов пространственного перемещения человека). *Молодий вчений*. 2019. Вип. 6. С. 44-49.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. III Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми германської філології» (Чернівці, 10-12 квітня 2008 р., заочна форма участі).

2. III Міжнародна науково-практична конференція «Дискурсні стратегії лінгвістики XXI століття» (Львів, 24–25 листопада 2011р., заочна форма участі).

3. I Міжнародна наукова конференція «Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2013)» (Івано-Франківськ, 13 березня 2013 р., очна форма участі).

4. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна філологія: теорія та практика» (Одеса, 7–8 листопада 2014 р., заочна форма участі).

5. Міжнародна науково-практична конференція «Новини про науковий прогрес і актуальні наукові дослідження» (Краків, 17 червня 2019 р., заочна форма участі).